મણિકાન્ત-
કાવ્યમાળા.

ॐ

મણિકાન્ત-કાવ્યમાળા.

લેખક, "મણિકાન્ત"

તે

શંકરલાલ મગનલાલ પંડયા હળધરવાસવાળા.

"પાપી પિતા અને સદ્‌ગુણી સીતા" "સંગીત મંગળમય"
"નિર્ભાગી નિર્મળા" તથા "સુબોધ બિંદુ" ના લેખક

ઠે ગાયવાડી માધવજી ઠાકરસીના નવો માળો-મુંબઈ.

છાપી પ્રકટ કર્ત્તા

હરીભાઇ દલપતરામ પટેલ.

શાહાપુર-અમદાવાદ

સોલ એજન્ટ

હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર

૨૬૩૦ પાનકોર નાકુ-અમદાવાદ.

સંવત ૧૯૭૧ સને ૧૯૧૫

આવૃત્તિ ૨ જી પ્રત ૧૨૫૦.

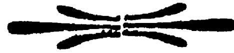
કીંમત રૂ. ૧-૪-૦.

અમદાવાદ શાહાપુર વનમાળી વાંકાની પોળમાં હરિભાઈ
દલપતરામે પોતાના "ગ્રન્થોદય" પ્રેસમાં છાપ્યું

મી. મંગળદાસ નથુભાઈ.

સ્નેહીને અર્પણ.

પરમ સ્નેહી ભાઈશ્રી

મંગળદાસ નથુભાઈ ખરીદીયા.

મુ—અમદાવાદ

આપ મ્હારા પરમસ્નેહી મીત્ર છો, મ્હારી સખત માંદગીના સમયે આપે મ્હારી સગા ભાઈ કરતા પણ અધીક સારવાર કરી છે તો તે મહાન આભારના સ્મરણ ચિન્હ તરીકે આ પુસ્તક આપને સ્નેહ સહીત સમર્પણ કરૂં છું.

દીવાસો સંવત ૧૯૭૧
ગાયવાડી માધવજી ઠાકરસીનો
નવો માળો-મુંબઇ

લી આપનો શુભેચ્છક
શાકરલાલ મગનલાલ
પંડ્યા, ઉળાધરવાસવાળા.

વાંચવા લાયક નોવેલો.

ગુર્જરી—મુસાફરની કહાણી	૧—૦—૦
કુન્દન અને કુસુમ ભાગ ૧ લો	૦-૧૨-૦
કુન્દન અને કુસુમ ભાગ ૨ જો	૦-૧૨-૦
કુન્દન અને કુસુમ ભાગ ૩ જો	૦-૧૨-૦
કુન્દન અને કુસુમ ભાગ ૪ થો	૦-૧૨-૦
કુન્દન અને કુસુમ ભાગ ૫ મો	૦-૧૨-૦
પદ્મલતા	૧—૦—૦
તરૂણતપસ્વિની	૧—૮—૦
કુમુદકુમારી	૧—૮—૦
કુસુમ લતા (એક મિશ્ર નોવેલ)	૧— —૦
સુગુણ સવિતા	—૮—૦
વિશ્વજીત ઉર્ફે વિશ્વાસઘાત	૦—૮—૦
વિશ્વપ્રભા	૦—૮—૦

આ સિવાય અમારી તથા મુસાફરની છાપેલી ઘણી જાતની નોવેલો અમારી દુકાનેથી કીફાયત ભાવથી મળશે

મળવાનું ઠેકાણું

હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર

પાનકોર નાકા—અમદાવાદ

મણિકાન્ત.

Lakshmi Art Byculla Bombay

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તકને પ્રસ્તાવનાની જરૂર નથી છતા પણ થોડો ખુલાસો કરવા યોગ્ય ધારૂ છુ

મ્હારા પ્રથમ પ્રયાસ તરીકે "પાપી પિતા અને સદ્‌ગુણી સીતા' નામનુ પુસ્તક બહાર પડયુ. ત્યારબાદ "જ્ઞાનપ્રવાહ' 'સુબોધબિંદુ" 'બ્રહ્મહત્યા યાને આપઘાત કે ખૂન ?" નિર્ભાગી નિર્મળા" તથા "સંગીત મંગળામય' વગેરે પુસ્તકો અનુક્રમે ન્હાના કદમા બહાર પડયા છે. પણ મ્હારા ઘણા સ્નેહીઓ તથા કેટલાક કદરદાન વાચકો ઉપરના દરેક પુસ્તકમાંથી સારા સારા કાવ્યો ચુટી કાઢી તેમા બીજા નવિન કાવ્યોનો વધારો કરી સાધારણ મ્હોટા કદમા એક પુસ્તક બહાર પાડવાની ભલામણ મ્હને ઘણા વખતથી કરતા હતા પણ યોગ્ય સમય નહિ મળવાથી તેમ બની શક્યુ નહોતુ પણ પરમાત્માની કૃપાથી તથા સાહિત્યપ્રેમી પ્રકાશક, **ભાઇ મોહનલાલ લલ્લુભાઇ સોજીતરીયાના** ઉત્સાહથી આજે તે કાર્ય પૂર્ણ થયું છે.

હુ કવિ યા લેખક હોવાનુ અભિમાન ધરાવતો નથી પણ મ્હારા સાહિત્યના શૉખનુ આ પરિણામ છે; તો તેમા મ્હારા અજ્ઞાનપણાથી યા દ્રષ્ટિદોષથી ભૂલચુક જણાય તો વાચકવર્ગ તે સુધારો વાચવાની કૃપા કરવી

સદરહુ પુસ્તકમા કોઇ પણ બહારના પુસ્તકોને ઉતારો લેવામા આવ્યો નથી તથા ભાષા સાદી અને સરળ વાપરવામા આવી છે.

અંતમા આ પુસ્તકમાના કાવ્યોને ક્રમવાર ગોઠવી તપાસી જવા માટે મ્હારા સાહિત્યપ્રેમી મિત્ર **શ્રીયુત્ સાંકળેશ્વર ડી. શર્માનો** આ પ્રસંગે આભાર માનુ છુ તથા આ પુસ્તક વાચકવર્ગને કૈંક અંશે પણ આનંદદાયક નિવડશે તો મ્હારો શ્રમ ફળીભૂત થયેલો સમજીશ

દીવાસો સંવત ૧૯૭૧
ગાયવાડી માધવજી ઠાકરસીનો
નવો માળો, પોષ્ટ નં ૨-મુંબઇ.

લી. આપનો શુભેચ્છક,

"મણિકાન્ત."

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

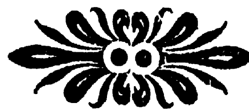
એકજ વર્ષમાં આ 'મણિકાન્ત કાવ્યમાળા'' ની દ્વિતીયાવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થયો છે, એજ આ પુસ્તક જનસમાજની કેટલી બધી પ્રશસાને પાત્ર નિવડયુ છે, તેના ઉદાહરણને માટે પૂરતુ છે, અને જો પ્રથમાવૃત્તિની માફક આ દ્વિતીય આવૃત્તિનો ઉપાડ પણ જલ્દીથી થશે તો અમારા તરફથી તેની ત્રીજી આવૃત્તિ આ આવૃત્તિ કરતા પણ સવિશેષ સુદર સ્વરૂપમા કાવ્ય પ્રિય સજ્જનો સમક્ષ સાદર કરવામા આવશે

આજ કાલ ગઝલો ઘણી લખાય છે પરતુ તેમાંની ઘણી ખરી નિર્જીવ, તત્વ વગરની તેમજ અર્થ શૂન્ય હોય છે, પરતુ આ કાવ્યમાળામા જે ગઝલો પ્રસિદ્ધ કરવામા આવી છે તે સર્વ ગઝલોમા વિવિધ પ્રકારનો બોધ આપેલો હોઇ એ બોધની સાથે કાવ્યની રસિકતાને સારી રીતે જાળવી રાખવામા આવી છે અને તેથીજ આ પુસ્તકની માત્ર એકજ વર્ષમા દ્વિતીય આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થાય છે, એમ કહીશુ તો તે સયુક્તિકજ ગણાશે रसात्मकं काव्यं એ વાકયાનુસાર શ્રીયુત મણિકાન્તે પોતાના કાવ્યોમા આત્મા રૂપી રસનો જમાવટ કેવી રીતે કર્યો છે, તેની પરીક્ષા કરવાનું કામ કાવ્યપ્રિય સજ્જનોને સોપી અમે વિરમીએ છીએ.

ભવદીય.

હરીભાઇ દલપતરામ પટેલ.

અનુક્રમણિકા.

" મંગલ ! "

—ગઝલ—

અમારા હીદમા સર્વે,
સ્થળે ઇશ સ્થાપજો—મ ગલ !
અહા ! સૌ આર્યના અ તર,
વિષે બાસ વ્યાપજો—મ ગલ !
કરી મન માનતી વૃષ્ટિ,
વધાઇ આપજો—મ ગલ !
પ્રભુ ભારત તન દિલમા,
ભલાઇ છાપજો-–મ ગલ !
વધો હુન્નર કળા હીદે,
સકળ કાર્યો થજો—મ ગલ !
વળી વ્યાપાર પણ વધજો,
સુબુધ્ધિ વાધજો—મ ગલ !
તમો પાસે સકળ પતિન,
પતિનુ માગજો—મ ગલ !
ગવાજો ગીત ને વાજા,
વિભૂજી વાગજો —મ ગલ !
પ્રભાતે પ્રેમથી યાચુ,
નવિન કાર્યો થજો—મંગલ !
રચાયે રાગણી જં તે,
કવિને આપજો—મ ગલ !

" મણિકાન્ત "

ગઝલ !

ગઝલમા હુ બન્યો ઘેલો !
ગઝલ દિલજાન ! ગાવા દે !
હજારો કામને છોડી !
અહા ! ગુલતાન થાવા દે !
ગઝલના હોજમા હર્ષે !
અહાહા ! યાર ! ન્હાવા દે !
ગઝલ રસથી ભરી પ્યાલી !
પી-ને મસ્તાન ! થાવા દે !
નથી ખાવુ નથી પીવુ !
મઝા બસ ! એ ઉડાવા દે !
અયે ! નિદ્રા ! જજે નાસી !
નશો ! એનો ચ્હડાવા દે !
નીતિ, શૃગારના કાવ્યો !
ગઝલમા હા ! બનાવા દે !
વિષય વૈરાગ્યનો વીરા !
ગઝલમા રે ! બતાવા દે !
ભલે છે અન્ય રાગો પણ !
ગઝલમા ગાન ! થાવા દે !
વળી વાજીત્ર તો સાથે !
ગઝલમા હા ! બજાવા દે !

"મણિકાન્ત."

"એ નિશ્ચય નર્કે જશે"

—સોરઠા—

બાપ થઇને આપ, વિક્રય કન્યાનો કરે,
બાપ નહિ પણ સાપ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

પોતે મારે મોજ, માત પિતા ભૂખે મરે,
જનમ્યા પેટે બોજ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

કરે અન્યથી પ્યાર, પતિવૃત જો પાળે નહિ.
વ્હાલો છે વ્યભિચાર, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

ઘેર સલૂણી નાર, રાંડોમા રખડયા કરે.
ધી ક ધર્યો અવતાર, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

પતિ પત્નિનો પ્રેમ, વ્હેમ ઘલાવી તોડતા,
હૃદય વિષે ના રે'મ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

જુઠાણાનુ જોર, સત્ય નહિ સ્વપ્ના વિષે.
[illegible] ઇશ્વરના ચોર, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

આપીને વિશ્વાસ, નાશ કરે છે આશનો,
લે કૈના નિશ્વાસ, " એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

પરધન પરનો માલ, ચોર બનીને ચોરતા,
નહિ થાવાના ન્યાલ, " એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

ખાય શેઠનો માલ, હલાલ ના હેતે કરે,
હરામ ચાલે ચાલ, " એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

ઉપકારે અપકાર, અવસર આવે આપતા,
કરે ભૂમિને ભાર, " એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

રાજા થઇને આપ, રૈયતને રંજાડતા,
પડે પ્રજાના શ્રાપ, " એ નિશ્ચય નર્કે જશે "

× × × ×

ગુરૂ અગર થઇ દેવ, દુર્ગુણમા ડૂબી મરે.
વૃથા કરાવે સેવ, " એ નિશ્ચય નર્કે જશે "

× × × ×

ગરીબ કેરી હાય ! આતરડી કકળાવશે,
જડામૂળથી જાય, " એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

પરનીંદા કરનાર, ચાડી ચુગલી જે કરે;
ના કો'ં દી-તરનાર, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

કરે બરોબર ભાવ, ઓછુ આપે તોલમા,
કો' કરશે અટકાવ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

ભરે બરોબર હાથ, તસુ ઘટાડે ફાડતાં,
જુએ જગતનો નાથ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે"

× × × ×

યોગ અને સન્યાસ, જગ ધૂતી ખાવા ધરે,
મન માયાની પાસ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

× × × ×

ખોટી પૂરે શાખ, લાચ લઇ રાજી થતા,
અંત રહેશે રાખ "એ નિશ્ચય નર્કે જશે.'

× × × ×

અધીકારનુ જોર, જુલ્મ કરી અંજમાવતા
બને ન્યાયના ચોર, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે"

× × × ×

એમ હજારો લાખ, પાપ વસાવી પરવરે
છે ઇશ્વરની શાખ, "એ નિશ્ચય નર્કે જશે."

"મણિકાન્ત"

નૈતિક-કાવ્ય.

—ગઝલ—

ભલે દુઃખમાં ડુબી જૈને,
સકળ સુખને સમાવા દે !
હૃદયને ભય ભમાવે તો,
ભુલી તુ ના ભમાવા દે !
અહા ! અગ્નિ વિષે હર્ષે,
અતી તનને તપાવા દે !
કદી તલવારની ધારે,
ભલે ગરદન કપાવા દે !
ડુબાવે દેહને દરિયે,
ખુશીથી તો ડુબાવા દે !
પિવાડે ઝેર તો પી—લે !
રખે ! દિલને દુખાવા દે !
પડી પર્વત પરેથી હા !
શરીરને તો છુંદાવા દે !
તથાપિ ધીર ધારીને,
નીતિને ના લુટાવા દે !

"મણિકાન્ત."

" અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે ! "

—ગઝલ—

અહો ! કિરતાર ઇન્સાફી અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે;
ખલકને ખૂબ પ્યારો છે ! અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે ! અહો !
કુકર્મે કષ્ટ ભોગવીએ, તમોને દોષ કાં દઇએ !
ગુન્હો સઘળો અમારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે ! અહો !
રમીને પાપના પાસા, સુખોની રાખીએ આશા !
ખરે ! ખોટા વિચારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે ! અહો !
સદાચરણે સદા ચાલે, સદા સુખ તેહને આલે !
પુરાવા તો હજારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે ! અહો !
કરેલા પાપ જામે છે, પછી જન કષ્ટ પામે છે !
અહા ! એ ગુપ્ત મારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે ! અહો !
કંઇ જન એમ બોલે છે, પ્રભુ ઇન્સાફ ભૂલે છે !
અરે ! ગાડા ગમારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે ! અહો !
કરે તેવું જરૂર પામે, લણે છે જેવું જે વાવે !
જગતનો એજ ધારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે ! અહો !
વસીલાને મુકે વ્હેતો, ન કો'ની લાચ તુ લેતો !
વિભૂ તુ ન્યાય વાળો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે ! અહો !
કથે 'શંકર' વકીલોની, ગરજ તુજ પાસ ના પડતી !
અહા ! એ શાહ સારો છે, અદલ ઇન્સાફ ત્હારો છે ! અહો !

બુરી આદત યાને દુર્ગુણદર્શક !

—ગઝલ—

મળે શરબત છતાં પ્યાલી શરાબે રે ! ભરે છે કાં ?
ખરે ! ખીરસે બની ખાલી નશો વ્યસની કરે છે કાં ? મળે
મનોહર મેનકા જેવી રૂપાળી ઘર વિષે રામા;
છતા છટકેલ રાંડોમા રખડતા રે ! ફરે છે કાં ? મળે
કરે કિરતાર સર્વે પણ કર્યું મ્હેં એમ માનીને;
અભિમાને બની અધા હુ પદ ગધ્ધા ધરે છે કાં ? મળે.
દિપકની જ્યોતને ઝાંખી પતગો ભાન ભુલીને,
ઊડે છે ભેટવા ત્હેને બળે છે રે ! મરે છે કાં ? મળે
જળાશય છે ભર્યાં જ્યા ત્યા તથાપી કાક પક્ષીઓ;
પનીહારી શીરે મટકી તહા ચચૂ ભરે છે કા ? મળે.
ભરીને પય તણુ પ્યાલું મણીધરને તમે પાશો;
હળાહળ ઝેરની ધારા મુખેથી રે ! ઝરે છે કા ? મળે
જુગારે સૌ ગુમાવ્યુ છે બન્યો બેહાલ હા ! બદ્દો,
છતા અફસોસ ! મન તેનું જુગારે જૈ ઠરે છે કા ? મળે
કરી છે કેદની યાત્રા અરે ! કૈ વાર દંડાયો;
તથાપી ચોર સૌ ચૂકી ફરી પર ધન હરે છે કા ? મળે.
કર્યો ઉપકાર જન કો'એ ભુલી આભાર સૌ ત્હેનો;
કૃતઘ્ની નીચ અપકારી બુરૂં ત્હેનુ કરે છે કાં ? મળે.

× × ×

કથે "શંકર" સુણો શાણા પડી આદત ટળે–ના તે;
ધુવે જો કોયલા તો પણ સફેદીમાં ભળે–ના તે.

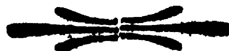
પરોપકાર !

—ગઝલ—

પ્રભાકર તે પ્રકાશીને જગત સેવા કરે છે કાં ?
અહા ! રજનીપતિ નિત્યે નભે ફરતો ફરે છે કા ? પ્રભાકર.
નવાણો નીરથી ભરવા, પકવવા પાક હા ! ક્ષેત્રે,
નિયમસર મેઘ સૃષ્ટિમા અહા ! વૃષ્ટિ કરે છે કા ? પ્રભાકર.
સકળના પ્રાણનો રક્ષક મધુરો છે અહા ! વાયુ,
વિના સ્વાર્થે વહે સઘળે વફ્ફી વાપરે છે કા ? પ્રભાકર.
ગ્રહી કરમા કુહાડીને સુખડને છેદશો કોઇ;
ભલે ને અગ્નિમા નાખો સુગ ધી હા ! સ્ફુરે છે કા ? પ્રભાકર.
ચરે જ ગલ તણો ચારો મહીષી, ગાય ને બકરી,
મધુરૂ દૂધ આચળથી છતા ત્હેને ઝરે છે કા ? પ્રભાકર.
તપેલો તાપથી પ થી વિસામો વૃક્ષનો લે છે,
પછી પથ્થરથકી મારે છતા ફળ હા ! ખરે છે કા ? પ્રભાકર.
સદાચરણી અને સ તો તણુ બૂરૂ કરે કોઇ,
છતા પરમાર્થના પ્રેમી દયા હરદમ ધરે છે કા ? પ્રભાકર.
કથે 'શ કર' ભલા લોકો પરાયાં કષ્ટ કાપે છે,
અહા ! પરમાર્થના માટે ઘટે તો પ્રાણ આપે છે. પ્રભાકર.

—સોરઠો—

ઉપકારે ઉપકાર, કરનારા જન કૈંક છે,
અપકારે ઉપકાર, કરનારા જન જૂજ છે !

ખુશામતથી રાજી થનારને !

—ગઝલ—

તમે બોલી રહ્યા ભાઇ ! અમોને બોલવા દેશો !
 અમારા દીલનું તાળું ખુશીથી ખોલવા દેશો ! તમે.
તમે બોલ્યા બધું સાચું ! કહીશું કેમ હા એ હા ?
 ખરૂં ખોટું હૃદય કાટે તપાસી તોલવા દેશો ! તમે.
ગપાટાના સપાટા એ તમારા કામ ના આવે,
 ભરેલી છે અગર ખાલી ? ફૂગીને ફોલવા દેશો ! તમે.
તમે બોલ્યા પટારામાં ભર્યા મુક્તાફળો મોઘા,
 અમારાથી મનાયે ના પટારો ખોલવા દેશો ! તમે.
અમે તો સત્યના સાથી ખુશામત છે ખરે ખારી !
 અમારી અલ્પ બુદ્ધિથી અરે ! અવલોકવા દેશો ! તમે.
તમે માઠું લગાડો તો તમારી મુર્ખતા મ્હોટી !
 તપ્યું જો હોય મસ્તિક તો જરા ઠંડુ થવા દેશો ! તમે.
કથન લાગે કદી કડવા અમોને જો નહિ ચાહો !
 રજા આપો અમે રાજી ! જીગરથી હા ! જવા દેશો ! તમે.
ખુશામતના તમે માલિક ! ખુશામતખોર છે ઝાઝા;
 ભલે ભેગા કરી બુદ્ધિ તમારી બોળવા દેશો ! તમે.
છતાં પણ શેઠજી મ્હારા ! શિખામણ રંકની માની !
 વ્યસન ઝાઝું ખુશામતનું ગળે ના બાઝવા દેશો ! તમે.

" યુવાની તો દિવાની છે ! "

—ગઝલ—

જરા જન જાળવી લેજે અરે ! ઝેરી યુવાની છે,
  કલકિત કિર્તિને કરશે ખરે ! વૈરી યુવાની છે ! જરા.
સદા મન મોહમા રમતુ, રહે પરનારમા ભમતું,
  નીતિને લેશના નમતુ યુવાની તો દિવાની છે ! જરા.
ભલે હો ! ભ્રાતની નારી અગર હો ! મિત્રની પ્યારી,
  નજર ત્યા થાય બદકારી ખરાબીની નિશાની છે ! જરા
સગુ સ્નેહી નહિ જોશે ભલે વિધવા કદી હોશે,
  અરે ! અક્કલ બધી ખોશે ભલે ગુણવાન જ્ઞાની છે ! જરા
અભીમાને કરે ધધા કરાવે નીચના ધધા,
  વિચારો ફેરવે સધા યુવાની તો ગુમાની છે ! જરા
બનાવ્યા કૈકને કેદી નખાવ્યા શીષ કૈ છેદી,
  યુવાની શત્રુ છે ભેદી ન માનો કે, મઝાની છે ! જરા
હૃદય કિરતાર ના રટતુ નથી પરમાર્થમા પળતુ;
  રહે રસભોગમા ભળતુ જીવનની જાણ હાની છે ! જરા
વિકારોને વળગનારી બતાવે પાપની બારી,
  સુઝાડે બુદ્ધિના સારી પિડાકારક પિછાની છે ! જરા
સમજ સસારના પ્રાણી ! યુવાની માન મસ્તાની,
  અરે ! પણ ચાર દા'ડાની ! યુવાની જાણ ફાની છે ! જરા.
કથે "શકર" જુઠી કાયા જુઠી સસારની માયા,
  યુવાનીની જુઠી છાયા જુઠી આ જીદગાની છે ! જરા.

"નહિં સાહસ કરો કોઇ !"

—ગઝલ—

કરો જે કામ હે પ્યારા ! ખરૂ ખોટુ જજો જોઇ;
 વિચારીને ભરો પગલુ નહિં સાહસ કરો કોઇ ! કરો.
બનીને ક્રોધમાં અંધા કરે સાહસ અરે ! સુધા,
 બુરૂં થાતા રહે રોઈ નહિ સાહસ કરો કોઇ ! કરો.
ભમાવ્યા ના ભમો કો ના કરો ના કાનને કાચા;
 સુખો સૌ બેમશો ખોઈ નહિં સાહસ કરો કોઈ ! કરો.
નિહાળો નેત્રથી તો પણ તપાસો પુર્ણ હે પ્યારા !
 ભલે હો કામ હરકોઇ નહિ સાહસ કરો કોઇ ! કરો.
પડયા છે કૈં જનો એવા ચઢાવે ચિત્ત ચગડોળે,
 ભરૂસે ના રહો ભાઈ ! નહિ સાહસ કરો કોઇ ! કરો.
*હતી હા ! વીપ્રની નારી બિચારા નોળને મારી,
 કરી સહસાજ પસ્તાઇ નહિ સાહસ કરો કોઇ ! કરો.
*કર્યો સહાર પોપટનો બચાવ્યો ઝેરથી જેણે,
 પછી રાજા રહ્યો રોઈ નહિ સાહસ કરો કોઇ ! કરો.
હજારો દાખલા એવા બન્યા કૈં ને નવા બનતા,
 ગણો સહસા ઉડી ખાઇ નહિ સાહસ કરો કોઇ ! કરો.

---

* ગુજરાતી ટેક્ષબુકની કવિતા 'સિદ્ધપુર નામે સુંદર ગામ' વાંચો !
* ,, ,, ,, 'ધોધા પાટણ ગામ ગંભીર' વાંચો !

સોનેરી શીખામણ !

ગઝલ-સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ચાલશે)

કિર્તિ કલકિત જે કરે એ કાર્ય તો કરવુ નહિ;
અપયશ અપાવે જે અરે! એ રીત આચરવું નહિ!

અનીતિ તણા આગારમાં !
બબ્બો ઉડે જ્યા બ્હારમા !
વ્યસની તણા વ્યવહારમાં !
પળવાર પણ ઠરવુ નહિ !

બોલ્યું વચન તે પાળવા !
ખોટાપણાને ખાળવા !
હા ! સત્યને સભાળવા !
દુઃખ જો પડે ડરવું નહિ !

વ્યભિચારને વૈરી ગણો !
રે ! મોહ મમતાને હણો !
રસ્તો તજો લાલચ તણો !
પર દ્રવ્યને હરવું નહિ !

પરમાર્થને પ્યારો કરો !
બસ ધ્યાન ઇશ્વરનું ધરો !
ભક્તિ તણુ ભાથું ભરો !
ફટકેલ થૈ ફરવું નહિ !

કિર્ત્તિ કલકિત જે કરે એ કાર્ય તો કરવું નહિ,
અપયશ અપાવે જે અરે! એ રીત આચરવું નહિ!

" જનુની જણ તો જણ જન એવા ! "

—ચંદ્રાવળા છંદ—

(૧)

જનુની જણુતો જણુ જન એવા, દાતા ભક્તા, શૂર,
સ્વદેશની સેવામાં દાના, પર ઉપકારી પૂર,
પર ઉપકારી પૂર કહાવે, જે બોલે તે તુરત બજાવે,
નવ પથ્થર તે ઝવેર જેવા, "જનુની જણુ તો જણુ જન એવા"

"દાતા" — (૨)

દયા તણો દરિયો છે 'દાતા,' દિનપર જેનો પ્યાર,
ભૂખ્યાને ભોજન તે આપે, અપ ગનો આધાર,
અપ ગનો આધાર ન ડરતા, પરમારથમા ધન વાપરતા,
કૃપણુ કદી ના મનથી થાતા, દયા તણો દરિયો છે 'દાતા'।

"ભક્ત" — (૩)

ભૂધરની ભક્તિ મન ભાવે, ગાતા તેનું ગાન,
કામ, ક્રોધ મદ માયા ત્યાગે, જ્ઞાન વિષે ગુલતાન,
જ્ઞાન વિષે ગુલતાન રહેતા, હરદમ હરિનું નામજ લેતા,
સૌપર સરખો પ્યાર બતાવે, ભૂધરની ભક્તિ મન ભાવે।

"શૂરો":— (૪)

શોભે રણુસંગ્રામે 'શૂરો,' ધરી ઢાલ તલવાર,
દુશ્મનના દળમાં જે ઘૂમે, ડરે નહિ તલભાર;

ડરે નહિ તલભાર હૃદયમાં, હોય ભલે તે ભારી ભયમાં,
પ્રાણ અર્પવામાં પણ પૂરો, શોભે રણસંગ્રામે 'શૂરો' !

(૫)

'જનુની જણ તો જણ જન એવા,' કવિ, લેખક, ગુણવાન,
લેખ લખી સંસાર સુધારે, જેને અંતર જ્ઞાન,
જેને અંતર જ્ઞાન રહે છે, જળ સમ જગમાં જ્ઞાન વહે છે,
સ્વદેશની કરતા તે સેવા, 'જનુની જણ તો જણ જન એવા' !

"જનુની ના જણજે જન એવા !"

--ચંદ્રાવળા છંદ--

(૧)

જનુની ના જણજે જન એવા, લુચ્ચા ચોર લબાડ,
અભિમાની અવગુણના પોષક, કરે ન કો' પર પા'ડ,
કરે ન કો'પર પા'ડ કદાપિ, અપંગને કંઈ શકે ન આપી,
જાણો તે જન છે જડ જેવા, 'જનુની ના જણજે જન એવા' !

(૨)

જનુની ના જણજે જન એવા, વ્યભિચારી ચંડાળ,
આપ મતલબી અને અદેખા, ખોટું આપે આળ,
ખોટું આપે આળ ખરાને, ભાર રૂપ તે છેજ ધરાને,
જાણ જનાવર ઝેરી જેવા, 'જનુની ના જણજે જન એવા' !

(૩)

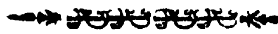
જનુની ના જણજે જન એવા, જે ચુગલી કરનાર,
ભોળા જનનાં દિલ ભમાવે, દુર્ગુણના ભંડાર;
દુર્ગુણના ભંડાર કહાવે, માત પિતાનુ નામ લજાવે,
જનમે તુજને દોષજ દેવા, 'જનુની ના જણજે જન એવા'!

(૪)

જનુની ના જણજે જન એવા, લોભીને કંજૂસ,
'પૈ'ના પરમારથમા આપે, મૂર્ખા મખ્ખીચૂસ,
મૂર્ખા મખ્ખીચૂસ કહાવે, ખાય ન પોતે ના ખવરાવે,
સ્વદેશની કરતા ના સેવા, 'જનુની ના જણજે જન એવા'।

(૫)

જનુની ના જણજે જન એવા, નિમક હરામી હોય,
ખાતા જેનુ ખોદે તેનુ, નહિ વિચારી જોય,
નહિ વિચારી જોય કદાપી, ભલે ભરૂસે રહ્યા તથાપી,
છે જીવતા પણ શબના જેવા, 'જનુની ના જણજે જન એવા'।

"અમારા કંથના માટે!"

—ગઝલ—

અમે આ દેહ ધારી છે, અમારા કંથના માટે.
વળી માયા વધારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦
પિયર પળમાં તજી દઇને, સુભાગી સાસરે આવ્યાં;
રમત સરવે વિસારી છે, અમારા કંથના માટે. અ૦

પિતાથી લાડ કરતાં'તાં, પજવતાં માતને ભારે,
હવે બુદ્ધિ સુધારી છે, અમારા કથના માટે. અ૦
કહ્યું ના કોઇનુ કરતા, અતી ઊન્મત્ત થઇ ફરતાં,
હવે તો લાજ ધારી છે, અમારા કથના માટે. અ૦
જુનાની પ્રીત તોડીને, નવાંથી સ્નેહ જોડીને;
ગરવની ગાડ ગાળી છે, અમારા કથના માટે. અ૦
દુકારા સાસુના ખાધા, નણુદના બોલ સાંખ્યા છે,
ક્ષમાની ઢાલ ધારી છે, અમારા કથના માટે. અ૦
પરાધિન પિંજરે રહીને, હશે કદી કષ્ટ કે વેઠયુ,
ઉદાગ્ની ટેવ ટાળી છે, અમારા કથના માટે. અ૦
પતિની સેવ છે સાચી, રહી નિજ નાથમા રાજી,
અનીતિ તો અકારી છે, અમારા કથના માટે. અ૦
ધરી શણગાર શુભ અંગે, ઠમકતી ચાલ ચાલીને,
શરીર શોભા વધારી છે, અમારા કથના માટે. અ૦
કહે તે કથ કરવાનાં, પતિને દેવ ગણવાનાં,
અડગ એ ટેક ધારી છે, અમારા કથના માટે. અ૦
પતિના સુખમાં સુખીયા, પિયૂના દુ:ખમાં દુખિયાં,
સરસ રીત એ સ્વિકારી છે, અમારા કથના માટે. અ૦
પતિનુ આસુ પડશે ત્યા, અમારૂ લોહી આપીશું,
પતિવૃત માળ પ્હેરી છે, અમારા કથના માટે. અ૦

"પતિવ્રત પ્રાણથી પ્યારૂં"

—ગઝલ—

અમારૂ સ્વર્ગનુ બા'રૂ, પતિવૃત પ્રાણુથી પ્યારૂ,
અમોને મોક્ષ દેનારૂ, પતિવૃત પ્રાણુથી પ્યારૂ !
સુબુદ્ધિ સાથ વસનારૂં, કુબુદ્ધિ દૂર કરનારૂ,
પિયૂનો પ્રેમ પાનારૂ, પતિવૃત પ્રાણુથી પ્યારૂ !
ભલે ભૂખે મરી જઇએ, કદી કગાલ જો થઇએ,
દુ:ખો દેખી ન ડરનારૂ, પતિવૃત પ્રાણુથી પ્યારૂ !
અમોને કેદમા રાખો, કદાપી બેડીઓ નાખો;
છતા ના ટેક તજનારૂ, પતિવૃત પ્રાણુથી પ્યારૂ !
ભલેને ભય ઘણો આપો, કદી તલવારથી કાપો,
નહિ તલભાર ડગનારૂ, પતિવૃત પ્રાણુથી પ્યારૂ !
ઘણુ દુ:ખ સાસરે સહિશુ, કદી ના કોઇને કહિશુ,
અમારા શ્રેયને સારૂં, પતિવૃત પ્રાણુથી પ્યારૂ !
પતિ જો હોય પતવાળો, કુટિલ યા અધ હો કાણો,
તથાપી ચિત્ત ચ્હાનારૂ, પતિવૃત પ્રાણુથી પ્યારૂ !
ભલે રોગી અભોગી હો, અગર ધનહીન યોગી હો;
ધણી ભગવંત સમ ધારૂં, પતિવૃત પ્રાણુથી પ્યારૂં !
અભણુ કે હોય અજ્ઞાની, શકે ના પ્રેમને જાણી,
છતા શિરછત્ર છે મ્હારૂં, પતિવૃત પ્રાણુથી પ્યારૂં !

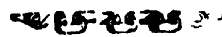
અમારો દેવ છે સ્વામી, અમારી ભક્તિ ત્યાં જામી,
હૃદય ભરથાર રટનારૂં, પતિવૃત પ્રાણથી પ્યારૂં!
નહિ લલચાઇયે લોભે, નહિ મન માનશે મોહે;
ખરેખર! એ બધું ખારૂં, પતિવૃત પ્રાણથી પ્યારૂં!
ભર્યા ભંડાર નાણાંથી, સુવસ્ત્રો કે ઘરેણાંથી,
કદી ના ચિત્ત ચળનારૂં, પતિવૃત પ્રાણથી પ્યારૂં!
રવિ પશ્ચિમ ઉદય થાયે, સિંહણ સુત તૃણ જો ખાયે,
તથાપિ હામ ના હારૂં, પતિવૃત પ્રાણથી પ્યારૂં!
દ્રુપદ તનયા અને તારા, સુકન્યા ને સતી સીતા,
પતિવ્રત તેહ સમ પાળું, પતિવૃત પ્રાણથી પ્યારૂં!

* * * * *

કહે "શંકર" સફળ જીવ્યું, મળે જેને સતી નારી;
તરે પોતે અને નિજ નાથને, સંસાર દે તારી

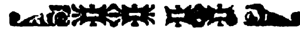
ઇશ્કનો અન્જામ!

—ગઝલ—

અરે! ના ઇશ્કમા પડશો, પૂરા પસ્તાઇને રડશો.
બની કે ઇશ્કના બંદા, મરાયા ઇશ્કના માટે.
ઘણા જન ઇશ્કમા ઘેલા, બની ઘરબાર મેલીને,
જગાવી જોગ જંગલમા, ભરાયા ઇશ્કના માટે.
ભલે હો શાહ કે સેવક, ભલે રાણી અગર દાસી;
સકળનું સુખ ને વૈભવ, હરાયા ઇશ્કના માટે.

ખરેખર ખૂન કૈં કીધાં, જૂલમનાં જામ પી લીધાં,
  પડીને પાપના ફંદે, ફસાયા ઇશ્કના માટે.
ભલાં લૈલી અને મજનુ, પડ્યાં'તાં ઇશ્કની આગે,
  અરે! અન્જામ એ આવ્યો, હણાયાં ઇશ્કના માટે.
વળી ફરહાદ ને શીરી, વિના મ્હોતે મુવાં બન્ને,
  કસોટી પ્યારની પર જે, કસાયાં ઇશ્કના માટે.
અહા! કૈં રાજ્ય પલટાયાં, કુટુંબો નાશ કૈં પામ્યાં;
  વહેતા ખૂનથી ખાડા, ભરાયા ઇશ્કના માટે
કથે 'શંકર' નથી સ્હેલો, કઠણ છે ઇશ્કનો રસ્તો,
  અરેરે! ઇશ્કના ચેલા, ચવાયા ઇશ્કના માટે.

"શયતાન કે સટ્ટો?"

—ગઝલ—

લગાડી લેશ લાલચને, ફસાવે હાય! ફાંસામાં,
  કલેજું કત્લ કરનારો, અરે! શયતાન કે સટ્ટો?
અરે! સટ્ટા તણા સાથી, સુવે ના શાન્તતા ધારી,
  ઠરી ના ઠામ ઠરનારો, અરે! શયતાન કે સટ્ટો?
બતાવી ગોળનું ગાડું, જમાડે ઝેરના લાડુ;
  સબંધીનેજ છળનારો, અરે! શયતાન કે સટ્ટો?
તજાવે લાજ ને લક્ષ્મી, કરાવે કર્મ કૈં કૂડાં,
  દગો કરતાં ન ડરનારો, અરે! શયતાન કે સટ્ટો?

કરાવી ને કરજ કૈં ને, કઢાવ્યા કૈંક દેવાળાં,
  કપટ ભંડાર ભરનારો, અરે ! શયતાન કે સટ્ટો ?
પડી કૈં પાસમા તેના, મુવા પીસ્તોલ મારીને;
  પલકમા પ્રાણ લેનારો અરે ! શયતાન કે સટ્ટો ?
અરે કૈં ઝેર-પી-સૂતા, ડુબ્યા કૈં હાય જો દરિયે,
  ખરેખર ! ખૂન પીનારો, અરે ! શયયાન કે સટ્ટો ?
કહે 'શંકર' સુણો પ્યારા, બુરો છે છંદ સટ્ટાનો,
  સકળ સુખનેજ હરનારો, અરે ! શયતાન કે સટ્ટો ?

સટ્ટા વિષે !

—છપ્પા—

સટ્ટો કરે ખુવાર, માર સટ્ટો બહુ મારે,
સટ્ટો દે પરિતાપ, કરજ કંકાસ વધારે,
સટ્ટાથી જશ જાય, નિંદ પણ નામ ન આવે,
અણુ ચિંતવ્યુ દુઃખ થાય, વળી ઘરબાર લૂંટાયે,
દીન 'શંકર' દે શિખ સર્વેને, વિનતી જો ધ્યાને ધરો,
જો લાખ મળે કદી લાભમા, તોપણ સટ્ટો નવકરો. ૧

કવિત.

કળયુગ કે રાજનમેં, ધંધેપે ધાડ પડી,
સટ્ટાકું ખેલ ખુબ, ખ્વાર લોક હોતે હય,

ધનકો વિનાશ હોય, કીર્તિ કો બીજ બોય;
સટ્ટાકું ખેલ કુન, સુખનસે સોતે હય;
સટ્ટાસે સાત બખ્ત, ભીખનકા કાજ ભલા,
સટ્ટા કે લીયે કૈક, પોક પોક રોતે હય.
'શંકર'કી બાત સુન, સટ્ટેકુ ત્યાગ કરો;
સટ્ટેસે કૈક લોક, જીવનકુ ખોતે હય. ૧

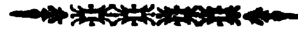
નિંદાખોરને અર્પણ !

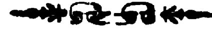
—ગજલ—

કરે નિંદા અમારી કો, અમોને છે નહિ પરવા !
કરે મ્હેનત બિચારા તે, અમારા પાપને હરવા !
લઇ પૈસા અને ધોબી, અમારા વસ્ત્રને ધોતા,
વિના પૈસે જનો એવા, અમારા પાપને ધોતા !
હશે જે બાયલા પોતે, અગર ધધા વિના ફરતા,
અદેખા એકઠા થૈને, અવર નિંદા અરે ! કરતા !
ધણીની ધાક ના હોયે, અગર વિધવા કદી હોશે,
મળી કમજાત કુલટાઓ, અવરની કૂથલી કરશે !
હશે ઉસ્તાદ જે એમા, કચેરી ચૉકમા ભરશે;
મળી બે ચાર રંડાઓ, સુખે નિંદા પછી કરશે !
ભટકતી કેસ લાવે છે, વિવેચન વતરી કરશે;
ચઢી અન્યાયની ગાદી, ચળેલી ન્યાય ચૂકવશે !

ફુલાણી આમ ચાલે છે, ફુલાણો ફૅાફ મારે છે;
ફુલાણી રાકડી કેવી ? ધણીની ધાક ધારે છે !
ફુલાણી ફાકડી એવી, જુઓ ઘરમાં ચલણુ એ'નુ ;
પિવાડે પાદડે પાણી, નશીબ ચઢતુ અહા ! તેનું !
ફુલાણીને ઘણુ દુ:ખ છે, ફુલાણીને અતી સુખ છે;
ફુલાણી ખાય છે થોડુ, ફુલાણીને ઘણી ભૂખ છે !
કરીને કૂથલી એવી, અવરના ઘર ભગાવે છે;
નથી કકાસ જે ઘરમાં, તહા ટટો જગાવે છે !

કુટિલ સ્ત્રીનો વિશ્વાસ ન કરવા વિષે.

—તોટક--છંદ--

કદી નાથ કહી શીર હાથ ધરે,
સ્મિત હાસ્ય થકી ખુશ નાથ કરે;
કદી રાત પડે અતિ રીસ કરી,
નિજ નાથ પરે તલવાર ધરે. ૧
કદી નાથ પળે પરગામ વિષે,
નવ નાથ જશો કહી આખ ભરે;
પણ નાથ ગયા પછી નીચ ત્રિયા,
નિજ યાર થકી વ્યભિચાર કરે. ૨
પળમાં હસતી પળમાં રડતી,
પળમાં નિજ નાથ દુખે બળતી;

પળમાં ધનમાલ લૂંટાવી દઇ,
નિજ ચાર લઇ રસ્તે પડતી. ૩
જન જે નિજ નારતણે વશ થૈ,
તનને ધન સ્નેહ ધરી અરપે;
પણ નાર નહિ દરકાર કરે,
ઉપકાર નહિ હૃદયે કલપે ૪
ક્રુર વાઘ તણો વિસવાસ કરો,
વળી સાપ મુખે જઇ હાથ ધરો;
સુણજો વિનતી દીન 'શંકર'ની.
કુન નાર તણો! વિસવાસ કરો. ૫

વ્યભિચારી વિષે !

--તોટક--છંદ--

ધીક તે નરને ખર તુલ્ય ગણો,
પકડે રસ્તો વ્યભિચાર તણો,
દુ.ખ ભોગવશે સુખ શું મળશે ?
રખડી અન્ન પાણી વિના મરશે. ૧
વળી લાજ જશે દુઃખ દેહ થશે,
નિજ નર ગુમાવિ બધે ફરશે;
પણ કોઇ નહિ વિસવાસ કરે,
છટકેલ તણી કયમ દાઝ ધરે ? ૨

વ્યભિચારથી નિદ સદા અળગી,
દિલમાં નિત્ય આગ રહે સળગી;
સળગી ભડકે બળી ખાખ થશે,
મુકી પોક પછી મુરખો રડશે. ૩
પરનાર પતિવૃત ભગ કરો,
કિરતાર તણો ડર દિલ ધરો;
તજ 'શકર' એ લખ છેજ બુરો,
વ્યભિચાર શીરે ઝટ મૂક પુળો. ૪

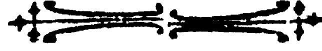
વ્યભિચારી સ્ત્રી પ્રત્યે.

—હરિગીત—છંદ—

જા, જા, અરે ! વ્યભિચારણી, નહિ લાજ કૈં દિલ લાવતી.
નખરા કરી ઓ નીચ શુ ? મમ હૃદયને લલચાવતી.
મીઠુ વદી કપટે કરી, કૈંને ફસાવ્યા જાળમા,
હા ! હા ! ભૂલી હુ કેમ પડું ? એ દોજખી અગારમા
તુજ તુબ સમ અધરોષ્ટનુ, પય કૈં જને પીધુ હશે;
વળી નીચ સુખ તુજ સગમા, લાખો જને લીધુ હશે.
તુજ ડુગરાસમ કુચને, સડસો જને સાહ્યા હશે.
મીઠી પ્રપચી વાણીથી કૈં કૈં જનો વાહ્યા હશે.
વળી શ્વાનને ખાવા તણી, જે ચાટ સમ તુજ કાય છે.
વિષયી હજારો કુતરા, તુજ અગ ઉપર ધાય છે.

આવુ છતાં નહિ તૃપ્ત થાતી, એ અજબની વાત છે;
આવી મ્હને લલચાવવા, ધિક્કાર તારી જાત છે.
જગમા જીવી સુત સુજ્ઞ પામો, શીયળવતી નારીયો;
તારા સમી વ્યભિચારણીની, બધ થાજો બારીયો.
વાણી વદે 'શંકર' વિમળ, આ પાપ લઈ તું ક્યા જશે ?
ન્યાયી હરિ દરબારમા, માઠી દશા તારી થશે.

વ્યભિચાર વિષે.

લાવણી-(મુજ ઉપર ગુજરી પિતા પાદશાહ) એ રાહ.

હે આર્ય બધુઓ સૂણો વિનંતી મ્હારી,
વ્યભિચાર મહા અપરાધ બહુ દુ.ખકારી. ૧
વ્યભિચારી જનની નથી આબરૂ જગમા,
લૈ હસ્ત કુહાડો મારે છે નિજ પગમા. ૨
પૈસાની હાની થાય આળ ઝટ આવે,
છટકેલો કહે છે લોક લાજ ના લાવે. ૩
વળી સુવે નહિ કો દિન શાન્તતા ધારી.
વ્યભિચારી જનની નિદ્ર ગઇ પરવારી. ૪
વ્યભિચાર કપાવે શીર અરેરે ! પળમા,
વ્યભિચારી જનનો જીવ સદા જોખમમા. ૫
ચોરી જૂઠ ને કે પાપ કરાવે જનને,
રે ! કરે અતિ બેહાલ હરે તન ધનને. ૬

પરનાર પતિવૃત ભંગ કરશો ન ભાઇ,
પરનાર નર્કનુ દ્વાર તજો દુ ખદાઇ. ૭
જેવી પોતાની નાર અન્યની એવી,
કા હરો પરાયો માલ ? દુષ્ટતા કેવી. ૮
પર નાર તણા થૈ યાર ખુવાર થયા કૈ,
કૈ એ છોડયા નિજ પ્રાણ કાળ મુખમાં જૈ. ૯
નિજ નાર મીષ્ટ પય પાન તજીને ભટકો;
વ્યભિચાર હળાહળ ઝેર પીતા ના અટકો ૧૦
નિજ નાર સરસ પકવાન નજરમા ના'વે;
વ્યભિચાર વાલુકા અતિ અરેરે ! ભાવે ૧૧
વાણી 'શકર'ની સૂણી રીસ નવ કરજો,
વ્યભિચાર રૂપી મહા પાપ સદા પરહરજો ૧૨

"યુવાની" વિકાર !

—હરિગીત—છંદ--

ચચળ થઇ ચિત્ત ભટકતુ, ઘડીએ કઇ ના ગોઠતુ,
હરિભજન કે પરમાર્થમા, પળ વાર પણ ના ચોટતુ
નિર્ભય અને નિશ્ચળ થઇ, પરનારમા ભમતુ ફરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આધળી, તુ વિષયને વ્હાલો કરે. ૧
નિજ લાજ વ્હાલી ના ગણે, નિજ કાજને પણ નવ ગણે,
નિજ જાતને પણ નવ ગણે, નિજ નાતને પણ નવ ગણે

નિજ પાપથી પણ નવ ડરે, જગનાથથી પણ નવ ડરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આંધળી, તુ વિષયને વ્હાલો કરે. ૨
નિજ કુટુંબની કે નિજ સગાની નારને પણ નવ જુવે,
પત્નિ ભલે હો પુત્રની, ગુરૂપત્નિને પણ નવ જુવે;
નિજ મિત્રની પત્નિ થકી, હેતે અનીતિ આદરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આંધળી તુ વિષયને વ્હાલો કરે ૩
વિધવા ભલે પણ રૂપવતી, હોય તો તુ ચ્હાય છે,
ક્યારે મળે? ક્યારે મળે? મળવા અતી અકળાય છે,
વિધવા ગમનથી પાપ છે, તે પાપથી પણ નવ ડરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આંધળી, તુ વિષયને વ્હાલો કરે ૪
ઊંચ નીચ કંઇ પરખાય ના, ભુંડું ભલુ જોવાય ના,
ગદ્ધાપચીસીમા પડી, કઇ ભેદ અવલોકાય ના,
મન માંકડું થૈ શ્વાનની, માફક બધે ફરતુ ફરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આંધળી, તુ વિષયને વ્હાલો કરે. ૫
બાળાપણે ભગવતને નર હેતથી ભજતો હતો,
વ્યભિચારમા સમજ નહિ સો પાપને તજતો હતો,
ત્હારી અસર જ્યાં થાય કે, તે સો પરે પાણી ફરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આંધળી, તુ વિષયને વ્હાલો કરે. ૬
આત્મા અતી અકળાઇને, આપે શિખામણ ચિત્તને,
પણ તું નહિ ટકવા દીએ, ઇચ્છેજ ત્હારી જીતને;
ડર કોઇનો રાખે નહિ, મૃત્યુ ભલે માથે ફરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આંધળી, તુ વિષયને વ્હાલો કરે. ૭

અલમસ્ત મલ્લ 'યુવાની' થી, સૌ ભાઈ ચેતી ચાલજો,
એ સર્પણી ડખે નહિ, માટે જરા સભાળજો;
દિવાની એ 'યુવાની'ને, દુશ્મન ગણી 'શકર' ડરે,
ફટ ફટ 'યુવાની' આંધળી, તુ વિષયને વ્હાલો કરે. ૮

અદેખા વિષે.

મનહર—છંદ.

ભાવે ભૂપ ભોજ રાજા, દાન દેવા બેસે ત્યારે,
માગણો ને કવિઓનાં, ટોળે ટોળાં તુટે છે,
ભાળીને ભંડારી તણુ, ચિત્ત બળે ચરરર,
ભીખારીના ટોળા આવી, ભડારને લુટે છે;
સદાવ્રત આપે કોઈ, શેઠ કે શ્રીમત ત્યારે,
કોઠારી કકળી કહે, દાણો હવે ખુટે છે;
શકર કહે છે તેમ, વરો કોઇ કરે ત્યારે,
નિહાળી નિહાળી 'નાનો', નાવી પેટ કુટે છે. ૧
વર્ષાની રૂતુમા જ્યારે, વનસ્પતિ ખુબ ખીલે,
જગલી જવાસો શોક, કરીને સુકાય છે,
ચોમાસામા ચારો ચરી, પ્રાણી સહુ પુષ્ટ બને,
ગમાર ગધેડા ઘણો, શરીરે સોસાય છે;
શ્વાનને ખાવાનુ આપ્યું, હોય પણ ખાતાં ખાતા,
અન્યને અપાતુ દેખી. ઘણો ઘૂરકાય છે,
શકર કહે છે તેમ, ભલુ કોનુ થતુ ભાળી,
આદમી અદેખો કોઇ, ઊરે અકળાય છે. ૨

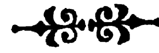
અપંગોની યાચના.

—ગઝલ—

પ્રભુએ જો તને આપ્યુ અમોને દાન દેતો જા,
  અપગો આશરો માગે અરે ! આશીષ લેતો જા ! પ્રભુ૦
વિકારોથી ભરી દુનિયા રૂપી સહરા તણા રણમા;
  વહે પરમાર્થનુ વારી ભરી પ્યાલીજ પીતો જા ! પ્રભુ૦
અરે ! સસાર અરણુવ આ અતી મસ્તાન તોફાને,
  સખાવતની તરે હોડી ધરી ધનવાન તરતો જા ! પ્રભુ૦
હજારો રૂપિયા ભાઇ ! મઝામા તુ ઉડાવે છે,
  લખ્યું જો કિસ્મતે ત્હારા અરે ! કૈ ધર્મ કરતો જા ! પ્રભુ૦
હરિ દરબારમા જાવા મુસાફિર છે મજલ મ્હોટી,
  ભલા સત્કર્મનુ ભાથુ અરે ! ઓ ભાઇ ! ભરતો જા ! પ્રભુ૦
અમારૂ ટકનું ભોજન તમારી પાન સોપારી,
  દયા દિલ્લમા વસે જો તો વિનતી ધ્યાન ધરતો જા ! પ્રભુ૦
અમોને અન્ન ના મળતુ અપગો શું કરી શકીએ ?
  બને તુથી બિરાદર તો અમારૂ કષ્ટ હરતો જા ! પ્રભુ૦
અમોને જે અપાશે તે વવાશે ધર્મના ક્ષેત્રે,
  મળે આ પુણ્યનુ ટાણુ અહા ! સ્નેહે ઉજવતો જા ! પ્રભુ૦
અમારા કર્મના ચોગે અમે આ કષ્ટ ભોગવીયે,
  હ્રદયમા રે'મ લાવીને ફરજ ત્હારી બજવતો જા ! પ્રભુ૦
અમોને અન્ન જો મળશે તમારી વાચ્છના ફળશે,
  પ્રભુ ત્હારૂ ભલું કરશે જરા અમને રિઝવતો જા ! પ્રભુ૦

ઐકયતા !

—ગઝલ--

અમારૂં તે તમારૂં છે, તમારૂં તે અમારૂ છે
અમારા ને તમારામા, પ્રભુનુ નામ પ્યારૂ છે.
અમે જગદીશને ભજીયે, તમે અલ્લાહ ઉચારો છો.
અમે શ્રી રામને રટીયે, તમે રહેમાન ધારો છો.
અમે ગીતા તણા રાગી, તમે કૂરાન માનો છો
સકળનુ તત્વ છે એક, છતા કા ભેદ જાણો છો ?
તમે છો હીંદના બેટા, અમે પણ હીંદના જાયા
બિરાદર આપણે બન્ને, સકળને હીંદની છાયા.
અરેરે ! ધર્મના લીધે, ગણો જૂદાઇ કાં પ્યારા ?
કુસ પે કલેશ કા માડો ? અરે ઓ બધુઓ મ્હારા
ભલો સુલતાન અકબરશાહ, પ્રજામા ભેદ ના રાખ્યો
ગણી સૌ કોમને સરખી, અમર રસ યશ તણો ચાખ્યો
કુસ પે નાશ થૈ લક્ષ્મી, કુસ પે દેશ છે દુખીયો
તજી તોફાન જાતીનું, બનાવો દેશને સુખિયો
અરે ! ઓ ! બધુ હીંદુઓ ! બિરાદર હે ! મુસલમાનો !
બનો એકત્ર નિજ માટે, સ્વમાતા હીંદને જાણો

કઠણ હૃદયવાળા ધનવાન !

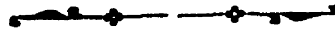

શિખરિણી—છંદ--

ધની પાસે જૈને, નિરધન બિચારો કરગરે,
અહંકારી થૈને, અરજ નવ તેની ઉર ધરે.
નિસાસા નાખીને, નિરધન પછી પંથ પળતો,
ધનીના હૈયાને, કઠણ હરિ તું કેમ કરતો ?

ધનવાન અભિમાની સગાઓને ઠપકો !

ગઝલ સોરઠી--(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

આવ્યા તમારે આંગણે આવો ભલે કે'ના નથી,
કરિયે પ્રણામ સલામ પણ કે લક્ષમા લેતા નથી !
કહો શેઠ કુશળ ક્ષેમ છે ? તમ બાળ બચ્ચા કેમ છે ?
આ રંકના પર રે'મ છે ? ઉત્તર અરે દેતા નથી !
નવ બેસવા આસન કરો, નવ પાન સોપારી ધરો,
અવલોકતા અવળા ફરો, સ્હામું જરા જોતા નથી !
જળ પાત્ર નિજ હાથે ભરી, પ્હેલાં તમો સ્હામે ધરી,
વિવેકથી વૃષ્ટિ કરી, પાતા અગર પી-તા નથી !
જળપાન વણ કહેવે કર્યું, અંતર અમારૂં હા ! બળ્યું,
ના ધ્યાનમાં આપે ધર્યું, નરમાશમા ન્હાતા નથી !

કે વાત કરિયે જો અમે, પણ સાંભળો ના તે તમે;
ના બોલવું તમને ગમે, કિરતારથી બ્હીતા નથી !
દુ:ખ-વાત તમ પાસે કહે, ના રેમ તમ હૃદયે રહે;
અમ આંખથી આંસુ વહે, એ આંસુડાં લ્હોતા નથી !
ધનહીણ શુ હલકા અમે ? ધનવાન તે ભારે તમે ?
તમને સદા ચહિયે અમે, અમને તમે ચ્હાતા નથી !
અંધા બનો અભિમાનમા, ના વાત લ્યો કે ધ્યાનમા,
છેવટ જવુંજ સ્મશાનમા, પણ ગર્વને તજતા નથી !
છે રંક રાજા હારમા, કિરતારના દરબારમા,
કો ઊચ નીચો-ધારમા, જૂઠુ અમે ગાતા નથી !

જેવા દેવ તેવી પૂજા !

—ગઝલ—

અમે મુફલેસ તે માટે, નકામા કા સતાવો છો ?
દયા સાટે અયે આદમ ! તમે તો દમ-બતાવો છો ! અમે૦
અરે ! નિર્બળ અપ ગોને, નથી ભોજન પુરૂ મળતુ,
રખડતા હાલને દેખી તમે કયા ગમ-બતાવો છો ? અમે૦
ભલે ના આપશો ભાઇ ! મગર ધક્કા નહિ મારો;
અરે ! એવુ કરી અક્કલ તમારી કમ-બતાવો છો ! અમે૦
તમારા એક ધક્કાથી અમે નીચે પડી જઇએ,
અતી બળવાન તે અમને, તમે તાલિમ-બતાવો છો ? અમે૦

ગની હો યા ગદા હો પણ પ્રભુ દરબારમાં સરખા,
  જુલમ જગદીશની દ્રષ્ટે, અયે ઝાલિમ-બતાવો છો ! અમે૦
મુકી ધનમાલ ને માયા, ગયા ચાલી હજારો કૈં,
  જુઓ છો તે છતાં હુ પદ, તમે હરદમ-બતાવો છો ! અમો૦
ગરીબો છેક છે હલકા, ગણી અપમાન કાં આપો ?
  તમારી જાતની હાથે, કરી ન્હાનમ-બતાવો છો ! અમે૦
અમે તો માગવા લાયક, તમે છો આપવા લાયક,
  કરીને કોપની દ્રષ્ટી, કઠૂતા કયમ-બતાવો છો ? અમે૦
તમારે આગણે આવ્યા, અમે આશા અતી ધારી,
  "અયે ! જા !" કર કરી લાંબો, જવું જહન્નમ બતાવોછો ! અમે૦
ભરીને ફંડમા નાણા, સખાવત-કા બતાવો છો ?
  અપગો આશરે આવે, અદાવત-કા બતાવો છો ? અમે૦

"એવી દયાને શું કરે ?"

—હરિગીત છંદ—

નિર્દોષ પક્ષી પાડવા ગોળી છુટી બન્દૂકથી,
પોકાર પાડીને પડયુ પક્ષી બિચારૂ વૃક્ષથી,
નિરખી તફડતુ તેહને હણુનારનુ અતર બળે,
પાછળ પછાડે પૂછડુ એવી દયાને શુ કરે ! ૧
અરજી સુણી પણ મેઘજી આવ્યા ન ચોમાસા વિષે,
દુનિયાં દુઃખી દુષ્કાળથી જન ભૂખથી મરતાં દીસે,

પણ માઘ માસે મેઘજી લાવે દયા અવની પરે,
પાછળ પછાડે પૂછડુ એવી દયાને શું કરે ? ૨
પૈસો ઘણો પ્યારો ગણી બાળા વળાવી વૃદ્ધને,
બાળાપણે વિધવા થતા આવી દયા દુર્બુદ્ધને,
દુ:ખ દેખતા દિકરી તણુ રે ! આંખ આસુથી ભરે,
પાછળ પછાડે પૂછડુ એવી દયાને શું કરે ? ૩
રે ! નવિન વધુના બોધથી મૈયત પ્રીયાના પુત્રને,
બાળાપણે તરછોડી ગો સમજ્યો નહિ ઘર સુત્રને;
પત્તો મળ્યો ના પુત્રનો મનમા મુ ઝાઇને મરે,
પાછળ પછાડે પૂછડું એવી દયાને શુ કરે ? ૪
ધનવાન હુંપદમાં રહ્યો આપ્યું નહિ ક ગાલને,
દુર્બળ હતો રે ! ભૂખથી પૃથ્વિ પડયો તત્કાળ તે,
પડતા મરણ પામ્યો દયા ધનવાનના દિલમા ઠરે,
પાછળ પછાડે પૂછડુ એવી દયાને શુ કરે ? ૫
કબજે કરી કીલ્લો કતલ શાહે ચલાવો શહેરમા,
હો બાળ વૃદ્ધ યૂવાન પણ સૌ કો કપાયા કે'રમાં,
પોકાર મરતાનો સુણી અફસોસ કરતો શાહરે,
પાછળ પછાડે પૂંછડુ એવી દયાને શું કરે ? ૬
શર સાધીને મૃગ મારવા રે ! પારધી પુંઠે પડયો,
શર વાગતા ધરણી ઢળ્યો પોકાર મૃગલીને કર્યો,
મૃગલી મરી શિર પટકીને ઘાતક દયાથી થરથરે,
પાછળ પછાડે પૂછડું એવી દયાને શુ કરે ? ૭

ઓટો ડુબાવા આગની હરિયે કર્યું તોફાનરે !
જોડાં વિખુટાં બહુ કર્યાં ખોયા કઇના પ્રાણરે !
પસ્તાવો કરતો તે પુરો નિજ શાન્ત થાવા આદરે,
પાછળ પછાડે પૂછડુ એવી દયાને શુ કરે ? ૮
પ્હેલાં હૃદય કંપે નહિ એવી દયા શુ કામની ?
મૃત્યુ થતા આણે મયા રે ! એ મયા શું કામની ?
'શંકર' કહે છે શીર છેદી પાઘ બાંધે શુ વળે ?
પાછળ પછાડે પૂછડુ એવી દયાને શુ કરે ? ૯

ઢોંગી ધર્મગુરૂનું ધતીંગ ! ! !

—ગઝલ—

ગુરૂજી જો થયા છો તો તમે બસ જ્ઞાન–આપોને,
પ્રભુને ભેટવા ભકિત તણું રસ પાન–આપોને,
અરે ! છે દેવ સૌ સરખા ગણીને માન–આપોને,
ખુલાસો પૂછિયે તે પર ધિરજથી ધ્યાન–આપોને !
ગુરૂજી સ્વર્ગમા જાવા બતાવો જ્ઞાનની ઘોડી,
અરે ! સંસારને તરવા બતાવો જ્ઞાનની હોડી,
રહ્યું અજ્ઞાન અંતરમા ઝપાટે નાંખજો તોડી,
ગુરૂજી આપ છો મ્હારા કહુ છુ હાલ કર જોડી !
લગાવી તેલ ને અત્તર ફરો છો ફાંકડા ફક્કડ,
નથી કૈં નમ્રતા તમમા અભિમાને રહો અક્કડ,

જમો મિષ્ટાન ને મેવા પિવાને દુધને શક્કર,
મઝા એ રાજ્ય વૈભવને ઘડીભર મારતી ટક્કર!
ચઢી ગાડી અને ઘોડે નથી ફરવા–તમે જનમ્યા,
મઝાને મૉજ સંસારે નથી કરવા–તમે જનમ્યા!
કરી પધરામણી પૈસા નથી હરવા–તમે જનમ્યા,
ગુરૂજી પારકે તુબે નથી તરવા–તમે જનમ્યા!
અમોએ જ્ઞાન મેળવવા–ગુરૂજી આપને કીધા,
અમારી બુદ્ધિ કેળવવા–ગુરૂજી આપને કીધા.
હ્રદયમા ભક્તિ ભેળવવા–ગુરૂજી આપને કીધા!
અરે ના ભક્ત ભોળવવા–ગુરૂજી આપને કીધા!
ગુરૂજી પારકા જર પર ગુજારો–આપ લૈ બેઠા.
જગતને ધૂતવાનો શુ ઇજારો–આપ લૈ બેઠા?
દગાથી દેવના નામે ધુજારો–આપ લૈ બેઠા.
ઇલાજો દ્રવ્યને હરવા હજારો-આપ લૈ બેઠા!
અરે! સમજુ જનો કેરી ક–રાજી–આપ લૈ બેઠા,,
હતા જે અંધ શ્રદ્ધાળુ હરાજી–આપ લૈ બેઠા,
મુકીને નમ્રતા નેવે મિજાજી–આપ થૈ બેઠા.
અરેરે! ગર્વની ગાદી ગુરૂજી–આપ લૈ બેઠા!
ધ્વજા નિજ ધર્મની હસ્તે ધરીને–કલેશ કા માંડો?
પરાયા ધર્મની નીંદા કરીને–કલેશ કાં માંડો?
અવરના ધર્મનુ ગૌરવ હરીને–કલેશ કાં માંડો?
ગુરૂજી પાપની પ્યાલી ભરીને–કલેશ કાં માંડો?

ગુરૂ છો આપ ધરબારી વિરાગી શિષ્યને કરતા,
પછી ધનમાલ લૈ તેનો સુખે ભંડારમા ભરતા,
નથી લાયક તમોને એ અરે! કાં લોભ ના તજતા?
ગુરૂજી આપ જંજાળી જરા ભગવાન ના ભજતા!
અહા! ધનવાન જો આવે ખુશીથી માન—આપો છો,
દઇ પરસાદના પડીયા ઉપરથી પાન—આપો છો;
ધક્કેલા ખાય નિરધનીયા છતા કયાં ધ્યાન—આપો છો?
સુખે ફુટકા મરાવીને અરે! અપમાન—આપો છો?
ભલુ ના આપનુ ઇચ્છો અવરનું શું કરી—શકશો?
રહ્યુ અજ્ઞાન અંતરમા અવરનુ શુ હરી—શકશો?
અરે! કાગળ તણે નાવે ગુરૂજી શુ તરી—શકશો?
ડુબો છો આપ પોતે તો અમોને શુ ધરી—શકશો?
ગુરૂજી જો ચ્ડુડે ગુસ્સો મયાથી માફ—હા! કરજો,
વિકારો વેગળા મુકી હવે દિલ સાફ—હા! કરજો,
ખરા ખોટા તણો અંતે અરે! ઇન્સાફ—હા! કરજો.
વદે "શંકર" જગત્ કર્તા તણો બસ જાપ—હા! કરજો!

ઢોંગી વૈરાગીને!

(—મુખડાની માયા લાગીરે—એ રાહને મળતો—)

ઓરા આવો વૈરાગીરે, વાત સુણાવુ. (૨)
સંસાર શાને છોડયો? ગૃહસ્થાશ્રમને કાં તોડયો?
જીવ જોગવટામાં જોડયો રે, વાત સુણાવુ. ઓરા૦
શા કારણ ઝાલી ઝોળી? અંગે વિભૂતી ચોળી,
ભરમાવો દુનિયાં ભોળીરે, વાત સુણાવુ. ઓરા૦
ગલીએ ગલી ફેરા ફરતા, ભટકીને પેટજ ભરતા,
કલ્યાણ ન કો'નું કરતારે, વાત સુણાવું. ઓરા૦
વનમાં જૈને ના વસતા, ભાવે ના ભૂધર ભજતા,
સંસાર હજુ ના તજતારે, વાત સુણાવુ. ઓરા૦
છે કામ ક્રોધ તમ સાથે રે! મોહ લોભ સંગાથે;
માયા ફરતી તમ માથેરે, વાત સુણાવું. ઓરા૦
જો જોગવટાને જાણો, ગિરનારે તંબુ તાણો,
ભક્તિમાં મૉજજ માણોરે, વાત સુણાવુ. ઓરા૦

યોગીને આમંત્રણ !

(તોટકમાં ભળતો રાહ.)

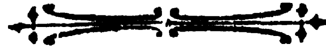
ઓ યોગીજી ! તમે આવોને,
તમ યોગની રીત બતાવોને,
કાં ભક્તિ સુધારસ પાવોને,
કાં પાપ જળે ન્હવરાવોને. ઓ યોગીજી.
કાં સદ્‌ગુણ શીખ ચઢાવોને,
કાં દુર્ગુણ માંહી ડુબાવોને;
કાં અલખની જ્યોત જગાવોને,
કાં સ્વાર્થની ધૂન લગાવોને. ઓ યોગીજી.
કાં સ્વર્ગનું સુખ બતાવોને,
કાં નર્કનો સ્વાદ ચખાવોને,
કાં ભૂધર ભેટ કરાવોને,
કાં રામનું નામ ભુલાવોને. ઓ યોગીજી.
કાં વિદ્યા વ્યસન લગાડોને,
કાં ચડસને ગાજે ચઢાવોને;
કાં હરિકિર્તન ગવરાવોને,
કાં અવરની નિંદ સુણાવોને. ઓ યોગીજી.
જો પહેલો ગુણ ધરો યોગી,
તો આવોજી ભલે આવોને,
જો બીજો ગુણ ગ્રહો બાવા,
તમ યોગમાં આગ લગાવોને. ઓ યોગીજી.

" ઝખ મારવા ! "

ગઝલ—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે)

જો ઇશને સમરે નહિ, જનમ્યો વૃથા 'ઝખ મારવા',
પરમાર્થને પોષ્યો નહિ, જન્મ્યો જગે 'ઝખ મારવા'! જો
ખાધુ પીધુ હા! ખંતથી, જાડા થયા પાડા સમા,
પર પીડને પોષ્યો નહિ, જાડા થયા 'ઝખ મારવા'! જો
મૉજો હજારો મારતા, ગાડી અને ઘોડે ચ્હડી,
સત્કર્મ કૈં કીધુ નહિ, મૉજો કરે; 'ઝખ મારવા'! જો.
રાજા થયા કૈં દેશના, પીડા પ્રજાને આપતા,
રૈયત સદા રડતી રહે, રાજા થયા 'ઝખ મારવા'! જો.
સુખ મેળવે રૈયત સદા, ના રાજ્યને રહેતી વફા.
ટંટો બખેડા જો કરે, રહે રાજ્યમાં 'ઝખ મારવા'! જો.
બાવા અને યોગી બની, માયા મૂકી ના વેગળી,
ઢોંગી થઇ જગ ધૂતતા, બાવા બને 'ઝખ મારવા'! જો.
વિદ્યા ભણી કૈં કૈં શીખ્યા, પંડિતને જ્ઞાની બન્યા,
ના જ્ઞાન આપ્યુ અવરને, જ્ઞાની થયા 'ઝખ મારવા'! જો.
નખરાં કરે છે નવ નવા, નિજ નાથને સંતાપતી;
સંતોષતી ના સ્વામીને, નખરાં કરે 'ઝખ મારવા'! જો.
બહુ કષ્ટથી ઉછેરીને, ડાહ્યા બનાવ્યા દિકરા,
માબાપને માને નહિ, પેટે પડયા 'ઝખ મારવા'! જો.

જો પુરતુ આપે નહિ, જાલિમ જૂલમથી કામ લે;
  એ શેઠીયા કે શઠ છે, જૂલ્મો કરે 'ઝખ મારવા'! જો.
ખાઇ નિમક નિજ શેઠનું, હલાલ ના હેતે કર્યું;
  એ ચાકરો કે ચોરટા, ખાતા નિમક 'ઝખ મારવા'! જો.
વાણી ઉચ્ચારી 'શ કરે' સર, નાઇટ, ને જે—પી થયા,
  જો દેશ સેવા નહિ કરી જે—પી થયા 'ઝખ મારવા'! જો.

"બાળ લગ્ન" વિષે!

ચોપાઇ—(તુલસીદાસની ચોપાઇનો રાગ)

હે મમ વીર અરજ ઉર ધારો, બાળ લગનનો ચાલ નઠારો.
અણસમજુ બાળક પરણાવો, લે સંસાર તણો શો લ્હાવો ?
લગન ફરજ કરી લગન ન જાણે, પ્રેમ ચીજ શુ ? તે ન પિછાણે.
રમત ઢીંગલા તણી રમાડો. બાળકનો અવતાર બગાડો.
બાળ લગનથી બાળ સુકાયે વિદ્યાભ્યાસ પુરો નવ થાયે.
તન મનની અતિ થાય ખુવારી, સુખ ના પામે તે નરનારી.
નિર્બળ સંતતિ તે પ્રકટાવે, રોગ કદી ઘર છોડી ન જાવે.
સુણી સુબોધ સમજ દિલ લાવો, સંતતિ પુખ્ત વયે પરણાવો.

કન્યા વિક્રયનો—" કબાલો ! "

—ગઝલ—

અમારી લાડકી લેવા, ભલે જરદાર આવોને,
અમારૂં મન મનાવાને, 'મની' કલદાર લાવોને ! અમારી
અમે ના રૂપને જોતા, નથી કુળવાનને મ્હોતા,
કરન્સી બેંકની નોટો, અવલ અમને અપાવોને ! અમારી
ભણેલા કે અભણ આવો, ભલે અજ્ઞાનીને લાવો.
અમારો દામ પર દાવો, દઇ દિકરી ઉઠાવોને ! અમારી
ભલે ભૂંડો અગર ગાંડો, ભલે રાખે ઘણી રાંડો,
ભલે પરણ્યા પછી છાંડો. નગદ દમડા અપાવોને ! અમારી
જુવાનીને નથી જોતો, બુઢાપાને નથી રોતો,
નથી જોવો ખરો ખોટો, ખરીદીને બટાવોને ! અમારી
ભલે દર્દી દિવાનો હો ! કુટિલ યા અંધ કાણો હો,
અગર શયતાન શાણો હો ! ખરે ખીસ્સા ભરાવોને ! અ૦
રૂપાળી લાડકી મ્હારી, વયે મ્હોટી મનોહારી,
થવું જો હોય ઘરબારી, અમારૂં મન મનાવોને ! અમારી.
નહિં કન્યા મળે સોંઘી, અમારી માગણી મોંઘી !
વગર ધનના બધા ઢોંગી, અહીંથી દૂર જાવોને ! અમારી.

થવું જો હોય વરરાજા, પ્રથમ અમને કરો તાજા;
પછી વગડાવજો વાજા, હજારી પાંચ લાવોને ! અમારી.
અમારી માગણી એ છે, તમારૂં દિલ શું કે' છે ?
"કબાલો" આ કબુલ છે કે ? વિચારીને જણાવોને ! અમારી.

× × ×

સુણી "દા કર" કહે સ્વાર્થી ! તમારૂં ધી:કછે જીવ્યું;
કમાવા હોય ના સત્તા ! ભલે માથુ મુડાવોને ! અમારી.

"કન્યાવિક્રય વિષે !"

લાવણી. (મુજ ઉપર ગુજરી–એ રાહ.)

હે આર્ય બધુઓ સુણો, શિખ આ સારી;
"કન્યાવિક્રય" કરો બધ વિનંતી મ્હારી ! ૧
જે જન લઈ પૈસા નિજ પુત્રીને દેશે,
તે પાપ તણો લઇ પુજ દુઃખ ભોગવશે. ૨
પૈસાના લોભે જુએ નહિ વર સારો,
પછી તે કન્યાનો બળી જાય જન્મારો. ૩
સાસરીયે જાતાં સુખ તૃપ્તિ નહિં આવે;
જીવ રહે અતિ ઉદાસ દુ:ખ બહુ લાવે. ૪
હોય બુઢ્ઢો પણ ધનના લોભે પરણાવે;
એ રંક સુતાને સુખ કદિ ના આવે. ૫

એ બુઢ્ઢા સાથે ઘર શી રીતે માંડે;
પ્યારી પુત્રી તે ન્હાની વયમાં રાડે. ૬
પામે નહિ સુખ સંસાર તણું તે પ્યારા;
કરો બંધ તમે "કન્યાવિક્રય" ના ધારા. ૭
દે શ્રાપ પછી માબાપો મ્હારાં મરજો !
હે પ્રભુ ! તેમનો નરકે વાસો કરજો. ૮
થાય પુખ્ત ઉમ્મરે તે તનયા તો જ્યારે;
કરે વ્યભિચાર ને અનાચાર તે ભારે. ૯
શાસ્ત્રોની વાતો ધ્યાન મહીં તો ધારો,
પૈસાના લોભે કરો ન વિક્રય યારો ! ૧૦
તે પૈસા તમને પચન થશે નહિ ભાઇ,
લેશો તે કરતા જશે વિશેષ તણાઇ. ૧૧
'કન્યાવિક્રય' થી લાભ નથી કંઇ યારો !
પુત્રીનો પૈસો ગાય રૂદ્ર સમ ધારો. ૧૨
"કન્યાવિક્રય' કરનાર અતિ દુઃખ પામે;
'ફુટ ફુટ' દુનિયામા થાય આબરૂ વામે. ૧૩
'કન્યાવિક્રય' થી દેશ થયો બેહાલ,
હે મિત્ર માહ્યારા ! નજરે તે તું ન્યાળ. ૧૪
વદે વાણી 'શંકરલાલ' મિત્ર ઓ મારા;
કરો બંધ તમે 'કન્યાવિક્રય' ના ધારા. ૧૫

ક્રોધ વિષે !

પ્લવંગમ છંદ.

ક્રોધ ફણીધર નાગ, કદી ના પાળશો,
ક્રોધ કરાવે રાગ, વૃથા ચિત્ત બાળશો,
ક્રોધ કરાવે વેર, સુબુદ્ધ કાપશે,
ક્રોધ હળાહળ ઝેર, રગે રગ વ્યાપશે ! ૧
ક્રોધ કરે યશ જાય, પલકમા આળ દે,
ક્રોધ કરે દુ:ખ થાય, અરે અપવાદ દે,
માટે મ્હારા મિત્ર, તજો એ ક્રોધને,
થાજો સદા પવિત્ર, સુણી આ બોધને ! ૨

" તે દુનિયાંના દેવતા " !!!

—સોરઠા—

નારાયણનું નામ, અંતરથી અળગુ નહિ,
હરદમ રટતા રામ, 'તે દુનિયાના દેવતા' ! ૧
પરમારથમા પૂર, પરહિત માટે પ્રાણ દે,
દયા થકી ના દૂર, 'તે દુનિયાના દેવતા' ! ૨
જૂઠ તણી ના જાણ, સત્ય સદા જે બોલતા,
છે સદ્‌ગુણની ખાણ, 'તે દુનિયાંના દેવતા' ! ૩

પરધન પરની નાર, પેખીને લલચાય ના.
ગણે અસીની ધાર, 'તે દુનિયાંના દેવના'! ૪
અંતર ના અભિમાન, જ્ઞાન હૃદયમાં ગરજતુ.
દે સૌને સન્માન, 'તે દુનિયાંના દેવતા'! ૫
અપંગનો આધાર, ભુખ્યાને ભોજન દીયે.
દુખીયાંનો દાતાર, 'તે દુનિયાના દેવતા'! ૬
લોભ ક્રોધ ને કામ, અંતરથી અળગાં કરે,
મોહ તણું ના નામ, 'તે દુનિયાંના દેવતા'! ૭
પર દુઃખ દેખી આપ, આંસુડા આંખે ભરે
દિલે દયાની છાપ, 'તે દુનિયાંના દેવતા'! ૮
નિર્મળ આપે ન્યાય, પક્ષપાત ક્યારે નહિ,
સાચાને જ સ્હાય, 'તે દુનિયાંના દેવતા'! ૯
સ્વદેશની જે સેવ, કરતા સ્નેહ થકી સદા,
'તે દુનિયાના દેવ, શાખ લખો "શંકર" તણી. ૧૦

"તું શું કરે ?"

ગઝલ—સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

આ કાષ્ટની માળા અરે ! તુ ફેરવીને શુ કરે ?
  કિરતારના અતર વિષે હસ્તે ધરી-'તુ શુ કરે ?'
નિત્ય ન્હાય નિર્મળ નીરથી, સરિતા સરોવરમા જઇ,
  પણ મેલ ના મનનો મટયો જળ વાપરી-'તુ શુ કરે ?'
ટીલા અને ટપકા કરી, છે ભસ્મ સૌ અગે ભરી,
  પણ શરીરમા શયતાન છે, ભભૂતી ભરી-'તુ શુ કરે ?'
બસ રામ રામ પુકારતો, પણ પ્રેમ ના પ્રભુના પરે,
  ના રે'મ તુજ હૃદયે રહે, ઇશ છેતરી-'તુ શુ કરે ?'
રે ! દેવદર્શન માટ તુ ફરતો ફરે સૌ મદિરે,
  આકીન ના અતર વિષે, ફોકટ ફરી-'તુ શું કરે ?'
તુ નેત્ર ઢાકીને સદા, બસ ધ્યાન ધરતો ઢોગથી,
  પણ ચિત્ત તુજ ચચળ રહે ફરતવા કરી-'તુ શુ કરે ?'
ધારણ કર્યા છે શ્વેત વસ્ત્રો, શ્વેત દિલ કીધુ નહિ,
  દેખાવ છો સુતકો સદા, ધોળા ધરી-'તુ શુ કરે ?'
એકાદશી ને અન્ય કૈ ઉપવાસ કરતો કષ્ટથી,
  પણ ભ્રષ્ટ છે તુજ ભાવના, ભૂખે મરી 'તુ શુ કરે ?'
જે ડોળ રાખે ન્હારનો, તે હોય જો હૈયા વિષે,
  હરિ હાથ છે "શકર" કહે ખટપટ કરી-'તુ શુ કરે ?'

"તો શું?!!!"

—ગઝલ—

કદર વણ નોકરી કો'ની કરી યા ના કરી 'તો શુ ?'
  યકિન વણ હસ્તમા માળા, ધરી યા ના ધરી–'તો શુ ?'
મહોબત વીણ મહબુબની, કદી સ ગાથ બેસીને.
  શરાબોની સરસ પ્યાલી, ભરી યા ના ભરી–'તો શુ ?'
મહા મહિના તણી મોસમ, ગગનમા વાદળી ગાજે,
  અરે ! એ વાદળી ભૂ પર ઝરી યા ના ઝરી–'તો શુ ?'
ચતુરાને નથી ચ્હાતો, ચતુરા ના મને ચ્હાતી;
  કદી એ સ્નેહ વણ સાદી, ઠરી યા ના ઠરી–'તો શુ ?'
અનીતિ કાર્ય આદરતા, અવલથી ના ડરી રામા.
  બનીને ભ્રષ્ટ ભુડી તે, ડરી યા ના ડરી–'તો શુ ?'
મનુષ્યોથી ભરી હોડી, ડુબી જે મ'ય દરિયામા,
  પડી ઉધી તરી પાછી, તરી યા ના તરી–'તો શુ ?'
નથી મન મોહમા રમતુ કદી ના કામની ઇચ્છા;
  અરે ! કુબજા મ ગી તો શું ?' મળી જો ગુલ પરી–'તો શુ ?'
ગઇ ઘરને તજી રામા, અવરથી સ્નેહ છે સાધ્યો;
  પછી પસ્તાઇને પાછી, ફરી યા ના ફરી–'તો શુ ?'
કમાયો કષ્ટથી પૈસા, કદી કોડી નહિ ખરચી,
  મુરખ મુફલિસ રહ્યા 'તો શુ !' અગર દોલત મળી–'તો શુ ?'
કહે 'શ કર' ધરીને જન્મ, જો પરમાર્થના પોષ્યો,
  જીવે જગમા કદી 'તો શુ ?' ગયો તે જો મરી–'તો શું ?'

તંબાકુની " બીડી " વિષે !

કુંડળીયો.

બીડીમા બહુ દોષ છે, અવગુણમાં આબાદ,
રૂધ્રતણું પાણી કરે, મધુર નથી કૈં સ્વાદ.
મધુર નથી કૈં સ્વાદ, છતાં સૌ લોક પીયે છે,
ખાંસીને ક્ષય થાય અરે ! પણ કોણ બ્હીયે છે ?
કહે દ્વિજ 'શંકરલાલ' રૂડા ના રોગ છીડીમા.
પૈસા પાણી થાય, ગુણ નથી કૈં 'બીડીમા.' ૧

દારૂના દોષ વિષે !

ગઝલ—(સરકાર રજા દીજીએ--એ રાહ)

દારૂથી હજારો લોક, થઇ ગયા ખરાબ,
માટે મિત્ર માહ્યરા, પીશો નહિ શરાબ. ૧
દારૂથી અનેક દુઃખ આવીને પડે,
લાજ લોક માહી જાય બહુજ તે નડે. ૨
દારૂના પ્રતાપે વળ્યો, યાદવોનો ઘાણ,
સીકંદર શૂરાનો ગયો દારૂનાથી પ્રાણ ૩

દારૂના પીધાથી ગયું રજપુતોનુ રાજ,
કૈંક તેથી મણે પામ્યા બગડયા કઇનાં કાજ. ૪
દારૂના પીધાથી ભાન નવ જરી રહે;
આખરૂ પિતાની ઉપર પાણી તો વહે. ૫
આટલી આ શીખ સો ઊરે તમે ધરો,
'શંકર' કહે છે સહુ દારૂ પરહરો. ૬

દારૂના દુર્ગુણ વિષે !

એકત્રીસો સવૈયો.

દારૂમા દુર્ગુણ છે ઝાઝા, તેમ છતા નવ કેમ તજાય ?
દ્રવ્ય અને કિર્તીની હાની, ડાહ્યો પણ ગાડોજ ગણાય,
સ્વાદ નથી ન સુવાસ મળે કૈં, પણ પીધે મુખડું ગંધાય,
શરીર સંપત્તિનો ક્ષય થાયે, માન ભંગ એથીજ થવાય. ૧
છપ્પન કોટી યાદવ કેરો, મધપાનથી વળીયો ઘાણ,
શુરા સિકંદર રાજાએ પણ, દારૂથીજ ગુમાવ્યો પ્રાણ;
કૈં રજપૂતો શરાબ પીને, થયા ખરાબ નથી અણુજાણ,
માટે મિત્રો શીખ સુણીને, તજો તમે એ અવગુણ ખાણ. ૨

મદ્યપાન નહિ કરવા વિષે !

લાવણી—(ભલાજી મેં બાલકડી હોતી-એ રાહ.)

સુણો હે ભ્રાત વાત મારી (૨)
વ્યસન મધુનું આ જગમાં છે અતિશય દુઃખકારી.
વ્યસન એ જે જનને વળગે (૨)
તેના દિલમાં ગુપ્તજ લાહ્યા અહોનીશ સળગે.
ખબર નહિ તે જનને પડશે (૨)
થોડે થોડે મિત્ર માહારા તે દુઃખ તો નડશે.
આબરૂ લોક વિષે જાયે (૨)
ઉચ જ્ઞાતીના જન થકી આવું વ્યસનજ ના થાયે.
કરે નહિં વિશ્વાસજ કોઇ (૨)
કહેશે આ તો છે છટકેલો સર્વ આબરૂ ખોઇ.
વળી સહુ લોક કહે ગાંડો (૨)
મિત્ર માહારી શીખ સુણી એ વ્યસન હવે છાંડો.

મિત્રતા ઉપર જળ અને દૂધનું દ્રષ્ટાંત !

—ઇંદ્ર વિજય છંદ.—

પ્રીત કરો જન જોઇ જરા કદી કામ પડે ન તુટેજ કદાપિ,
બીરૂ બને ભયમાંજ સદા, તન ને ધન દે પળમાં પણ આપી,
મોજ કરે સુખમાં રહી સંગ, પડે દુઃખ તો ન શકે ભય કાપી.
સ્વારથ સાધક મિત્ર તજો કદી હીમ્મત લેશ શકે નવ આપી. ૧

વારિ અને પયને પ્રીત છે કહીં દૂધ વિષે જળને જન નાખે,
રૂપ અને દઇ સ્વાદ સદા દૂધ હેત થકી નિજમાં જળ રાખે,
દૂધ ચ્હુલે ચ્હડતુ નિરખી બળી અ તરમા મુખથી જળ ભાખે,
આશ્રય લેઇ અરે ! તુજમાં જીવવું કયમ હાય ! ગમે તુજ પાખે. ૨
એમ કહી પય પાસ રહી જળ બાળતુ ખ્હેલ કરી નિજ કાયે,
દેખીં અતી દુઃખ મિત્ર તણુ દૂધ અગ્નિ વિષેજ પછી ઉભરાયે,
કોઇ લઈ જળને નીરશે પયમા કહીં જો જળ તો ખુશ થાયે,
મિત્ર મળે સહુ કષ્ટ તજી પય શાન્ત પડી ઉભરોજ સમાયે ૩

વચન પાળવા વિષે.

ગઝલ—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

બોલી વચન પાળે નહિ ને કૉલ તોડે આપનો,
વિશ્વાસ કો તેનો કરે સારો ભરૂસો સાપનો બો.
હોયે ખરો કુળવાન તે નિજ ટેકને છોડે નહિ,
શિર જાય તો પણ શુ થયુ ? દઇ કૉલને તોડે નહિ. બો
સરતો કરે છે સ્નેહુથી, આવે સમય જો હારવા,
એ બોલ થાયે બાયલા સરતો કરે ઝખ મારવા. બો.
આપે શીખામણુ અન્યને પણુ બોલ બોળે આપનો,
તે જીદગીમા ધુળ છે, જો કૉલ તોડે બાપનો. બો.
આપ્યુ વચન તે પાળવા,હરિશ્ચંદ્ર દુ.ખ પામ્યા ખરે,
વિક્રય કરી સુત નારનો, પોતે રહ્યા નિચના ઘરે. બો.

આપ્યું વચન નભાવવા, બળી રાય પાતાળે વસ્યા,
પાંડવ ગયા વનવાસ પણ, તે સત્યથી ડગ ના ખસ્યા. બો.
આપ્યું વચન તે પાળવાને, પ્રાણ છોડયો દશરથે;
ગુણો ગવાયા સૃષ્ટિમા, કવિઓ કવિતામા કથે. બો.
વાણી વદે 'શંકર' સદા, જો બોલ બોલ્યો પાળશે;
કિરતાર કરશે સ્હાયરે ! જો ટેકને સંભાળશે. બો.

" જરા પણ વિવેક ભ્રષ્ટ થયેલો માણસ. ફરી વધુ ને વધુ વિવેક ભ્રષ્ટ થતો જાય છે. એ ઉપર ગંગાનદીનું દ્રષ્ટાંત. "

શાર્દુલ વિક્રિડિત—છંદ.

સ્વર્ગે શ્રી હરિ પાદથી નિકળીને,
ગંગા પડયાં હર શિરે !
ત્યાથી હીમગિરી પરે જઇ પડયા,
નીચે પદે હા ! અરે !
રે ! હીમાલયથી પછી પ્રસરીને,
પૃથ્વી સમુદ્ર પડે !
નીચુ સ્થાન સ્વિકારતો સુજન હા !
ઊંચે ફરી ના ચ્હડે ! ૧

ગર્વ વિષે !

--ઝુલણા-છંદ—

તજ અરે ! માનવી તુચ્છ અભિમાનને,
સાર કૈ ના મળે ગર્વ કીધે;
દુ:ખનું વાર તું ગર્વ ગણજે સદા,
નાશ સુખ સૌ થશે તેહ પીધે;
ગર્વ છાજ્યો નહિ, રાય રાવણ તણો,
સંપતિ સંતાત હા ! ગુમાવી,
પ્રાણ અર્પણ કર્યો ગર્વની ધૂનમાં,
લ્હાણ કાઢયું નહિં ગર્વ લાવી.

"તો શું થયું" ?

ગઝલ સોરઠી--(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

હરિ ભજન કર હરિ ભજન કર, હરિ ભજનમાં હિત છે રહ્યુ,
કિરતાર નામ ઉચ્ચારતાં, આયુ વહ્યું—'તો શું થયું ?'
નીતિ નિયમને પાળતાં,
અનીતિ દૂરેથી બાળતા;
સત્સંગને સંભાળતાં,
દુ:ખ જો સહ્યું—'તો શું થયું ?'

થૈ સત્યનો સાથી સદા,
જૂઠું ઉચ્ચરવું ના કદા,
આવી પડે જો આપદા,
સુખ સૌ ગયું—'તો શું થયુ ?'
પરમાર્થમાં ધન આપતાં,
વળી કષ્ટ કૈનાં કાપતા,
સ્થળ સ્થળ સદાવ્રત સ્થાપતાં,
કૈ ના રહ્યુ—'તો શુ થયુ ?'
તુચ્છ લોભ લાલચ ટાળતાં,
કરૂ કામ ક્રોધ વિદારતા,
મન મોહ માયા મારતા,
મૃત્યુ થયુ—'તો શુ થયુ ?'
પરકાજ કષ્ટ ઉઠાવતાં,
સુખ સૌ તજ્યા મન ભાવતા,
નિજ દેશ સેવ બજાવતા,
શૌર જો ગયુ—'તો શુ થયુ ?'
હરિ ભજન કર હરિ ભજન કર, હરિ ભજનમા હિત છે રહ્યુ.
કિરતાર નામ ઉચ્ચારતા, આયુ વહ્યું—'તો શુ થયુ ?'

યોગી કે, ઢોંગી ?

—ગઝલ—

જલાવી દે ! જલાવી દે ! અયે યોગી ! જટા ત્હારી;
અરે ! સંસાર છોડયો છે છતાં માયા અતી પ્યારી.
પિતા માતા તજ્યા છોરૂ નિસાસા નાખતી નારી.
સગાં સ્નેહી તજી દીધાં અહા ! ભગવા તને ધારી.
કમાવુ ના ગમ્યું ત્યારે બની બાવા તમે બેઠા,
પડયા સંસારને માથે કપટ પડદા વિષે પેઠા
શરીરે ભસ્મ ચોળી છે ભલા લોકો ભમાવાને.
અહોહા ! સ્કંધ ઝોળી છે ખરેખર ! જર જમાવાને.
બતાવો મંત્ર ને જાદૂ ચમત્કારે તમે પૂરા
ઉપાધિ એ તમારે શી ? કપટછળમા રહો શૂરા.
ભગાવો ઘર તમે કેના અરે ! બુદ્ધિ બગાડો છો
ઘલાવો વ્હેમ કો' ઘરમાં ભમાવી ભૂત કાઢો છો.
અહા ! અલમસ્ત છે કાયા ! હરામી કા થઇ બેઠા ?
જગતને ધુતવાનો શુ ? તમે ધંધો લઈ બેઠા ?
ભમીને ભીખ માગો છો ઉદર એથી ભરો યોગી !
ગયા છે હાથ શુ ભાગી ? અરે ! ધંધો કરો યોગી !
અયે ખાકી ! અયે ખાકી ! કરી લે ખાકથી યારી,
જલાવી ખાક કર માયા પછી એ અંગ લે ધારી.
પડે ના પાસ માયાનો તહા કર વાસ હે સાધુ !
અલખ ધુનમાં રહે રાચી તજી સૌ આશ હે સાધુ !

"બેવડા મંડળીના મેનેજરની આમંત્રણ પત્રિકા!"

—ગઝલ-સોરઠા—

મિજલસ અમારી આજ છે, મૉજો ઉડાવા આવજો!
રે! બેવડાની બાટલી, દમભર ચ્હડાવા આવજો!

છે શુદ્ધ જળ એ ફૂળ તણું,
હા! પાક પાણી આપણું,
બસ એજ ગંગાજળ ગણું,
તે ગટગટાવા આવજો!

દોષિત દિવાનાઓ ગણે,
નાદાન તે નિંદા કરે,
બસ બેવકુફી વાપરે,
ભર જામ પીવા આવજો!

લહઝત શરાબે જે રહી,
પીનાર તો જાણે સહી,
અજાણુ તે જાણે નહિ,
ગમ્મત જમાવા આવજો!

અમૃત અમારૂ એજ છે,
પકવાન પ્યારૂ એજ છે,
બસ સ્વર્ગ બારૂ એજ છે,
એ લાભ લેવા આવજો!

પઇશુ અને પીશું અહા !
મસ્તાન તો બનશું અહા !
મનથી મઝા કરશું અહા !
ગુલતાન થાવા આવજો !
મુફ્લેસ થૈશુ બે ઘડક,
છો આવતા દુ:ખના ખડક;
પણ બેવડો પીશુ કડક,
સૌ પાપ ધોવા આવજો !
રે ! આવજો ! રે ! આવજો !
દિલજાન દોસ્તો લાવજો,
આવી સભા શોભાવજો,
આનંદ કરવા આવજો !
મિજલસ અમારી આજ છે, મૉજો ઉડાવા આવજો !
રે ! બેવડાની બાટલી, સ્નેહે ચ્હડાવા આવજો !

નૈતિક-કાવ્ય સમાપ્ત.

શૃંગારિક-કાવ્ય.

—મહીદીપ—છંદ—

સરસ બદન ચંદ્રવદન, તદન તેજવાળુ !
શ્યામ બાલ લાલ ગાલ, ટીલડી ભાલ ભાળુ !
નમણુ નાક અજબ આંખ, ઝાંખતાં જણાયે !
મુખ દિસંત ધવલ દંત, ખંતથી ગણાયે !
ડોક સરસ કનક કળશ, છાતીએ છુપાવે !
ઉદર ઉપર અજબ નાભી, નિરખી ફેર આવે !
કદળી સ્થંભ સરખી જંઘ, અંગમાં જણાયે !
કનક રંગ અવર અંગ, ના હવે ભણાયે !
હસ્ત ચરણુ કરણુ તણી, કૃતિ પ્રીય લાગે !
હંસ ગમની રસીક રમણી, જોઇ પ્રેમ જાગે !
વચન મધુર ચપળ ચતુર, પતિવ્રતા સગુણી !
પૂર્વનાંજ પુણ્ય હોય, એ મળે સલૂણી !

"મણિકાન્ત."

" અલબેલું યૌવન આવે છે " ! ! !

તોટક-છંદ-(માત્રા મેળ સખા સ્વપ્ને મહીં મન મોહનમેંને મળતો.)

વધતા વય કન્યા શરમાયે,
બદલાતુ બાળાપણુ જાયે,
રે,! રમત ગમત વિસરાવે છે,
" અલબેલુ યૌવન આવે છે "! ૧
મન નવિન વિચાર વિષે રમતુ,
ભણુવા ગણુવાનુ ના ગમતુ,
ચ ચળ ચિતડુ ચમકાવે છે,
" અલબેલું યૌવન આવે છે "! ૨
સ્તન નિતબ ગુરૂતાને ધરતાં,
કટિ લચકાયે હરતા ફરતાં;
સ્મિત હાસ્ય ધ્વજા ફરકાવે છે,
" અલબેલુ યૌવન આવે છે "! ૩
બસ મદન અગન તનમા લાગે,
યૌવનની વાસલડી વાગે,
તન અવય સકળ વિકસાવે છે,
" અલબેલુ યૌવન આવે છે "! ૪
મન થાય અલૌકિક રસવાળું,
તજી ઓઢણી અગ ધરે સાળુ;
રતિ રગ હૃદય રેલાવે છે,
" અલબેલુ યૌવન આવે છે "! ૫

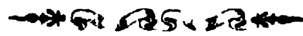
ભરથાર તણો મન મંત્ર ભણે,
ચતુરા ચિંતાનો કોટ ચણે;
વિરહા નળ શોર મચાવે છે,
" અલબેલુ યૌવન આવે છે "! ૬
તન રંગ સુવર્ણ સમો થાયે,
મુખ મંડળ રક્ત બની જાયે,
ચક્ષુને ચપળ બનાવે છે,
" અલબેલુ યૌવન આવે છે "! ૭
" અલબેલુ યૌવન આવે છે "!
તે મોહક મંત્ર જપાવે છે,
રસઘેલું યૌવન આવે છે!
" અબેલલુ યૌવન આવે છે "! ૮

કનૈયાની બંસી!

—ગઝલ—

કનૈયા કા'ન ઓ મ્હારા, બજાવો બંસળી પ્યારા! ટેક.
મધુરી બંસળી વાગે, સુકોમળ કાનને લાગે,
રસીક હું બંસળી રાગે, અજબ જયોતી હૃદય જાગે;
ઢળે અંતર અમીધારા-બજાવો બંસળી પ્યારા! કનૈયા૦
ભૂલીને ભાન હું ભટકું, સુણાયો શબ્દ આ કયાથી?
દિવાની થૈ દિશે દોડું, ઝમકતો નાદ એ જ્યાથી.
દિયો દર્શન દયાવાળા-બજાવો બંસળી પ્યારા! કનૈયા૦

કહે છે લોક કાનુડો, અજબ જાદુ જરૂર જાણે,
અહાહા ! ! બંસીને નાદે, નગર નરનારીને તાણે,
ત્રિકમ તાબે–બનું તારા–બજાવો બંસળી પ્યારા ! કનૈયા૦
ગમે તે લોક છો બોલે, તમો પર પ્રેમ છે મ્હારો,
ઉગારો આપની દાસી, ભરૂસો છે મને તારો,
નરોત્તમ ના થશો ન્યારા–બજાવો બંસળી પ્યારા. કનૈયા૦
કહે 'શંકર' કનૈયાની, સુણીને 'બંસી' હા ! સુંદિર !
બની ઘેલી સકળ ગોપી, મધુરો નાદ એ મનહર !
વિભૂ વસજો હૃદય મ્હારા, બજાવો બંસળી પ્યારા ! કનૈયા૦

'બંસી બજાનેવાલા' (શ્રી કૃષ્ણને)

(હંયો ફુલ જાના વે—એ રાગ.)

'બંસી બજાને વાલા' (૨)
બંસી બજાઓ લાલારે ! બંસી૦
બંસી મધૂરી વાગે, મિઠી શ્રવણને લાગે,
સુણતા ત્રિભુવન જાગેરે ! બંસી૦
કામણ ભર્યું મુરલીમા, મોહ્યા મધૂર મુરલીમા,
ગાંડો બન્યો મુરલીમારે ! બંસી૦
બંસી હૃદય હલચાવે, મુરલીધર નામ જપાવે;
ગુણગાન "શંકર' ગાવેરે ! બંસી૦

" મોહક મુરલી. " !

(દાસપરે દયા લાવોરે--એ રાગ.)

મોહક મુરલી વાગીરે ! (૨)
મોહન વરની--મોહક મુરલી વાગી.
સુતી'તી શાન્ત બનીને, નિદ્રામા નાદ સુણીને;
રજનીએ ઝબકી જાગી જાગીરે ! મોહન વરની૦
સૂનાં ઘરબાર છોડી, મુરલી સાભળવા દોડી,
લગની લાલાની લાગી લાગીરે ! મોહન વરની૦
આધારે ચાલી સ્વરને, ભેટી હુ ભૂધરવરને,
આ ભવની ભાવટ ભાગી ભાગીરે ! મોહન વરની૦

" મનહર મુરલી. "

—આશા ગોડી—

મનહર મુરલી વાગી, કનૈયાની મનહર મુરલી વાગી.
સુતી હતી હુ ભર નિંદ્રામા, શબ્દ સુણીને જાગી. કનૈયાની૦
બની બ્હાવરી બસી નાદે, ઉઠી હુ આળસ ત્યાગી. કનૈ૦
મોહિત થૈ હુ મુરલી સ્વરમા, મુરલીધરની રાગી. કનૈ૦
મનહર મોહનને મળવાની, લગની અલૌકિક લાગી. કનૈ૦
કહે દીન 'શકર' શ્યામ મળેથી, ભવની ભાવટ ભાગી. કનૈ૦

" વનમાં વાંસલડી વાગે છે. "

--તોટક--છંદ--(માત્રામેળ.)

(સખી શ્યામ મહીં મન મોહનમેં-એ રાગમાં પણ ગવાશે.)

મધુરો સ્વર ક્યાં થકી આવે છે ?
અમૃત વૃષ્ટી વરસાવે છે,
અતિ પ્રીય શ્રવણુને લાગે છે,
" વનમા વાસલડી વાગે છે " ! ૧

રે ! ગાય ગોપ સૌ સ્તબ્ધ રહ્યા,
યમુના જળ જોને શાન્ત થયા,
પશુ પક્ષી વિચરવુ ત્યાગે છે.
" વનમા વાસલડી વાગે છે " ! ૨

મમ અતરમા કૈં થાયે છે,
મોહન મળવા મન ચ્હાયે છે,
રે ! ભૂખ તરસ પણુ ભાગે છે,
" વનમા વાસલડી વાગે છે. " ! ૩

જો તપ ધારીએ તપ મુક્યા,
ધ્યાની યોગી નિજ ધ્યાન ચુક્યા,
નર નાર નિંદથી જાગે છે,
" વનમા વાસલડી વાગે છે " ! ૪

સખિ મોહનને મળવા ચાલો,
મધુ વનમા નંદ તણો લાલો,
મન ભૂધર ભક્તિ માગે છે,
" વનમા વાસલડી વાગે છે. " ! ૫

કૃષ્ણની બાળ લીલા !

—હોરી—

સખી રી મોહન માન મુકાવે (૨)
કામળી કાધે, લાકડી હાથે, વન વન ધેનુ ચરાવે,
મહીંયારણુના મહીં ઊતરાવે, ખાય અને ખવરાવે;
ગોવાલણુને ગભરાવે. મોહન માન મુકાવે—સ૦
શરદ પુનમની, શુભ રજનીમા, રસિયોજી રાસ રચાવે,
એક એક ગોપીને, એક એક કાન્હો, થન થન નાચ નચાવે,
મધુરીશી મુરલી બજાવે. મોહન માન મુકાવે—સ૦

ગોપીની ફરિયાદ.

(સૈયાં પડું મેં તોરે પૈયાં—એ રાગ.)

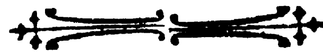
ગઇતી ઘાટે, મોહન મળ્યો વાટે, બોલાવીને અટકાવી. ગઇતી૦
મને કહેછે તારૂ શુ નામ શાણી ? નામ આ પી સુખેથી જાઓ પાણી,
સુખેથી જાઓ પાણી, મુરલીધર વદ્યા વાણી,
મનમાંહી, બીક આણી, ગભરાણી, શરમાણી. ગઇતી૦
નામ દીધું પછી નામ દીધુ મે . રસિયો હસીયો શબ્દ સુણીને,
કાનુડો કામણગાળો, મોહનજી મુરલીવાળો,
'શકર'નો, છોગાળો, ગોવાળો, હઠવાળો. ગઇતી૦

રાધા વિયોગી કૃષ્ણ !

—હોરી—

શોચત હે ગીરધારી, રાધે બિન શોચત હે ગીરધારી.
રાધેકું શોધત કૃષ્ણ મુરારી, ગલી ગલી રાધે પુકારી,
ઢુંઢ ફીરા પત્તા નહિ પાયા, કહા ગઇ રાધે પ્યારી ?
અયે બ્રખુભાન દૂલારી ! શોચત હે ગીરધારી. રાધે૦
બિનતી સુણો સબ યે પુરવાસી, જહાં મીલે રાધે પ્યારી,
જાકે કહો કે કૃષ્ણ ઢુંઢત હે, ગલી ગલી રાધે પુકારી,
કહા ગઇ ઓ વ્રજનારી ? શોચત હે ગીરધારી. રાધે૦
ચડી બીધ શોચત, પલપલ કૃષ્ણ-ગોવિંદવર ગીરધારી,
કહત હે 'શંકર' સુનો સબ પ્યારે, લીલા હરિકી ઉચારી,
ગતી ગોવિંદકી ન્યારી ! શોચત હે ગીરધારી. રાધે૦

હોળી વિષે !

—હોરી -

અહા ! આઈ રસીલી હોળી !
દીઓ અંગ રંગે ઝબોળી ! આઈ૦
ઠામ ઠામ સબ ભર પીચકારી,
છાટત રંગમે બોળી,

રંગ ગુલાલસે ધુમ મચત હે,
નાચત ગાવત હોરી;
જમે શેવ સાકર પોળી! આઇ
હોળીમેં ગાન કરો હરિ હરકો,
ગાઓ ન ફાગ નઠોરી,
ક્યુ ધૂળ પાનીમેં અંગકુ રોળો,
શરમ હૃદયમે ધરોરી;
કહા 'શંકર'કા કરોરી! આઇ.

"અહાહા! આજ છે હોળી!"

—ગજલ—

કસુંબે ચુંદડી ઓળી અહાહા! આજ છે હોળી!
જમાડું શેવ ને પોળી, અહાહા! આજ છે હોળી! કસુંબે.
ધરી ધોળાં તને વસ્ત્રો, બનું હું પ્રેમની જોગણ,
ગુલાલે હા! ભરૂ ઝોળી, અહાહા! આજ છે હોળી! કસુંબે.
વસાવો કંથ કેસૂડાં, ભરીશું રંગના કુંડાં,
રમાડું રંગમા હોળી, અહાહા! આજ છે હોળી! કસુંબે.
સિતારે ચિત્ત સાંધીને, વગાડું પ્રેમથી વ્હાલા,
સુણાવું રાગ હા! હોરી, અહાહા! આજ છે હોળી! કસુંબે.
મગાવો રેશમી મલમલ, વળી મજલિન જે મોંધી,
કરાવો ચુંદડી ચોળી, અહાહા! આજ છે હોળી! કસુંબે.

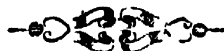
હશે નરનાર નિર્લજ જે, ઉઘાડા ફાગ તે ગાશે,
શરીરે રાખને ચોળી, અહાહા ! આજ છે હોળી ! કસુ બે
બને છે કંક જન ઘેલા, બજારે ભાખતા ભૂડું;
મળી દશ વીશની ટોળી, અહાહા ! આજ છે હોળી ! કસુ બે.
ભરે છે ધૂળ માથે કૈ, રમે છે છાણુ માટીથી,
ભલા એ ભીલ્લ કે કોળી ? અહાહા ! આજ છે હોળી ! કસુ બે
હશે સજ્જન અને ડાહ્યા, હરિને હેતથી ગાશે
હૃદયને ભકિતમા રોળી, અહાહા ! આજ છે હોળી ! કસુ બે.

પ્યારાને આવકાર !

(દેખુંગી પ્યારે અબ્બાકા મુખડા—એ રાગ.)

આવોને પ્રીય સુદિર સુભાગી. (૨)
ભાવો, ભાવો, ભાવો, ભાવો, ભાવોરે,
મુજ મનને સુભાગી. આવો૦
લ્હેરી લાલા ! છો લટકાળા (૨)
લગની ત્હારી, લાગી, લાગી, લાગીરે,
ઓ શાણા સુહાગી. આવો૦
ઓ વ્હાલા હું તુજ ગુણ રાગી (૨)
પ્રેમની જોત છે, જાગી, જાગી, જાગીરે,
હવે જાઓ ન ત્યાગી. આવો૦

પ્રિયાના રૂપની પ્રશંસા!

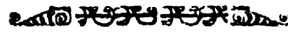
—ગઝલ—

ગમે છે ગુલ બદન ત્હારૂં, ચતુરા ચિત્ત ચટકે છે,
અરે! વિયોગથી વ્હાલી, ખરેખર દિલ ખટકે છે! ગ૦
અતિશે કેશ લાંબા છે, સુવાળા શિરપરે શોભે;
અદેખો અતરે થૈને, ફણીધર શિશ પટકે છે! ગ૦
લલાટે ચાંદલો શોભે, નિહાળી નેત્ર લોભે છે,
શશી છે એમ ધારીને, કુમુદની મુખ મટકે છે! ગ૦
હરણુ સમ નેત્ર છે ત્હારાં, વળી વિશાળ ને કાળાં,
નયન નથથી નથાયો તે, નહિ તો કાળ છટકે છે! ગ૦
ગુલાબી ગાલ છે ગોરા, સુશોભિત નાકમાં નથની,
અહા! નથની તણુ મોતી, અધર પર છેક લટકે છે! ગ૦
મનોહર મુખ ત્હારૂ છે, તરૂણી તેજ વાળુ છે,
શશી શરમાઇને ગગને, ગુમાવી ગર્વ ભટકે છે! ગ૦
સુવાસીન મુખમા દાડમ, કળી સમ દાંત શોભે છે,
હશે તે મોતી માનીને, ઝવેરી સ્હેજ અટકે છે! ગ૦
પ્રવાળા પાળ છે કે ઓષ્ટ? તેની ગમ નથી પડતી,
અધરનુ પાન કરવાને, હૃદય તુજ પાસ સટકે છે! ગ૦
અહા! શુ ડોક ઉચી છે, રહ્યા બે છાત એ કહૂંક,
ઉદર સુદિર નિહાળીને, વિલાસી જીવ કટકે છે! ગ૦

કટીથી સિંહ શરમાઇ, વને વૈરાગ્ય લઇ વસતા;
જઘન છે કેળના જેવી, હવે બસ વાત અટકે છે! ગ૦
ચરણને હસ્ત તો જાણે, રૂપેરી રંગના લોઠા,
હીરાની વીંટી આંગળીએ, અનૂપમ તેજ ઝળકે છે! ગ૦
ઠમકતી ચાલ ચાલે છે, અહાહા! હંસના જેવી;
લલિત લટકો નિહાળીને, ભ્રમિત થૈ ચિત્ત ભટકે છે! ગ૦

વીરહી વામાનું ખટરૂતુનું અવલોકન!

ગઝલ—સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

પરદેશમા પ્રીયતમ ગયા, નારી તજી ન્યારા થયા;
રે! વાયદા જાયે વહ્યા, ભરથાર--કાં આવ્યા નહિ?
આવી વસંત રૂતુ રૂડી, ફુલ પાન વૃક્ષે લાવતી;
ના ભાવતી દિલ દાહ છે, દિલદાર--કાં આવ્યા નહિ?
કલ્લોલ સૌ પક્ષી કરે, કોયલ કરે ટૌકારરે,
સંતાપતા એ શબ્દ હા! સુખકાર--કાં આવ્યા નહિ?
ગ્રીષ્મે ઘણી ગરમી પડે, બળતુ હૃદય ઝાઝું બળે,
પણ પ્રેમ પાણી પ્રીતથી, પાનાર--કાં આવ્યા નહિ?
પંખા પવન ગમતા નથી, અત્તર સુગંધી શું કરૂં?
વાલમ વિના વસમુ બધું, વરનાર—કાં આવ્યા નહિ?

વર્ષા વિષે વારી પડે, હરિયાળી સૌ પૃથ્વી કરે,
નવ શાન્ત હું મમ શરીરના, શણુગાર—કાં આવ્યા નહિ ?
આકાશ ચમકે વીજળી, ગગડાટ વાદળ ગાજતાં;
બોલે પપૈયા મોર પણ, દુ:ખહાર—કા આવ્યા નહિ ?
આશો પુનમની ચાદની, રૂતુ શરદમાં શોભે ઘણી;
પણ અધર રસ પાનારને, પીનાર--કાં આવ્યા નહિ ?
પથી ઘરે પાછા ફર્યા, દિપોત્સવી દિન આવીયા,
વિરહી હૃદયમા વ્હાલથી, વસનાર—કા આવ્યા નહિ ?
હેમતમા સૌ હોશથી, નરનારીઓ ક્રીડા કરે;
ચતુરા કહીને ચિત્તથી, સ્હુાનાર--કા આવ્યા નહિ ?
ઠડી પડે થરથર ધ્રુજુ, બાળા બની છુ બ્હાવરી
પકવાન સાથે પ્રેમથી, જમનાર--કા આવ્યા નહિ ?
વાયુ શિશીરે વાય છે, વામા ઘણી ગભરાય છે,
મમ કષ્ટને હરનાર એ, સરદાર--કાં આવ્યા નહિ ?
ફુલપાન વણ વૃક્ષો થયા, ભયકાર આ ભવ ભાસતો.
અકળાઉ છુ અબળા તણા, આધાર--કા આવ્યા નહિ ?
આવ્યા દિવસ હોળી તણા, મોહન પધાર્યા મદિરે;
વામા ગળે વળગી પડી, વ્હાલા ભલે આવ્યા અહીં !

પ્યારમાં મસ્તાન.

—ગઝલ—

બનીને પ્યારના જોગી, જગે અહલક-જગાવીશું;
 અમે બસ પ્યારના નામે, સુખે ગરદન-કપાવીશું !
હજારો માલ મિલકત કે, વળી જાહોજલાલી કે,
 અમે દિલદારના બોલે, બધું પળમા-ખપાવીશું !
અમોને ઝેરનું પ્યાલું, ભરી કો' પ્યારથી આપે,
 અમે શકા વિના શરબત, ગણીને-ગટગટાવીશું !
કિતાબો જ્ઞાનની જોવા, જરા અમને નથી ગમતી
 અમે કોરી કિતાબે પ્યારની બેતો-છપાવીશુ !
અમે શાળા સ્થપાવીને, ભરીશુ પ્યારના ચેલા,
 તહા બસ પ્યારના જાપો, અમે હરદમ-જપાવીશુ !
તપાવી લાલ કીધેલા, ઉન્હા લોખડના સ્થભે
 કહે કો પ્યારને ભેટો, મળી કાયા-તપાવીશું !
અમે મસ્તાન મ્હોબતમા, દિવાના ખાસ દિલબરમા,
 દિલાસો જો નહિ દેશે, કદમ ગરદન-ઝુકાવીશું !
દિવાનો છો કહે દુનિયા, નથી દરકાર દુનિયાંની,
 અમે બસ પ્યારના બદા, બની સેવા-બજાવીશુ !
અમારા દર્દના માટે, દવા ના કામ કે આવે,
 અમોને પ્યારની પરવા ! મળે મોજો-ઊડાવીશું !

ભયાનક ઝ્હાડ તોડીશુ, લડીશુ શેરની સાથે;
અમે તો પ્યારના મત્રે, મહા મહેનત-ઊઠાવીશુ!
અમારો પ્રેમ છે કાતિલ, નથી કાચો જરાએ કૈં;
કહો તો પ્યારની ફૂ કે, ફના દુનિયાં-બનાવીશુ!
રહીશુ પ્યારની સાથે, મરીશુ પ્યારના માટે;
અમે આ જીદગી, દિલદારની પાછળ-લૂંટાવીશુ!

"વફા પર જફા"

—ગઝલ—

સનમ ત્હારી જુદાઇમા, જળુ છુ હું મરૂ છુ હુ;
તને તેની નથી પરવા, કદમ બોસી કરૂ છુ હુ!
વિરહના તાપમા ત્રફડુ, છતાં કા જાય તરસાવી?
કદમ બોસી અમારી કે, અરેરે! કામ ના આવી!
પૂજારી હુ પડુ પાયે, દયા દેવી ન તુ લાવે,
અમારી બદગી બિલકુલ, નજરમા હાય! ના આવે!
ખુદાની બદગી કરતા, ખુદા બેહિસ્ત બક્ષે છે;
ન ગુણી નાર છે તુ તો, અગર શયતાન પક્ષે છે!
અરે! ના થા અભિમાની, ખુદાને એ નહિ ગમશે.
પ્રભુ પ્રેમી પરે રાજી, તુમાખી આખરે નમશે!

અયે દિલબર ! દિવાનો હુ, બન્યો છુ પ્રેમમા ત્હારા;
રહમ કર તુ રહમ કર તુ, સુખન આ સાંભળી મ્હારા !
નથી દૌલત તણી પરવા ! નથી ગુલઝાર વણ ગમતુ,
હ્રુદય દિલદારના દદારના, દર્શન વિષે ભમતુ !
હવે તરસાવ ના પ્યારી, હવાલે જીગ્ર હુ આપુ,
કહે તો તીવ્ર તલવારે, સનમ મુજ શીશ હુ કાપુ !
પિવાડયો જામ મ્હોબતનો, હવે પ્યારી પચાવા દે,
સનમ મસ્તાન મનડાને, મઝા મોજો મચાવા દે !
સનમ ત્હારી જુદાઇમા, અમારી જીદગી ખારી,
સનમ ત્હારી જુદાઇમા, અમારી મ્હોતની વારી !
સનમ જે ન્હાય આપણુને, છતા તેને નહિ ચહિયે,
અરે ! ઇન્સાફની રાહે, સદા ત્હેના થઇ રહિયે !
સફા થઇ ઇશ્ક વ્યાપારે, નફાનુ નામ ના જોયુ;
"વફા પર ના જફા" કર તુ, બફા થાતા બધું બ્હોર્યુ !
પ્રથમ જો પ્રેમ આપો'તો, દઇને લુટશો ના ! ના !
મગર મરજી તમારી તો, અવલથી આપશો ના ! ના !
અરે ! એ પ્રેમ તૂટયાથી, જીગર બસ તૂટશે ત્હેનુ !
જહાંથી તે થશે બાતલ, ઝવાહિર બૂટશે ત્હેનુ !
રમત ના પાલવે એવી, અરે ! એ હાસ્ય ના કરવુ;
સનમ ભયભિત એ સૉદો, સદા એ રાહથી ડરવું !

અમી તુજ આંખમાં રાખી, ભ્રમરને ભેટવા દેને;
અધર પર મધ રહેલું તે લબોથી ચુસવા દેને!
દુઃખી આ જી દગી મ્હારી. સુખી ત્હેને થવા દેને;
સનમ બેહાલ દર્દીને દવા દેને! દવા દેને!
સનમ તુ બોલ બોલે તે, સુખન છે શાસ્ત્રના મ્હારે,
ચતુરા હુ બનુ ચેલો, ગુરૂપદ તુ ભલે ધારે!
'દિવાનો" છો કહે લોકો, નથી પરવા મ્હને ત્હેની;
ઉદાસી આશરે આવ્યો, ઉડાવી દેજ બેચેની!
હવે તો હદ થઇ હાયે! હઠીલી હઠ ધરી ખ્હોશે;
કજા મ્હારી થશે એથી, ભરીને પેટ તુ રોશે!
પછી અફસોસ તુ કરશે, નહિ આશક મળે આ'વો;
સનમ તુ ભોગવી લેને, ભલો સંસારનો લ્હાવો!

સ્ત્રીમાં વશીકરણ છે!

(એક નારી જગતમાં પ્યારી—રાહ)

છે વશીકરણુ વનિતામા (૨)
મ્હોટા નર પણુ માન મુકીને પડયા પ્રેમ સરિતામાં. છે૦
પરાશર પ્રભુતાને ત્યાગી, મોહ્યા મચ્છગ ધામાં,
ઇંદ્ર ચ દ્ર સરખા લલચાયા, ગૌતમની ભામામાં. છે૦

શિવજી પણ જપ તપ ભૂલીને, ભમ્યા ભીલ શાણીમાં;
બ્રહ્મા જેવા નર પણ ભૂલ્યા, ગયું જ્ઞાન પાણીમાં. છે૦
ભલા ભલાનાં પણ મુકાવ્યા, નેત્ર તણા મટકામાં;
મ્હોટા મ્હોટા મુનીવર મોહ્યા, લલનાના લટકામા. છે૦
લટકે મટકે મધુર વચનથી, નરને લે પાસામા;
પતંગ સમ પુરૂષો લલચાઇ, પડે પ્રેમ ફાસામાં. છે૦
લોહચુમ્બકનો ગુણ રહ્યો છે, સત્ય કહું શ્યામામાં,
કહે 'શંકર' ધન્ય છે તે નરને, ભમે નહિ ભામામાં. છે૦

" પાનની બીડી ! "

—ગઝલ—

કપૂરી પાન પુનાનુ સમારી સાફ મ્હે કીધુ,
કળીના કેશરી ચુના થકી તે ચોપડી દીધુ.
સુગંધીનો મુકી કાથો લવીંગે તે દીધુ ભીડી,
પતિ પ્યારા સ્વિકારોને પ્રિયાની પાનની બીડી!

મુકી છે કાતરી સ્વામી સુડીથી કેળ સોપારી
વળી વીણી ભરી ભાવે ધરીને વ્હાલ વરિયારી.
અહાહા! એલચી મેલી ધરે છે પ્રેમ પંખીડી,
પતિ પ્યારા સ્વિકારોને પ્રિયાની પાનની બીડી!

પિયૂ આ પાનની બીડી ભલું ભોજન પચાવે છે.
વળી વાયૂ અને વ્યાધી અજીરણથી બચાવે છે.
મહા સગ્રામ શરદીને હઠાવાને મચાવે છે;
પતિ તે કારણે લોકો જમીને પાન ચાવે છે!
વદન ફીક્કાસ હરનારી–જમોને પાનની બીડી!
અધરમા રક્ત ભરનારી–જમોને પાનની બીડી!
કટૂતા દૂર કરનારી–જમોને પાનની બીડી!
મધુરો સ્વાદ ઝરનારી–જમોને પાનની બીડી!
અનૂપમ પાનની બીડી બનાવી લાલ હુ લાવી,
મુકીને કામ સૌ અળગા ઉમગે આપવા આવી.
સ્વિકારો સ્નેહથી સ્વામી પ્રશસા શું હવે ગાવી?
અહોનિશ પ્રેમ માગું છુ પતિ દયો વ્હાલ વરસાવી!

શૃંગારિક–કાવ્ય સમાપ્ત.

વૈરાગ્ય-કાવ્ય.

—ગઝલ—

મ્હને બસ છોડ ઓ માયા ! હવે વનવાસ જાવા દે !
ગુફા ગિરનારની ગોતી અહા ! અહુલક જગાવા દે !
તજી સંસાર ફળ ખોટું મધુર ફળ માંઈ ખાવા દે !
હરિના નામની હરદમ લલિત ધુન તો લગાવા દે !
સગાના સ્નેહને છોડી પ્રભુથી પ્રીત થાવા દે !
શરીરે રાખ ચોળીને હવે ધૂણી ધખાવા દે !
અરે ! સંસાર છે ખોટો છતાં ફોગટ ફસાવા દે !
જુઠી જંજાળને છોડી હરિનું ગાન ગાવા દે !
અહોનિશ પ્હાડથી ઝરતા ઝરણું જળમાંજ ન્હાવા દે !
મીઠાં ફળફૂલ વૃક્ષોથી સ્વહસ્તે લેઇ ખાવા દે !
તજી પરતંત્રની બેડી સ્વતંત્ર સહાય થાવા દે !
વદે "શંકર" વિભૂના નામની બંસી બજાવા દે !

"મણિકાન્ત"

" પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી ! "

—ગઝલ—

અલૌકિક મીષ્ટ રસવાળી, પીવા દે જ્ઞાનની પ્યાલી,
અહા અજ્ઞાનને ટાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !
જગતમા બેઉ બાજુ છે, અરે ! કાળી અને ધોળી,
ગ્રહી ધોળી તજી કાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !
ફુટાયો હાય ! અધારે, જરાએ જોત ના ઝાખી,
હવે જો જોત છે ભાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !
અબોધે ખૂબ અથડાઇ, ભુલી ભવસાગરે ભટકયો,
નકામી જીદગી ગાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !
અનીતિ ખર સદા છોડી, નીતિના અશ્વ પર બેસી,
દઇ દુર્બુદ્ધિને બાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !
મળ્યો છે સદ્દગુરૂ સાચો, ગતાવ્યો નેક આ રસ્તો,
ઝલાવી જ્ઞાનની ડાળી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !
પ્રભુને પ્રેમ દેનારી, બતાવે મોક્ષની બા'રી,
અહાહા ! હસ્તમા ઝાલી, પીવા દે ! જ્ઞાનની પ્યાલી !

મસ્તાન ફકીર !

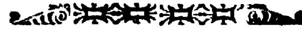
—ગઝલ—

અરે ! કો' ઝેરની ફાકી ખુદાનો લાલ લાવો ને;
ફુટાવી ફેસલો લાવો મ્હને મુરદુ બનાવો ને !
નથી નેકી મગર બદ્દી તણો અન્જામ આવ્યો છે,
જહાંથી કૂચ કરવાનો જુઓ પયગામ આવ્યો છે !
અયે ! કમબખ્ત નાદાની ! બુરાઇ યાદ આવે છે;
જીગરને ચાક કરવાને જુઓ જલ્લાદ આવે છે !
નથી ખયરાત કીધી તે ખુદાથી માગવાનો છુ;
તજીને રાહ જીન્નતનો અરે ! જહન્નમ જવાનો છુ !
અરે ! ઇસ્લામ મહજબમા મના છે હા ! શરાબીની,
મગર તેનો બન્યો બન્દો ! કસુર ખાના ખરાબીની !
જુગારે જર ગુમાવીને ગનીનો છુ ગદા આજે.
ફકીરી હાલ આ મ્હારો અરેરે ! ! પેટને કાજે !
ભરીને જામ પીતા હુ ખુદાઇ રાહને ભૂલ્યો,
નતીજો આ મલ્યો ત્હેનો જહાના શાહને ભૂલ્યો !
તજી મસજીદ હુ હરદમ જતો'તો હાય ! મયખાને;
ખુદાની બન્દગી કરવા ભૂલાવ્યો હાય ! શયતાને !

ભૂલી ઇન્સાનનો દાવો, બન્યો હયવાન હુ હાયે !
નશા ને નાચ મુજરામા રહ્યો ગુલતાન હુ હાયે !
ગુલોના બાગને છોડી ગટરની છે હવા લીધી;
ખુદાના નૂરને છોડી શરાબી જામ મ્હેં પીધી !
બિરાદર કોઇ આવોને, ડુબૂ છુ હુ બચાવોને,
કદમ પર સર ઝુકાવુ છું અદલ રસ્તો બતાવોને !

*   *   *

ભલાઇ કર અયે આદમ ! રહે આ-દમ જહા સુધી.
ખુદાનુ નામ લે ! હરદમ રહે હર-દમ જહાં સુધી !

વૈરાગી થતા મિત્રનો સંસારી મિત્ર સાથે સંવાદ !

(શા માટે શ્રમ કરે સતી તુજ પતિ ભકિત સાચી-એ રાગ.)

સ સારી—શા સારૂ સુખ તજો, અરે ! કા ભેખ તમે ધારો (૨)
અહા ! સ સાર અતિ પ્યારો (૨)

વૈરાગી—અનુભવ લીધો મ્હે અતિ, આ સ સાર અસાર,
સગાં સહોદર સર્વ છે, સ્વાર્થ તણા સરદાર.
ગરજ પડે સૌ કો' બોલાવે, અ ત સમે કો' કામ ન આવે
તે સારૂં સૌ તજી, અમોએ યોગ ગણ્યો પ્યારો. (૨)
અરે ! સ સાર અતિ ખારો. (૨)

સંસારી--સુત ભગિની પિતુ માત તજીને, વામાની માયા વરજીને;
શુ સન્યાસી બનો ? હૃદયમા રે'મ જરા ધારો. (૨)
અહા ! સંસાર અતિ પ્યારો. (૨)

વૈરાગી--સુત ભગિની પિતુ માત સૌ, આ જગની જંજાળ,
ત્રીયા તજે પળવારમા, કષ્ટ પડે તત્કાળ.
સુખમાં સૌ કો' સ્નેહ બતાવે, વિપદ સમે દઇ કષ્ટ સતાવે,
શું સમજી મમ મિત્ર, તમે સંસાર ગણો સારો ? (૨)
અરે ! સંસાર અતિ ખારો (૨)

સંસારી--મ્હેલ અને ધનમાલ તમારાં, અરે ! કરો કા મિત્ર અકારા ?
સુખ સંપત્તિ પરહરી, હવે કા હિમ્મત સૌ હારો ? (૨)
અહા ! સંસાર અતિ પ્યારો. (૨)

વૈરાગી--મ્હેલ અને ધનમાલ સૌ, અચળ નથી નિરધાર;
લક્ષ્મી ના'વે સંગમા, મર્ણ સમે આ વાર
સકળ મુકી એકલડુ જાવુ, સૂણો સ્નેહથી સૌ સમજાવુ.
પાપ પુણ્ય લૈ સાથ, જવાનુ છે નિશ્ચય ધારો (૨)
અરે ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

સંસારી--ધરી ભેખ જંગલમા જાશો, મિત્ર કહોને ત્યાં શુ ખાશો ?
ગમશે ના પળવાર, તમારો મુમત હવે મારો. (૨)
અહા ! સંસાર અતિ પ્યારો. (૨)

વૈરાગી--ફૂળફૂલ જંગલમા ઘણા, તે જમશુ સુખકાર
પશુ પક્ષી મિત્રો ગણી, જૈ વસવુ તે ઠાર.

ભજન કરીશુ ભવતારકનું, ધ્યાન ધરીશુ દુ:ખહારકનુ;
મોહ લોભ સૌ તજી, ભક્તિનો બાધીશુ ભારો. (૨)
અરે ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

સંસારી--રહીં સંસારે રામ ભજોને, ભગવા કાઢી ભેખ તજોને;
આ છેવટની અરજ, અમારી ધ્યાન વિષે ધારો (૨)
અહા ! સંસાર અતિ પ્યારો (૨)

વૈરાગી--સંસારે રહીંને નહિ, માયા મોહ તજાય,
જંજાળી જીવડા થકી, ના ભગવાન ભજાય.

માફ કરો મુજને મમ બંધુ, નથી સાર છે ખોટું સંધુ
જગનાયક જપવાજ, અમોએ જોગ ગણ્યો પ્યારો. (૨)
અરે ! સંસાર અતિ ખારો. (૨)

સંસારી--ધન્ય ! તમારો અચળ ટેક છે, ભમે નહિં એવોજ ભેખ છે
સુખે સિધાવો મિત્ર, કરોને સફળજ જન્મારો. (૨)
અહા ! સંસાર અતિ પ્યારો. (૨)

મનને ઉપદેશ !

—તોટક—છંદ—

રટવા રણછોડ તને ન ગમે,
ઘરકાજ મહીં મન તારૂં ભમે,
નવ એક ઘડી ઇશને સમરે,
જગમાં જનમી હરિને વિસરે.

સુત નાર અને ઘરબાર મહીં,
મન મ્હારૂં ફરે મશગૂલ થઇ,
યમનો ભય શીર પરે લટકે,
પણ મૂરખને ન જરા ખટકે.
ધન ધાન થકી મસતાન ફરે,
નવ નાથ તણી દરકાર કરે;
દુ:ખ આવી પડે વિભૂને સમરે,
સુખમા કદીએ નવ યાદ કરે.
રઘુનાથ ભજે ભવ દુ:ખ જશે,
સહુ પાપ ટળી મન શાન્ત થશે,
મનવા ભજને ભવતારકને,
જગનાથ વિના નવ કાજ બને.
હરિને સમરે સહુ દુઃખ ટળે,
ઇશને સમરે મન ચ્હાય મળે.
રણછોડ વિના રણ કોણ હરે ?
કિરતાર વિના કુણ હાથ ધરે.
સુણ 'શંકર'ની શીખ આ મનવા,
સુખ થાય હમેશ બતાવુ દવા;
રટજે રસથી જગનાયકને,
કર યાદ સદા સુખદાયકને.

જીવ હંસ પ્રત્યે !

માલિની છંદ.

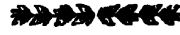
સમજ સમજ હંસા ! કાળ જાયે નકામો,
વગર સમજ લીધો, વિશ્વમાં તે વિસામો,
નવ પળ પણ એકે, વિશ્વના નાથ ગાયા,
ફૂલ સમ કરમાશે, હંસ તારી સુ કાયા. ૧

બહુ વરસ કરેલો, સાગરે વાસ ભાઇ !
તદપિ નવ જણાયું, જ્ઞાન ત્હારૂંજ કાંઈ,
પય જળ નવ જુદાં, તુજથી હાય ! થાય,
જળ સમ ઝટ ચાલ્યું, આયુ ત્હારૂંજ જાય. ૨

સ્મરણ કર સદાયે, તાપને પાપ જાયે,
વિપદ સહુ હણાયે, નાથને જો જપાયે,
ઘર, ઘર, ઘર, કાને, 'શંકરે' શીખ દીધી,
સરસ વખત ખોયો, જ્ઞાન પ્યાલી ન પીધી ! ૩

પસ્તાવો !

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને-એ રાહ.)

ત્રીકમજી તારો છે મારે આશરો,
નેહ નજરથી નિરખો નટવરલાલ જો,
ભવસાગરમા ભુલો ભટકું ભૂધરા,
શરણે લેજો જાણીને નિજ બાળ જો. ત્રીકમજી

નામ કદી નારાયણનું લીધુ નથી,
નથી કર્યું મ્હેં પરોપકારી કામ જો,
જપ તપ તિરથ દાન ધર્મ કીધા નથી,
માફ કરો રાધાવર શ્રી ઘનશ્યામ જો. ત્રીકમજી

માયામા હુ મસ્ત બનીને મ્હાલતો,
હુ પદમા શ્રી હરિ વિસાર્યા છેક જો,
ધામ, ધરા, ધન, કાજ કપટ કૈં કૈં કર્યાં,
જપ્યા નહિ જગદીશ્વરને પળ એક જો. ત્રીકમજી.

ધનવતાને માન દઇ બોલાવતો,
નિર્ધન જનનુ કરતો હુ અપમાન જો,
મેળવવાને મોજ બહુ ધન વાપર્યું,
નાચ રગમા રોજ રહ્યો ગુલતાન જો. ત્રીકમજી.

સત જનોની સેવાથી અળગો રહ્યો,
નથી કર્યું મ્હે જ્ઞાન સુધારસ પાન જો,

કામી થઇને કર્મ કર્યાં મ્હે કૈં કુડાં,
થરથર ક પું જ્યારે આવ્યુ ભાન જો. ત્રીકમજી.
અપંગ જનને આશ્રય મ્હેં આપ્યો નથી,
દેશ હીતનુ કાર્ય કર્યું નવ એક જો;
ખર મિત્રોની મૉજ મહીં ધન વાપર્યું,
યૌવન મદમા છકયો હતો હું છેક જો. ત્રીકમજી.
દેવ તણે દર્શન જાતા પગ દુ.ખતા,
ભજન મ ડળીમા નવ લીધો ભાગ જો,
નૃત્ય અને નાટકમા સહુ પહેલો જતો,
ખોયો મ્હે શ્રી નાથ સ્મરણનો લાગ જો. ત્રીકમજી.
અવિનાશી અરજી આ અ તરમા ધરો,
ભક્તિ માગુ ભવતારક ભગવાન જો,
'શ કર'ના સ્વામિ સદ્ બુદ્ધિ આપજો,
તુજ ઇચ્છાથી ટળે સકળ તોફાન જો. ત્રીકમજી

ભ્રમરના દૃષ્ટાંતથી મનને શીખામણ !

(એક નારી જગતમાં પ્યારી-એ રાગ.)

શુ ભ્રમર કમળમા પેઠો ? (૨)
કમળ મીંચાશે ભ્રમર મુ ઝાશે, દોષ પ્રથમ ના દીઠો શુ .
મન મૂરખા તુ મનન કરી લે, એ પેઠો છો પેઠો,
તુ ત્હારૂં સ ભાળી લેજે, નહિ તો પડશે હેઠો. શુ .

સ્વરૂપની સુંદરતા દેખી, શુ લલચાઇ બેઠો,
મૂર્ખ ભ્રમર સમ તુ ભટકાશે, એ દુ.ખ શીદને વેઠો. શુ.
મોહ લુબ્ધ ના, થા! ઓ મનવા! ભગવતથી કર ભેટો,
કહે દીન 'શકર' કૈક છુદાયા, રાય રંક ને શેઠો. શુ.

સાથે શું લઇ જઇશ ?

ગઝલ.

ચૌવટ રાખી હર ભજને, જગત છે ઝાઝવા જેવુ,
દમન આ દેહનો થાશે, નથી સાથે કશુ લેવુ.
મગન મનમા નહિ થાતુ, અરે! દિન એક તો મરવુ;
છતા કા લાગ જાવા દે? પ્રભુનુ નામ દઇ તરવુ.
સગા વ્હાલા લઇ સાથે, નથી તુ ભાઇ જાવાનો;
સકળ ધન તો ધર્યુ રહેશે, પછી ત્યા શુ બતાવાનો?
ભરી લે ભક્તિના લાડુ, અવલ એ કામમા આવે.
પછી ના રાખ તુ શકા, ખજાને ખોટ ના જાવે.
લખી લેજે હૃદય 'શકર', તણી આ શીખ છે સારી,
સફળ થાશેજ જન્મારો, રટણુ કર કૃષ્ણ ગિરધારી.

સંસારને સુખી જાણી-ભૂલેલા ભમરાને!

ગઝલ.

સુખી સંસારને ધારી, ભૂલ્યો તું કાં ભમે ભમરા?
દુઃખોથી છે ભરેલો આ, સકળ સંસાર મન ભમરા.
સુખોની છાયડી જાયે, દુખોના વાયરા વાયે,
સુખો લાગે અતિ મીઠા, દુખો હાયે! ન સ્હેવાયે.
ભલે સુખ હોય સૌ વાતે, ન હોયે ન્યુનતા કાંઇ
મરે જો સુત વ્હાલો તો, સુખો સૌ જાય પલટાઈ
અગર પુત્રી બને વિધવા, કહો દુઃખ એજ કયાં કમ છે?
કુસુમ સુખ કેરૂં કરમાયે, નહિ ઓછો સિતમ એ છે.
કંઇ જન દર્દથી ઘેલા, કંઇને અન્ન નહિ ખાવા,
કુટુંબ પરીવારથી ત્રાસી, બને છે કૈંક જન બાવા.
કંઇ જન જઈ કૂવે પડતા, કંઇ ખંજર ખાઇ મરતા
કંઇ જન ઝેર ફાકીને, દુખી નિજ દેહ પરહરતા
કંઇ સ્થળ વાગતા વાજા, લગન કોઇ સ્થળે થાતાં.
રૂદન કોઇ સ્થળે થાયે, સગાં વ્હાલો મરી જાતાં
અરે! સંસાર આ એવો, દુઃખોથી છે ભરેલો રે!
કહે 'શંકર' જપો જગનાથ ને જંજાળ મેલો રે.

ત્યાગીના વિચાર !

(એક નારી જગતમાં પ્યારી (૨)—એ રાહ.)

જગલમા પ્યારા જઇશુ (૨)
હિમગીરીના સુદ્દિર વનમા, હવે હમે તો રહીશુ. જંગલમા.
ગગા નીરથી નિત્ય નહીશુ, હરિગુણ હરનિશ ગઇશુ,
હિમાલયના સુદીર વનફળ, હેત ધરીને ખઇશુ. જગલમા
આ દુનિયાની તજી ઉપાધી, ઇશ્વરને આરાધી,
સહુ દુઃખ ત્યાગી લઇ સમાધી, સુખી નિરતર રહીશું. જગલમા.
સદ્‌ગુણના શણગાર સજીશુ, માયા મોહ તજીશુ,
ભાવ ધરી ભગવાન ભજીશુ, સદા સ્વતત્રજ થઇશુ. જગલમા.
'શકર' વાણી સદા સુખાણી, અતરમાં પ્રભુ આણી;
એ સુખ આપો સારગપાણી, ચરણ કમળ સુખ ચહીશુ. જગલમા.

માયાનો તિરસ્કાર !

શાર્દૂલ વિક્રિડીત છંદ.

લાગી છે હરિ નામની લગન તે, છોડી નહિં છૂટશે,
ભક્તિનો અતિ તેજ તાર પકડયો, તોડયો નહિ તૂટશે,
જા ! માયા ! ઝખમારતી દૂર હવે, ત્હારૂં નથી કામરે,
આરાધુ ઇશ નામ હેત ધરીને, હારૂ નહિ હામરે. ૧

પૂરીને દૂધપાક શાક તજીને, કો ખીચડીને જમે ?
ભકિતનું ભલુ ગાન તાન તજીને, ત્હાસ થકી કો રમે ?
ઝાલીને કરમાં દીવો મૂરખ કો, જૈને કુવામા પડે ?
મ્હોટા સાગરને મુકી નદી કૂવે, મોતી કદી ના જડે. ૨

" બસ એક દીને મરવું જ ખરે ? "

ચઢ ઉતર તોટક છંદની ચાલ. (સખી સ્વપ્નમહીં મનમોહનમેં)

મન હીત તણી શીખ આ સૂણજે, દિલ ચ્હાય ભલે પ્રિય તો ગણજે,
કિરતાર નહિં કયમ યાદ કરે ? બસ એક દિને મરવુ જ ખરે !'

ધન માલ અને ઘરબાર તજી,
પડશે જવુ હાય ! વિના મરજી,
સુત નાર કુટુંબ સદા વરજી,
પડશે તુજને જવુ આખરજી.

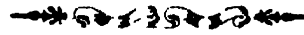
જયમ દોર તૂટેજ પતંગ પડે, જયમ શુષ્ક થયેલુ પુષ્પ ખરે
ત્યમ માન અરે ! મન મૂરખરે ! 'બસ એક દિને મરવુ જ ખરે !'

જન જે નિજ રુપમા ફરતા,
મન ચ્હાય સુ મોજ સદા કરતા,
નવ કોઈનો શીખ રૂદે ધરતા,
પરમેશ્વરથી પણ ના ડરતા.

જન તે પણ કાળ ઝપાટ ચ્હડે, જયમ તેતર ઉપર બાજ ફરે,
નવ યત્ન કરે પણ તે ઉગરે, 'બસ એક દિને મરવુંજ ખરે'!

ધર ધ્યાન સદા ધરણીધરનુ,
નવ કાજ તુ જાણુ અરે પરનુ,
પર કાજ વિષે જર વાવર તુ,
પરનુ હીત પ્રાણુ જતા કર તુ.

શીખ 'શ કર'ની મન ધ્યાન ધરે, કિરતાર નહિ કયમ સ્હાય કરે?
જગનાયકને ભરૂસો કરરે! 'બસ એક દિને મરવુજ ખરે!'

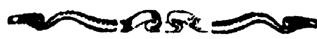
"પલકમાં પ્રાણ જાવાનો!"

—ગઝલ—

હરિ હરદમ ભજો ભાઇ, 'પલકમા પ્રાણ જાવાનો.'
કરો સત્કર્મ તો કાઇ, 'પલકમા પ્રાણ જાવાનો!' હરિ.
સગા સંસારના છોડી, જીવનના તારને તોડી,
શરીર રૂપ કુભને ફોડી, 'પલકમા પ્રાણ જાવાનો!' હરિ.
મુકી ધન માલ ને માળા, બગીચા બાગ ફૂલવાળા,
તજી સંસારની શાળા, 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો!' હરિ.
ત્રીયા તન માતને મેલી, પિતાના પ્રેમને ઠેલી;
લઇ પુણ્ય પાપની થેલી, 'પલકમાં પ્રાણ જાવાનો!' હરિ.

મૂરખને મીષ્ટ પય દીધુ, હઠીલે હાથ ના લીધુ;
હળાહળ વીષ હા ! પીધુ, 'પલકમા પ્રાણ જાવાનો !' હરિ
ઘણી વ્હાલી ગણી માયા, હરિના ગુણ ના ગાયા,
તજીને કારમી કાયા, 'પલકમા પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.
નથી ત્હેં ક્રોધને ટાળ્યો, ન પાપી કામને બાળ્યો
બધો ભવ લોભમા ગાળ્યો, 'પલકમા પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.
મનુષ્યા દેહ છે મોઘો, ગુમાવો કા ગણી સોઘો ?
અરે ! શુ ઊંઘમાં ઊંઘો ? 'પલકમા પ્રાણ જાવાનો !' હરિ
ગુણો ગોવિંદના ગા તુ ! ભરી લે ભક્તિનુ ભાથુ,
ખરૂ ફળ ખ તથી ખા તુ ! 'પલકમા પ્રાણ જાવાનો !' હરિ
ઝૅરે લ્યો અર્જ અંતરની, સ્વિકારો શીખ 'શંકરની,
કરોને ભક્તિ ભૂધરની, 'પલકમા પ્રાણ જાવાનો !' હરિ.

મન સમજ !

—ગઝલ—

સમજ મન શીખ દઉં સારી,
વિભૂ ના મેલ્ય વિસારી;
ભજન કર ભાવથી ભાઇ !
ન સંગે આવશે કાંઇ.

ભજનથી પાપ સૌ કાપે,
વિહારી દુખ સુખ આપે,
પ્રભુની ભક્તિ કર પ્યારી,
અનીતિને સદા ટાળી.
કરે ભક્તિ કપટ વામે,
પ્રભુની પ્રીત તે પામે;
ન કર તું ચોરી ને ચાડી,
ભજન કર ભાઈ તું દા'ડી
તજી પરનારની પ્રીતિ,
સકળથી રાખ તુ નીતિ.
થશે ઇશ સ્હાય ઓ ભાઇ !
વળી પરમાર્થ કર કાઇ.
કહે 'શંકર' સૂણી પ્યારા,
મનન કર ચિત્ત તુ મ્હારા.
હતુ તે મ્હે કહ્યુ જે તે,
ચતુર જે હોય તે ચેતે.

મરણ પથારી પર પશ્ચાતાપ !

—ગઝલ—

અરે ! આવ્યો હતો જ્યાંથી, હવે હુ ત્યા જવાનો છુ.
તજી આ દેહ પીંજરને, નિરાકારી થવાનો છુ ! અરે.
રંચ્યા માયા વિષે રાજી, જીત્યો હુ જૂઠની બાજી.
જરા જગનાથ ના જાણ્યા, હવે ત્યા હારવાનો છુ ! અરે
કરી કાળા અને ધોળા, ઉડાવી મૌજ દુનિયાંની,
કર્યા જે કર્મ તેનુ હુ, કટુ ફળ ચાખવાનો છુ ! અરે
સગાના સ્નેહને છોડી, પ્રિયાના પ્રેમને તોડી
હવે કિરતારના દરબારમા હાજર થવાનો છુ ! અરે
પ્રભુને કૉલ દીધો 'તો, કરીશ સત્કર્મ સસારે.
હરિ દરબારમા તેનો, હિસાબજ આપવાનો છુ ! અરે
કમાયો ખૂબ દોલત ને, વસાવ્યા મ્હેલ ને માળા,
અરે ! હુ એકલો સઘળુ, મુકી અહીં થી જવાનો છુ ! અરે
કર્યુ પરમાર્થ ના કૈં એ, ભર્યુ ના ભક્તિનુ ભાથુ;
પ્રભુની પાસ જૈને હુ, હવે શુ માગવાનો છુ ! અરે.
જગતમા જન્મ લેતા હા ! હતી બાધી મુઠી મ્હારી,
ઉઘાડી લેઇને હાથે ! હવે હુ તો જવાનો છુ ! અરે.

મનને શીખામણ !

તોટક—છંદ—કક્કા વારી.

કરજે સદ્‌કામ સદા મન તુ,
ખસજે નિચ કર્મ થકી દૂર તુ;
ગણજે જગમાં સહુને સરખા,
ઘટમા હરિ ધ્યાન ધરી હરખા ! ૧
ચળજે નવ નીતિ થકી કદીએ
છળ ભેદ કરી જૂઠ ના વદીએ.
જશવંત થશે તુજ આવરદા,
ઝરણા ઝરશે સુખનાં જ સદા ! ૨
ટળશે તુજ આધિ ઉપાધિ અરે !
ઠરશે નવ રોગ કદી શરીરે,
ડરશે તુજથી નિચ નીર્ધનતા,
ઢગલા વળશે જ સદા ધનના ! ૩
તન ને ધન ધામ ધરા પળમા,
થઇ જાય અલોપ ભૂમંડળમા
દશ શીશ ગયાજ દશાનનના,
ધરી ગર્વ કદી મૂરખો બન ના ! ૪
નભમાં શશી સૂર્ય અતિ ચળકે,
પરમેશ્વરની પ્રભુતા ઝળકે,

ફળ ફૂલ અને તરૂ પ્હાડ નદી,
બળવાન પિતા ન ભૂલાય કદી ! ૫
ભગવાન ભજે ભવ દુઃખ ટળે,
મન વાંચ્છિત સુખ હમેશ મળે,
યશ વૈભવને નિજ તેજ વધે,
રઘુનાથ તણુ ધર ધ્યાન રૂદે ! ૬
લખી રાખ શીખામણ અ તરમા,
વણસી વય જાય ભૂલો ફરમા,
શક રાખ નહિ જ શીખામણમાં,
સહુ સત્ય કહુ જૂઠ તુ ગણમા, ૭
હરિને ભજજે દુ ખ મુકત થવા,
ક્ષય પાપ થશે સઘળા મનવા,
સમજે પણ "શ કર" કેમ ભૂલે ?
વય જાય વહ્યુ તુજ વારિ તલે. ૮

મન પ્રત્યે !

(સુંદીર શામળીયા નામ જપીશ નિત્ય તારૂં-એ રાહ.)

ઓ મનડા મૂરખા ! માન કહ્યું રજ મ્હારૂ,
નાહક ના ધૂળ ખા ! અરે ! થશે શુ ત્હારૂ ? ઓ.
પાતાળે ચ ચળ થઇ પેસે, પ્હાડ પર પળમા જઇ બેસે,

આભની ખબરો પણ લેશે, પાણીમા પણ સ્હેજ પ્રવેશે,
હરિ ભજવું નહિ પ્યારૂં ! એ મનડા મૂરખા.
ચેત ચેત અવસર આ જાયે, હરિ ભજવાથી દુઃખ દૂર થાયે,
માયામાં તુ કા લપટાયે ? 'શંકરની જો શીખ મનાયે,
તો ભજ પરમ કૃપાળું ! એ મનડા મૂરખા.

જીવડા જાગીને જો !

(પધારે પોપટ રાજા રામના—એ રાહ.)

જાગીને જો તુ તો જીવડા, ઊંઘને કર અળગી,
આંખ ઉઘાડી થા ઊભો, આગ ચોમેર સળગી. જાગી
કામ ક્રોધ મોહ શત્રુએ, બંધ કીધી છે બા'રી,
બચીશ હવે કેમ આગમા ? ભજ શ્રી ગિરધારી. જાગી
બાળપણે ભલે ના ભજ્યા, અજ્ઞાની ગણાયો,
મોટો થયો ત્યારે મૂરખા, માયા નદીએ તણાયો. જાગી.
મ્હારા સગા મ્હારા છોકરા, મ્હારૂ ધન મ્હારી નારી.
ભૂલો ભમે તુ એમ કા ! ત્હારો કુંજ બિહારી. જાગી
પાપના કીધા પોટલા, ત્હારી સાથે બંધાશે;
પુણ્યનુ કર્મ કર્યુ નથી, ત્હારી શી ગતિ થાશે ? જાગી
બચવાની બા'રી એક છે, ભાવે ભજી લે મોરારી,
દીન 'શંકર'નો નાથ એ, લેશે તુજને ઊગારી. જાગી.

"રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું !"

વસંત તિલકાવૃત

જા ! જા ! ગમાર નર શું જગમાં કમાયો ?
પામ્યો અપાર ધન તું ઇશ ના ભજાયો
લોભાન્ધ ને નફટ થૈ વય તેં ગુમાવ્યું,
રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું ? ૧
હાકે હલાવ્યૌ જગને વિરલા ગણાતા,
ધાકે ધ્રુજાવ્યૌ જનને જમડા જણાતા
ચાલ્યા ગયા ખબર કો' ના તેની લાવ્યું,
રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું ! ૨
ખાતા હતા મગન થૈ મિષ્ટાન ભાવે,
જાતા દીઠા જમપુરે નવ કો' બચાવે
માટીતણું શરીર જે ધૂળમાં સમાયું,
રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું ! ૩
બાળાપણે રમતમાં હરિને વિસાર્યો.
મ્હોટો થયો પણ નહિ જગનાથ ગાયા,
ચાલ્યું જશે જળ સમું સરવે સુ આયુ,
રે ! રે ! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યું ! ૪

જેનો ઉચ્ચાર જન સૌ પડતો ઉપાડે,
જેનું અપાર ધન તે ન સમાય ગાડે;
વૉરંટ તે જન ઘરે જમડે બજાવ્યુ,
રે! રે! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યુ! ૫
વાણી વદે વિમળ 'શંકર' આ સદાયે,
ટાળે ત્રીવીધ દુઃખ જો ઇશને ભજાયે,
સાથે મળે નવ કદી ધન જે જમાવ્યુ,
રે! રે! તથાપિ તુજને નવ ભાન આવ્યુ! ૬

"ગાડું અધવચ અટક્યું!"

(મુજ ના પડે પીયુ પ્યારા—એ રાહ.)

અધવચ ગાડુ અટકયું!—એ ટેક

ભૂલી રાહ ભવે ભવ ભટક્યુ, તૂટી ખીલી ને જોતર સટકયુ;
લખ્યા લેખ પ્રમાણે લટકયુ. અધવચ.
અહંકારે આતરીયુ ગાડુ. મોહ લોભ થયા વાટ પાડું,
ત્રણે સંપીને પાડયુ ધાડુ. અધવચ.
નહિ આઘુ કે પાછું જવાય, ગાડુ ગળામાં ઘુંચાય,
વ્હાલા વિઠ્ઠલ કરજો સહાય. અધવચ
હવે એકે જડે નહિ આરો, ઝાલી હાથ ઓ નાથ ઉગારો,
છે 'શંકર' ને ભરૂસો ત્હારો. અધવચ.

" ક્યમ ચાલશે ? "

ગઝલ સોરઠી--(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

તેડુ થયુ કિરતારનુ, માન્યા વિના 'કયમ— ચાલશે ?'
ઝાંખી થઇ જમદૂતની, જાવા વિના 'કયમ-- ચાલશે ?'

જાવુ મજલ મ્હોટી તહીં,
તૈયારી કૈં કીધી નહિ,
ભાથુ ભર્યું ના સાથ કૈં,
ભાથા વિના 'કયમ--ચાલશે ?'

શણગાર ધારી અંગમા,
રમતો ત્રીયાસુ રંગમાં;
રામા ન આવે સંગમા,
રામા વિના 'કયમ--ચાલસે ?'

મિત્રો મહી તુ મ્હાલતો,
ફુક્કડ બની ફરતો હતો;
ના એકલો કૈં એ જતો,
સોબત વિના 'કયમ--ચાલશે ?'

સેવક તણા સહવાસમા,
હુકમો કર્યા હુલ્લાસમાં;
નોકર મળે ના સાથમા,
ચાકર વિના 'કયમ--ચાલશે ?'

સુખ ભોગનાં સાધન ઘણાં,
હાજર હતા કે ના મણા,
અંતે ન કીધાં આપણા,
તેના વિના 'કયમ—ચાલશે ?'

માયા અને મિલકત ખરે !
મુકી જવુ પડશે–અરે !
નાણાં નકામાં આખરે,
નાણાં વિના 'કયમ—ચાલશે ?'

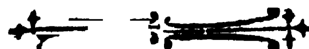
પરમાર્થ તો પ્રીતે કરો,
ભક્તિ તણું ભાથું ભરો
કલ્યાણ—આચાનું કરો,
તેના વિના 'કયમ—ચાલશે ?'

હે રાજન ! ત્હમારો અને અમારો પંથ ન્યારો છે !

—ગઝલ—

ત્હમે છો દેશના રાજા, અમે જંગલ વસાવ્યુ છે,
ત્હમે અજ્ઞાનના તાબે, અમે તેને ફસાવ્યુ છે !
ત્હમારે મ્હેલ ને માળા, બગીચા બાગ વસવાના;
અમે સુંદીર ગૂફા શોધી, તહાં જગનાથ જપવાના !

ત્હમે ગાદી અને તકિયા; તથા શય્યા વસાવી છે:
અમે તો પ્રેમથી પૃથ્વી પરે કથા બિછાવી છે!
ત્હમે મિષ્ટાન ને મેવા, અતીશે સ્વાદથી જમતા,
અમે ફળ ફૂલ ખાનારા, નથી મિષ્ટાન પર મમતા!
ધરી વસ્ત્રાભુષણ અંગે, ત્હમે મોજો ઉડાવી છે.
શરીરે ભસ્મ ચોળીને, અમે કફની ચ્હડાવી છે!
વિષય તમને અતિ વ્હાલો, વળી માયા તણા રાગી,
અમે તો મુક્તિને મોહ્યા, પ્રભુની ધૂન છે લાગી!
ત્હમે હર કામમા નોકર, પરે હુકમ બજાવાના,
અમારા હસ્ત ને ચરણો, અમોને સ્હાય થાવાના!
સગા ને મિત્રોની સાથે, ત્હમોએ સ્નેહ રાખ્યો છે,
અમે જંગલ તણા પક્ષી, પશુનો પ્રેમ ચાખ્યો છે!
સદા ચિંતા અને ભયમા, તમોને શાન્તિ ના જરીએ;
અમે નિશ્ચિંત ને નિર્ભય, હરિનું ધ્યાન હા! ધરીએ!
ત્હમે રાજા મહારાજા, અરે! તેમા અમારે શું?
નથી કૈં લેવું કે દેવું, પછી પરવા લગારે શું?
ત્હમારો રાહ જૂદો છે, અમારો પંથ ન્યારો છે,
ત્હમે છો ભોગના ભોગી, અમોને યોગ પ્યારો છે!
ત્હમારો ભોગ છે રોગી, અમારો યોગ બળવાળો,
અમે જીવન સફળ કરીએ, ત્હમે આયુ વૃથા ગાળો!

સાધારણ જ્ઞાન મળતાં-ઊન્મત્ત થયેલા જીવ-હંસને ઠપકો !

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને-એ રાહ.)

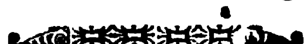
સૂણ ઓ હંસા ! ઠપકો આપું હિતનો,
ના ઊન્મત્ત થા અંતરમાં અણુ ભાર જો,
ઊપમાને હજુ યોગ્ય નથી તું હંસની,
એ ઊપમા સદ્‌ગુણનો શણગાર જો સૂણ.
પય પુરૂં વિદ્યાનું ત્હેં પીધું નથી,
નથી થયો તું જ્ઞાન વિષે ગુલતાન જો,
જ્ઞાન ચીજનો અંત નથી અવની વિષે,
અધૂરા જ્ઞાને મૂર્ખ બન્યો મસ્તાન જો. સૂણ
હંસ થયો પણ પય-જળ જૂદાં નહિ કરે,
મૌકિતક ચારો તુજથી નહિ ચરાય જો,
કમળ વને વસવાનું તુજને ના ગમે,
તેમ છતાં કાં ફોગટ તું ફૂલાય જો ? સૂણ.
પય-જળ જૂદાં કરવાની વિદ્યા ભણી,
મૌક્તિક ચારો ચરતાં હંસા શીખ જો,
તો'તો તુજને હંસ ખરો કહું હેતથી,
નહિ તો બગ-ખગ કરતાં નહિં અધીક જો. સૂણ.

ત્હારાથી અધીકા જ્ઞાની છે સૃષ્ટિમા,
હુ પદ છોડી કર સદ્ગુરૂનો સગ જો.
મુક્તિની યુક્તિ જાણ્યામાં આવશે,
ભવસાગરને તરશો તો છે રગ જો. સૂણ

મ્હારી દુર્બુદ્ધિ કાપો !

(દેખુંગી પ્યારે અબ્બાકા મુખડા—એ રાગ.)

કાપોરે ! દુર્બુદ્ધિ દયાળુ (૨)
આપો, આપો, આપો, આપો, આપોરે સદ્બુદ્ધિ કૃપાળુ—કાપોરે
મોહનવર છો, શ્યામ સુદર છો,
ટાળો દુખ આ . ...
મ્હારૂ, મ્હારૂ, મ્હારૂ રે મોહનજી મયાળુ——કાપોરે
ભર દરિયામા ભૂલો પડયો છુ,
ડુબી મરૂ છુ. . .. ..
તારો, તારો, તારોરે ત્રીકમજી કૃપાળુ——કાપોરે
દીન 'શકર'ની અરજ સ્વીકારો,
જ્યા ત્યા તમને...............
ભાળુ ભાળુ ભાળુ રે સર્વત્ર નિહાળુ——કાપોરે.

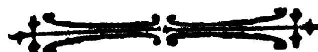

હે નાથ મ્હને તારો !

મહીદીપ-છંદ

જય જય જગનાથ હાથ, ઝાલીને ઉગારો,
દુ:ખ છે અનેક એક, આશરો તમારો,
ભવનિધી વિષે તણાય, નાથ નાવ મ્હારૂં,
કે નથી ઉપાય તાત, શર્ણું છે તમારૂં ! ૧
કામ ક્રોધ મોહ લોભ, નાવમાં ભરાયા,
પાપ કેરા પોટલા, અપાર ઉભરાયા.
જ્ઞાન શઢ તૂટી ગયો, ગર્વ વાયૂ વાગ્યો !
અજ્ઞાન અંધકાર ઝટ, અંતરે છવાયો ! ૨
નાવ જો તણાઈ નરક ખડકમા કુટાશે,
દુષ્ટ જીવ તણી હાય ! દુર્દશાજ થાશે,
પાપ તો અમાપ બાપ, જન્મ ધરી કીધુ,
મુક્તિની ન યુક્તિ જાણી, વિષય વારિ પીધુ ! ૩
આપનુ લગાર વાર. નામ ના જપાયુ,
મોજ શોખમાજ હાય ! આયુ સૌ ખપાયુ,
પણ હવે દયાળુ દેવ, દિલ દયા લાવો,
જ્ઞાન હાથ આપી નાથ, નાવને બચાવો ! ૪

" મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિ ! "

ગઝલ—સોરઠી (હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

કિરતારની કુદરત તણી, કીર્તિ ભણાયે ના ભણી,
અકળીત કળા અવલોકવા—' મ્હારી નજર પ્હોચે નહિ ! '
દરિયા વિષે મોજા ઉડે, મીઠી લહર ત્યા આવતી;
પણ મસ્ત પાણી માપવા—' મ્હારી નજર પ્હોચે નહિ ! '
નયને નિરખતાં નભ વિષે, અતિ તેજ તારા આપતા,
લાખોની સખ્યા લેખવા—' મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિ ! '
શશિ સૂર્ય ને પૃથ્વી ગ્રહો, આધાર વણુ અદ્ધર રહ્યા,
એ ભેદ અદભુત ભેદવા—' મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિ ! '
વાયુ મધૂરો વાય છે, પૃથ્વી બધી પોષાય છે,
પણ પાર તેનો પામવા—' મ્હારી નજર પ્હોચે નહિ ! '
ઘન વરસતો વારિ વહે, નિપજે અનાજ વનસ્પતિ,
ભૂમિએ વિભૂની ખોળવા—' મ્હારી નજર પ્હોચે નહિ ! '
અગણિત જીવો ઉત્પન્ન થતા, કૈં મ્હોતને તાબે થતા,
ઘટમાળ એ ઉકેલવા—' મ્હારી નજર પ્હોચે નહિ ! '
વન ઝાડ પ્હાડ અને નદી, પક્ષી પશુ સૌ પેખતાં,
કુર્તી એ કિતાબે છાપવા—મ્હારી નજર પ્હોંચે નહિ ! '
પાત્રો બન્યાં સૌ પૃથ્વીમા, નાટક નરોત્તમજી તણુ,
નિરખુ સકળ પણ સમજવા—મ્હારી નજર પ્હોચે નહિ ! '

"શંકર" કહે એ સમજવા, મુનિ દેવ સૌ હારી ગયા,
જગનાથ લીલા જાણવા—'મ્હારી નજર પ્હોચે નહિં !'

જાગ્યો કોણ ?

શાર્દૂલ વિક્રિડિત—છંદ.

જાગ્યો જે જગનાથ નામ જપતો,
માયા મૅકી વેગળી,
ભાગ્યો તે નરનો સદાય ભય સૌ,
વ્યાધિ ઊપાધિ ટળી
ઝાલીને જપમાળ શાન્ત મનથી.
રાધાપતિ ના ભજે;
ચાલો જીંદગી જાય વારિ સમ આ,
ચેતાય તો ચેતજે ! ૧

શું ગ્રહણ કરશો ?

—માડ—

જેણે જીવતર જૂઠું જાણ્યું રે, તે તરશે આ સંસાર
પણ મીષ્ટ ગણીન માણ્યું, તે સમજ્યો ના કૈં સાર.
દુનિયા દહીંની ગોરસી છે, ભીતર માખણ ખાસ,
સમજુ જન તે માખણ ખાશે, મૂર્ખા ખાશે છાશરે તે

દુનિયા દરિયો છે ઊંડોરે, મુક્તાફળ દેનાર,
શાણા મુક્તાફળ મેળવશે, ગોતે શંખ ગમારરે તે.
જગ બાજી પાસા તણીરે, ખેલે સૌ નરનાર,
હારી જાશે હીર વિનાનો, પાડે ચતુર પોબારરે. તે
બાગ ખીલ્યો છે ખદ્દકનોરે, પુષ્પ અનુપમ સાર,
મોગરો ગુલ ગુણિયલ જન સુંઘે, કેતકી લે કુંભારરે તે
મોદક છે બે હસ્તમાંરે, મીષ્ટ અને વિષદાર,
મીષ્ટ જમો 'મણિકાન્ત' કહે છે, વિષ જીવને હરનારરે તે

દુઃખોદ્‌ગાર !

—ગઝલ—

દુખી દુનિયા અમારી છે, ન છાયા સુખની દેખું,
કસમ કાયા બકારી છે, પળેપળ દુઃખની દેખું ! દુઃખી
દરદથી દેહ છે અડધો દવા પી પી હવે થાકયો;
ન ભોજન નામ પણ ભાવે ન ઇચ્છા ભૂખની દેખું ! દુખી
કદી હું તાવથી તફડું, કદી દમ ખાસીથી લથડું,
ગયો આનંદ અંતરથી, ઉદાસી મૂખની દેખું ! દુખી
અરે ! આ દેહને છોડી, ન દર્દોને જવા ગમતું,
સદા મન વ્હેમથી ભમતું, ન આશા સુખની દેખું ! દુખી.
નિરોગી દેહ છે જેની, સુખી છે જીંદગી તેની,
નસીબે જે લખ્યું થાયે ન ભૂલ હું દેવની દેખું ! દુખી.

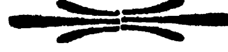
સંસારમાં સંપૂર્ણ સુખી કોઇ નથી !

હરિગીત—છંદ

ધન સંપતિમાં કમ નથી, ભંડાર તો ભરપૂર છે,
કીર્તિ તણો કિલ્લો ચણ્યો, વ્યાધિ થકી તન દૂર છે
પણ સંતતીનું સુખ નથી ચિતડું સદા તેથી બળે,
આ સારવિણ સંસારમાં દુ:ખ મુક્ત જન કો' નવ મળે ! ૧
સુખપાલ ઘોડા ગાડીને, ચાકર તણો ટોટો નથી,
વ્હાલા સગાનો સ્નેહ છે, પ્રિય નારનો જોટો નથી.
પણ વ્યાધિ તનથી ના ખસે, ના વૈદ ઘરમાંથી ટળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુ:ખ મુક્ત જન કો' નવ મળે ! ૨
વિદ્વાન ને ગુણવાન છે, યુવાન ને કુળવાન છે
છે સંતતીનું સુખને, શરીરે સદા બળવાન છે,
પણ પાસ કોડી નવ મળે, ચગદાય પરના રણ તળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુ:ખ મુક્ત જન કો' નવ મળે ! ૩
રાજા મહારાજા થયા, મુલકો હજારો મેળવ્યા,
પૈસા ગ્રહી પર રાજ્યના, ભંડાર ભેગા ભેળવ્યા.
પણ નાર કુલટા નિવડયાથી, ગર્વ રાજાનો ગળે,
આ સારવિણ સંસારમાં, દુ:ખ મુક્ત જન કો' નવ મળે ! ૪
કૈને કુટુંબનું દુ:ખ છે, કૈના શરીરે રોગ છે,
ધન સંતતી વિણ કૈ દુ:ખી, વ્હાલાં મુઆનો શોક છે;

એ રીત કો'ના શીરપરે, સંપૂર્ણ સુખ જળ નવ ઢળે,
આ સારવિણુ સંસારમાં, દુઃખ મુક્ત જન કો' નવ મળે ! ૫

રામ નામ રટવા વિષે.

(નિત્ય નિત્ય ભજીએ ત્હારૂં નામ (૩) એ રાહ.)

રટ રટ મનવા રામ નામ, રામ નામ, રામ નામરે,
મનુષ્ય મણિ હવે ફરી ના મળે હાજી.
કાયા ને માયા ત્હારી, કાચનો કુંપોરે,
ફૂટી તૂટી જાશે તે તમામ, તે તમામ, તે તમામરે. મનુ.
કો'ના ધન, ધામ, ધરા, સગા સુતનાર સર્વે,
આખર ના આવે ત્હારે કામ, ત્હારે કામ, ત્હારે કામરે. મનુ.
બાળપણુ રમતા ખોયુ, યુવા મોહ લોભેરે,
આવ્યો કાળ પાસે હાર્યો હામ, હાર્યા હામ, હાર્યો હામરે મનુ
સમજે સઘળુ તુ 'શંકર' છતા કેમ ભૂલેરે ?
જ્યારે ત્યારે ત્હારો એ અન્જામ, એ અન્જામ, એ અન્જામરે મનુ.

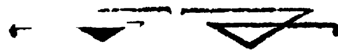
" છતાં જગનાથ ના જોયા !"

—ગઝલ—

સદા સંસારથી છટકયા 'છતા જગનાથ ના જોયા !'
બની બાવા બધે ભટકયા, 'છતા જગનાથ ના જોયા !' સ.

બનારસ દ્વારકાં બદ્રી, ગયા ગોકુળ મથુરાંમાં;
અયોધ્યા આવીને અટક્યા, 'છતા જગનાથ ના જોયા !' સ.
ગુફા ગિરનારની ગોતી, હિમાલય ને હરિદ્વારે,
ફરીને ટાંટીયા ફટક્યા, 'છતા જગનાથ ના જોયા !' સ
અતિ તપ તાપમા કીધુ, ઘણુ દુઃખ દેહને દીધુ,
અહા ! ઊંધે શીરે લટક્યા, 'છતાં જગનાથ ના જોયા !' સ
નદીના નીરથી ન્હાયા, કસી ઉપવાસથી કાયા,
પૂજામાં પ્રાણુ છે પટક્યા, 'છતા જગનાથ ના જોયા !' સ
થયા જોગી જટાધારી, ભભૂતિ ભાવથી યોગી.
મરણ ભયથી નહિ ભડક્યા 'છતા જગનાથ ના જોયા !' સ.
પઢયા પુરાણ, રામાયણ મહાભારત ભણ્યા ભાવે;
અનીતિન નહિ અડક્યા, 'છતા જગનાથ ના જોયા !' સ.
કહે 'શકર' તપાસી જો ! હૃદયમા શ્રી હરિ રાચે,
નકામા ભવ વિષે ભટક્યા, 'છતા જગનાથ ના જોયા !' સ.

"નકામી જીંદગી એવી !"

—ગઝલ—

હરિને ના ભજ્યા હેતે, 'નકામી જીંદગી એવી !'
ચતુર થઇને નહિ ચેતે, 'નકામી જીંદગી એવી !'
પ્રભુનુ નામ ના લીધુ,
ભજન ના ભાવથી કીધુ,

હરિ પય હાય ! ના પીધુ,
'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
થયો માયા તણો રાગી,
કુબુદ્ધિ લેશ ના ત્યાગી;
લગન તો લોભની લાગી,
'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
અતિ અંધો અભિમાને,
શીખામણુ ના ધરે કાને,
કહ્યુ ના કોઇનુ માને,
'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
કદાપિ ક્રોધ ના કાપ્યો,
રગેરગ કામ છે વ્યાપ્યો,
સદા છળ છાતીએ છાપ્યો,
'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
કુકર્મે કાળ છે ગાળ્યો,
નહિં ભય મોહમા ભાળ્યો,
પૂરો વ્યભિચારને પાળ્યો,
'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
કદી સત્સંગ ના કીધો,
ભજનમાં ભાગ ના લીધો;
દગો વિશ્વાસ દઇ દીધો,
'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.

પ્રમાણિક તંત્રને તોડી,
સુસોબત સત્યની છોડી;
જૂઠામા જીંદગી જોડી,
'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ
રહે છે સ્વાર્થમાં રાચી,
કળા પરમાર્થમા કાચી,
ત્રીયા નયને રહે નાચી,
'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
અપંગોને નહિ આપ્યુ,
ન કો'નુ કષ્ટ તો કાપ્યુ
દયામાં દિલ ના સ્થાપ્યુ,
'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ.
સુખો સંસારનાં લેવા,
જમ્યો મિષ્ટાન્ન ને મેવા,
કરી ના દેશની સેવા,
'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ
પૂરીને પેટના ખાડા,
કહે 'શંકર' થયા જાડા,
હરાયા હોય જ્યમ પાડા,
'નકામી જીંદગી એવી !' હરિ

" અમારૂં ના સગું કોઇ ! "

—ગઝલ—

અહા ! દુનિયાં બધી જોઇ, અમારૂં ના સગુ કોઇ !
રહે સૌ સ્વાર્થને રોઇ, અમારૂં ના સગું કોઇ ! અહા !
કૃપાળુ તાત યા માતા, ભજન સૌ સ્વાર્થનાં ગાતાં,
ભલે હો મા જણ્યો ભાઇ, અમારૂં ના સગુ કોઇ ! અહા !
સગા કાકા અને કાકી, નથી કો સ્વાર્થ વણુ બાકી,
ભલે ભગિની અને ફોઇ, અમારૂ ના સગુ કોઇ ! અહા !
સુતા સુત કે હશે નારી, સગાઇ સ્વાર્થની પ્યારી,
વિના તે નાખશે ધોઇ, અમારૂ ના સગુ કોઇ ! અહા !
અહા ! મામા અને મામી, વળી માસા અને માસી,
પડ્યા સૌ સ્વાર્થને મોહી, અમારૂ ના સગુ કોઇ ! અહા !
સધાયે સ્વાર્થ તો પ્યારા, નહિ તો લાગશો ખારા,
કરે છે સર્વ બદબોઇ, અમારૂ ના સગુ કોઇ ! અહા !
વિના સ્વાર્થે અરે ! ભ્રાતા ! નથી કો' મિત્ર પણ થાતા,
સંબંધી હોય હર કોઇ, અમારૂ ના સગુ કોઇ ! અહા !
સગો છે શ્રીહરિ સાચો, અહા ! સૌ તેહને યાચો,
જપીશું નામ સુખદાઇ, અમારૂ ના સગુ કોઇ ! અહા !

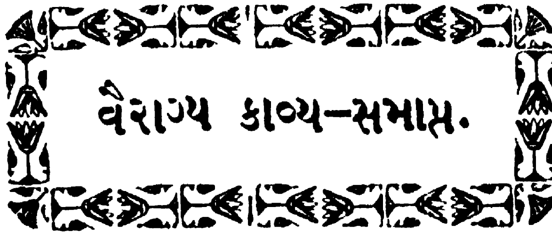

પદભ્રષ્ટ થયેલો પ્યાર !

—ગઝલ—

તપાવેલા તવા જેવુ, અરે ! અતર અમારૂ છે;
તમારા પ્યારના બીંદુ, પડયા વ્હેલા બળી જાશે !
અમારી દિલ વાડીમાં, બીયાં ના પ્યારના રોપો,
સુકાશે ને સડી જાશે, ફ્ળી ફ્ળ ફૂલ ના થાશે !
અમારા મન રૂપી મચ્છી, ન આવે પ્યારની જાળે,
કદિ સપડાય તો છેદી, સપટામા છુટી નાસે !
અમારૂ મન રૂપી મૃગલુ, ફસે ના પ્યારના ફાંસે,
જશે નાસીજ જ ગલમા, નહિ કો' કાળ સપડાશે !
અમારા દિલના દરિયે, નહિ મળશે મીઠુ પાણી;
ખરેખર ! છે બધુ ખારૂ, પિશે તે તૂર્ત પસ્તાશે !
અમારા દિલનો શીશો, નથી શરબત શરાબોનો,
ઝરેલુ ઝેર છે તેમા, પીતામાં પ્રાણ તો જાશે !
અમારૂ મન નથી મેવો, ભરૂસે ના ભૂલી લેવો,
જમી ને દોષ ના દેવો, નહિ જો દુખ જોવાશે !
અમોને નાથ ના કે'શો, ન અમને બાથમા લેશો,
ઊજડ અતર અમારૂ છે, ભયાનક દેખતાં ભાસે !
નથી દિલદાર પર દિલ આ, નથી મહબૂબમા મોહ્યા,
તમારા નાઝ નખરાંથી, નહિ મન પ્યારમાં ન્હાશે !

તમારી પ્યારની વાતો, અકારી કાનને લાગે;
અમારા કાન છે બ્હેરા, ભલે ભુલ ભુલ પરી ગાશે !
કિતાબો પ્યારની જોવા, જરા અમને નથી ગમતી,
અમે તો પ્યારના દુશ્મન, ન કો' પ્યાલી ભરી પાશે !
અમે ના પ્યારના ચેલા, નથી માલીક મ્હોબતના,
કરોડો કોસનુ અંતર, પડ્યુ પાછુ ન સંધાશે !
"કૃતઘ્ની' લોક છો કે'તા, તમા-શી-લોકની અમને ?
અમારામાં અમે રાજી, અમોને કોઈ ના ચ્હાશે !
સુનાં પીંજર અમારાં છે, મળે ના પ્યારની મેના
હતી તે હાથથી ગઇ છે, કદી પાછી ન દેખાશે !
અમે તો પ્યારને બાળી, બનાવી ખાખ ખાધી છે,
કહિ લાખો ઇલાજોથી, સજીવન તે નહિ થાશે !
અમોને છે નહિ પરવા, સજીવન પ્યાર કરવાની,
અમારી જીંદગી આખી, ખરેલા ઝાડ સમ જાશે !

પ્રસ્તાવિક-કાવ્ય.

—ગઝલ—

કરમ ત્હારી કળા ન્યારી હજારોને નચાવે છે !
ચ્હડે જે ચક્કરે ત્હારા ઘણું ત્હેને ભમાવે છે ! ક૦
હતો જે કાલ ભીખારી બને ધનવાન તે આજે !
અહા ! ધનવાનને પળમા ભમી ભીક્ષા મગાવે છે ! ક૦
હજારો મૉજ જે કરતા મહારાજા કહેવાતા !
તજાવી મૉજ ત્હેને તુ અહા ! બાવા બનાવે છે ! ક૦
લગનના વાગતા વાજા ગવાતા ગીત વ્હીવાના !
અરે ! એ ઘેર તુ પળમા મરણુ પોકો પડાવે છે ! ક૦
નહિ કૈ વાત જે સમજે અભણુ જ્યા ત્યાંજ અથડાતો !
બનાવી જ્ઞાનિ તુ ત્હેને અતો ઊચે ચ્હડાવે છે ! ક૦
સુવાસણુ હોય જે નારી પતિની પ્રાણુની પ્યારી !
અરે ! વિધવા બનાવીને બિચારીને રડાવે છે ! ક૦
બનાવે યોગીને ભોગી કરે બળવાનને રોગી !
નીચાની ઊંચના પાસે ગુલામી તુ કરાવે છે ! ક૦
ઘડીમા તુ રડાવે છે ! પલકમા હા ! હસાવે છે !
કથે 'શકર" તુ ફદામા સકળ જગને ફસાવે છે ! ક૦

"મણિકાન્ત".

કુદરતને !

—ગઝલ—

અરે ! ઓ કારમી કુદરત ! તને અવળુ સુઝ્યુ ક્યાથી ?
સુધાર્યું હોત તો સુધરત ! તને અવળુ સુઝ્યુ ક્યાંથી ?
સુશોભિત ને સુગધી છે છતા કાટા ગુલાબે કા ?
મહા ખેચાણ મુકયુ છે અયે ! કુદરત ! શરાબે કાં ?
ભર્યું ત્રણ ભાગમા પાણી જમિન તો એક ભાગે છે;
છતા જળ છે બધુ ખારૂ કહે એ ઠીક લાગે છે ?
રૂડા રજની તણો રાજા કલકિત ચદ્ર કા કીધો ?
બનાવ્યો કેમ ક્ષય રોગી ? અરે ! અપવાદ કા દીધો ?
મનોહર કઠની કોયલ કરી કા તેહુને કાળી ?
બનાવ્યો બગ રૂપાળો કા ? તને કો' ના શકયુ ખાળી ?
સુગધી યુકત કસ્તુરી અહા ! કાળી કરી કુદરત !
સફેદી છે છતા કાદે અરે ! બદબો ભરી કુદરત !
પુરા પ્રેમી પપૈયાને તૃષાતુર કેમ રાખે છે !
કરે દરકાર ના ત્હેના પરે તુ રે'મ રાખે છે !
નથી પીનાર કો' પાણી ભર્યા મીઠા સરોવર જ્યા !
અરે ! કૈ દેશ છે એવા પુરૂ પાણી મળે ના ત્યાં !
ગુન્હો શું છે ? ઘુવડનો તે, દિવસમા ના શકે દેખી !
હળાહળ ઝેર છે જેમા સફેદી સોમલે મુકી !
ઘણા છે દાખલા એવા ગણાવુ શુ ? તને કુદરત !
અજબ ફાટા અરે ! ત્હારા ! જણાવુ શુ ? તને કુદરત !

દાનો કે દિવાનો ?

—ગઝલ—

દિવાનાને તમે છેડી નકામા શીર ફોડો છો,
  અમારા ઝખ્મના ટાકા તમે શા માટ તોડો છો ? દિ.
દિવાની છે બધી દુનિયા દિવાનો અન્યને ધારે;
  સમજ વણુ પારકી પોથી સગળ વણુ કેમ છોડો છો ? દિ.
દિવાના હાલ આ સાથી ? અમારૂ દિલ જાણે છે,
  પરાઇ પીડ સાભળવા તમે કા જીવ જોડો છો ? દિ.
ઝખમ ઝેરી કટારીનો પિછાને છે પડયો જેને,
  દિશા દેખ્યા વિના જે તે દિશાએ કેમ દોડો છો ? દિ.
અમારા કષ્ટની કાણી સૂણીને શુ તમે કરશો ?
  અરે ! એ યાદને આપી પડેલાને પછાડો છો ! દિ.
છતા ઇચ્છા તમારી છે અમારો હાલ સાભળવા,
  કહુ ટુકણામા કા'ણી મગર બાજી બગાડો છો ! દિ.
અરેરે !! એ કથા કે'તા જીગર મ્હારૂ જળી જાશે;
  અધૂરી વાત એ રે'શે ભલા કા દિલ લગાડો છો ! દિ.
સૂણી શાણા દિવાનાની કથા દિલમા દયા ધરજે,
  અરે ! વાજીત્ર તુટેલુ તમે વીરા વગાડો છો ! દિ.

* * * *

અમારા પ્રેમનો તતુ અરે ! ઓ ભાઇ ! તૂટયો છે !
ભરેલો કુભ અમૃતનો અરેરે !! હાય ! ફૂટયો છે !

ખરે ! તે રોજથી અક્કલ ખજાનો છેક ખૂટયો છે !
અમારા દિલનો ઘોડો કરી તોફાન છૂટયો છે !

* * * *

પ્રભુ એ પ્રેમની દેવી ભલી ભાર્યા મ્હને દીધી,
પતિ ભક્તિ તણો હૈયે હતો હા ! મીષ્ટ વારિધિ;
ભરીને પ્રેમની પ્યાલી હતી મ્હે પૂર્ણ ના પીધી.
અરે ! ઝાલીમ જમડા એ ઊપાડી તેમને દીધી,

* * * *

નિરખજો આ દિવાનાને નયનમાં નીર-આવે છે !
હવે ફાટે હૃદય મ્હારૂ અરે રે ! ! ફેર-આવે છે !
કહી હુ ના શકુ કો'ણી 'દિવાની' લહર-આવે છે !
કલેજું કત્લ કરવાને જુઓ સમશેર-આવે છે !

* * * *

પધારો પ્રેમની દેવી ! અહા ! પુષ્પે વધાવુ છું !
અમારો પ્રેમ છે કેવો ? હૃદય ખોલી બતાવુ છુ !
અરે ! પણ તુ નથી પાસે પછી કો'ને જણાવું છુ !
કબરમા તુ સબર કરજે ખબર લેવાજ આવુ છુ !

* * * *

દિવાનો એટલુ બોલી હસ્યો હી ! હી ! અને નાઠો,
દિવાનાને રડાવી મ્હે અનુભવ મેળવ્યો માઠો:
અવલની યાદ આપીને હૃદય ત્હેનુ દુ.ખાવ્યું મ્હે ?
હવે પસ્તાઊં છું પૂરો અરે ! આ શું બનાવ્યું મ્હે' ?

* * * *

—દોહરો—

અંતરના આઘાતથી મસ્તિક ભ્રમ જો થાય,
દિવાનો દુનિયા કહે વૃથા જીંદગી જાય.

મ્હારી મીઠી કોયલનું મ્હોત !

—ગઝલ—

સુકોમળ કંઠની કોયલ, સૂણાવી રાગ રમતી'તી,
 બિચારી બાગ ભમતી'તી, અરે ! ઘાયલ કરી કોણે ?
ન કો'ને દુઃખ તે દેતી, ન કો'નું નામ તે લેતી;
 છતાં નિર્દોષ પર ગોળી, અરે રે ! ! વાપરી કોણે ?
કરી ઉત્પન્ન કિરતારે હતી ના કોઇને ભારે,
 તથાપિ તેહને હણવા, અરે ! હિમ્મત કરી કોણે ?
દુઃખી આ દિલ મ્હારાને, અહા ! આરામ દેતી'તી;
 મધુરૂં ગાન ગાતી'તી, ગુણી ગાયક હરી કોણે ?
હતો હું તેહનો આશક, મીઠી મોહક હતી મ્હારી;
 મ્હને નારાજ કરવાની, કુબુદ્ધિ એ કરી કોણે ?
અહા ! આંબા તણી ડાળે, મનોહર ટૌકતી માળે,
 ધડાકે ભોંય પાડી પાપની પ્યાલી ભરી કોણે ?
નહિં કોયલ વિના ચાલે હવે આનંદ કો' આલે;
 અમારા પ્રેમની દોરી અરેરે ! ! કાતરી કોણે ?
અરે કો' આંહીં આવોને, સિતમગરને બતાવોને;
 કરૂં શિક્ષા સિતમની હું, હવે ઘેલો બન્યો છું હું !

"બળી એ નોકરી કરવી"

ગઝલ.—(કવ્વાલી).

કદર જ્યા થાય ના કૈ એ, બળી એ નોકરી કરવી;
  પુરા પરતંત્ર જ્યા થઇએ, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
સગુ વ્હાલુ તજી દીધુ, ગમન પરદેશમા કીધુ,
  છતા ના સુખ પય પીધુ, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
કરી નિજ શેઠની સેવા, જપ્યા ના લેશ જગદેવા,
  રહ્યા જેવા હતા તેવા, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર
મળે દશ બાર કે પંદર, વીશીનુ ખર્ચ પણ અંદર,
  રખડવુ કોટ ને બંદર, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર
હુશે જે શેઠના સાળા, નહિ કૈ કામ કરનારા,
  મફતનો માલ ખાનારા, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર
ખુશામત શેઠની કરતા, સલામો દર કદમ ભરતા,
  બનીને બેફીકર ફરતા, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
ઝપાટામા જમી લઇએ, નિયમસર નોકરી જઇએ,
  છતા ઠપકો અતી ખઇએ, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.
મળે ના પેટને પુરતુ, હૃદય તેથી રહે ઝુરતું,
  અરે ! એ ચાકરી તજ તુ, બળી એ નોકરી કરવી ! કદર.

રજા ના કો' સ્થળે જાવા, ટુંકારા શેઠના ખાવા;
ભલે એથી બનો બાવા, બળી એ નોકરી કરવી! કદર.
મળે ફુરસદ નહિં જરીએ, કઠણુ થૈ કામ સૌ કરીએ,
છતા ના આપદા હરીએ, બળી એ નોકરી કરવી! કદર.
ધરમ કે, ધ્યાન ના થાયે, દિવસ સૌ કામમાં જાયે,
છતા જો શેઠ ના ચાહે, બળી એ નોકરી કરવી! કદર.
ચિવટથી ચાકરી ચ્હડીએ, પરાધિન પિંજરે પડીએ;
છતા જો રોદણા રડીએ, બળી એ નોકરી કરવી! કદર.
થયા પરતંત્ર તન તોડી, જુવાની ઝેરમાં જોડી,
છતા ના પાસ રહી કોડી, બળી એ નોકરી કરવી! કદર
મળે સર્વિસ સરકારી, અગર કો' રાજ્ય દરબારી,
ખુશામતની બધે સ્વારી, બળી એ નોકરી કરવી! કદર.
અધીકારી કઇ એવા, વસીલાની કરે સેવા,
ખુશામતના જમે મેવા, બળી એ નોકરી કરવી! કદર.
ખુશામતખોર જન જ્યા છે, સુખો 'શંકર' બધા ત્યા છે,
કદર તો કામની કયા છે, બળી એ નોકરી કરવી! કદર

કિસ્તમનો આંક !

—ગઝલ—

નજૂમી જોષી પાસે જૈ,
  બતાવ્યો જોષ કિસ્મતનો,
"તમોને દ્રવ્ય મળશે કૈ,
          જગાડો જોસ"–કિસ્મતનો !

અહા ! કિસ્મત જગાવાને,
  ભરી ટીકીટ ડરબીની,
અરે ! ઘોડો નહિ લાગ્યો,
          થયો જ્યા રોષ–કિસ્મતનો !

રમ્યા કૈ જાતની સરતો,
  જુગારી જીંદગી ગાળી,
કરી સટ્ટો અતિશે હા !
          તપાસ્યો કોષ–કિસ્મતનો !

ઘણા ધંધા કર્યા એવા,
  છતાં ના પાસ થઇ કોડી,
પછી અપવાદ દે કો'ને ?
          બધો છે દોષ–કિસ્મતનો !

નજૂમી જોષી એ જૂઠા,
ચ્હડાવે આશ ચગડોળે,
વિભૂ વિણુ "આક" જોનારો,
ન કો' બાહોશ–કિસ્મતનો !

ચાલુ જમાનાનો " સુધારો " !

—ગઝલ—

જમાનો વહિ ગયો જૂનો, અરે ! ફેશન વિના સૂનો;
અમોને શૉખ પ્યારો છે, અમારો એ ' સુધારો ' છે !
ગમે ના પાઘડી જરીગે, શિરે ટોપી ધરી ફરીગે.
જુનો ધારો અકારો છે, અમારો એ ' સુધારો ' છે !
વિના દર્દે ધર્યા ચસમો, ભલે આંખે પડે વસમો,
સુનેરી ફ્રેમ વાળો છે, અમારો એ ' સુધારો ' છે !
ભલે ઘરમા નથી ખાવા, ભલે બાપા બને બાવા,
નવિન પોષાક પ્યારો છે, અમારો એ ' સુધારો ' છે !
ગમે ના જ્ઞાનના પોથા, નકામાં એ બધા થોથા;
સરસ શૃંગાર પ્યારો છે, અમારો એ ' સુધારો ' છે !
નથી કિરતાર જેવું કૈ, ભૂલી ભટકી મરે છે કૈ;
વકુફ વણુ એ વિચારો છે, અમારો એ ' સુધારો ' છે !

પુરાણો શાસ્ત્ર છે ખોટાં, નકામાં ખાય સૌ ગોથા,
  ધરમ ખાલી ધખારો છે. અમારો એ ‘ સુધારો ’ છે !
પુજા ને સ્નાન સંધ્યાનું, વળી પરમાર્થ કરવાનુ,
  નકામો એ કૂટારો છે, અમારો એ ‘ સુધારો ’ છે !
ગમે ના ઘર મહીં ખાવુ, સદા હૉટલ વિષે જાવુ;
  તહાનો સ્વાદ સારો છે, અમારો એ ‘ સુધારો ’ છે !
ગમે તે જ્ઞાતિનુ ખાઠુ, અરે ! એઠુ જુઠુ કેવુ ?
  ખરે ખોટા વિચારો છે, અમારો એ ‘ સુધારો ’ છે !
ફરીશુ ફાકડા ફક્કડ, અભિમાને અતી અક્કડ,
  વિનયનો તો ઉધારો છે, અમારો એ ‘ સુધારો ’ છે !
ચ્હડાવી બૂટ ને મોજા, ફરીશુ બાગ વાડીમા,
  ભજન ખાલી લવારો છે, અમારો એ ‘ સુધારો ’ છે !
મરાવી રૉફ ઐરીને, જશુ નાટક તમાસામા,
  સુધારાનો વધારો છે, અમારો એ ‘ સુધારો ’ છે !
અહાહા ! બ્રાન્ડી ને બીડી, અમારી સ્વર્ગની સીડી,
  પ્રીંચે ના તે ગમારો છે, અમારો એ ‘ સુધારો ’ છે !
અનીતિમા મઝા જવી નીતિમા ના મળે એવી,
  કહે કો ’ એ કુધારો છે ? અમારો એ ‘ સુધારો ’ છે !
પિતા માતા તણે તાબે, રહેવું એ કહ્યુ કોણે ?
  પ્રિયાનો પ્રેમ પ્યારો છે, અમારો એ ‘ સુધારો ’ છે !

અમે તો પ્યારમાં ઘેલા, ચતુરના બન્યા ચેલા;
  ગુરૂજી એ અમારો છે, અમારો એ ' સુધારો ' છે!
ગરીબો છેક છે હલકા, નથી મિત્રો થવા જેવા,
  અમારો રાહ ન્યારો છે, અમારો એ ' સુધારો ' છે!
તમોને જે કહી વાતો, સુધારા જુજ છે એ તો,
  હજુ બીજા હજારો છે, અમારે એ ' સુધારો ' છે!
કહે ' શંકર ' તમો જેવા, અરે! દુનિયા ડુબાવાના,
  અમારો જે કુધારો છે! તમારો તે ' સુધારો ' છે!

સુધરેલાનો સંતાપ!

—ગઝલ—

સુણો સાથી સુધારાના, અરે! સૌ આહિં આવોને,
  તમારા ભાષણે ભૂલ્યો, હવે રસ્તો બતાવોને! સુણો
તમારા રાહ પર ચાલી, સુધારો ઘર વિષે ઘાલી;
  પીધી મ્હે ઝેરની પ્યાલી, તમે તેથી બચાવોને! સુણો
પ્રિયાના પોલકા લાવી, નવિન પોષાક પહેરાવી,
  ગરીબી ઘર વિષે આવી, હવે તેને હઠાવોને! સુણો.
પ્રિયા ઘરકાજને છોડી, ચઢાવી બૂટની જોડી.
  હવા ખાવા જતી દોડી, કહે "નોકર વસાવોને!" સુણો

" નથી હુ કાંઇ ભઠીયારી, નથી કૈ કામ કરનારી,
હવે હકદાર હુ નારી, નિયમસરનુ બજાવોને ! સુણો.
સુધારો આપણે માથે, નહિ ખાવા કરૂ હાથે;
પિયૂજી રાધવા માટે, રસોયો એક લાવોને ! સુણો.
સુશોભિત ડ્રેસ લાવોને, સરસ ચસ્માં અપાવોને
હુકમ મ્હારો બજાવોને, મડમ મુજને બનાવોને ! સુણો.
જવુ ફરવા પગે ચાલી, સુધારાની નહિ બ્હાલી,
દિયો એ આપદા ટાળી, સરસ સાઇકલ અપાવોને ! સુણો
બનું હું રાયની રાણી, જવુ નાટક વિષે જાની,
ટિકિટ લાવો તમાસાની, સુધારાને વધાવોને ! સુણો.
ઘણુ છે કામ તમ માથે, તમે ના આવશો સાથે,
ફુલાજી ફ્રેન્ડને માટે, ટિકિટ બીજી મગાવોને ! સુણો.
અદેખા શુ બનો એમા ? ફુલાજી સાથ છે તેમા;
સુધારો છે રહ્યો જેમા, જરા વિશ્વાસ લાવોને ! સુણો
સુધારાના થયા સાથી, પછી ખટપટ કરો આ શી ?
કરે અજ્ઞાનિયો હાસી, કુધારાને હરાવોને ! " સુણો.
સુધારો આ જુઓ યારો ! તમોને જે અતિ પ્યારો,
હવે લાગે મને ખારો ! ભલે ભપકો બતાવોને ! સુણો.
ખરચ પોષાય કયમ આવું ? મુસારો સાઠનો લાવુ;
પ્રિયાને કેમ સમજાવુ ? જરા યુકિત જણાવોને ! સુણો.
રસોયો કયા થકી રાખુ ? હૃદયનું દુઃખ કયાં દાખુ ?
નિસાસા હાય ! હું નાખુ, દયા દિલમાં ધરાવોને ! સુણો.

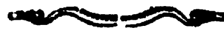
છકેલી કૈં થઈ નારી, જરાએ લાજ ના ધારી;
પતિ તો શાક તરકારી, પતિવૃત તો પળાવોને ! સુણો.
લજાવ્યા તાતને કૈં એ, બનાવ્યા ભ્રાતને કૈં એ,
ડુબાવ્યુ કુળ હા ! કૈં એ, ભલે દિલને મનાવોને ! સુણો.
નિયમસર છુટ છે સારી, નિયમસર કેળવો નારી;
નિયમસરની બલીહારી, નિયમસર સૌ ચલાવોને ! સુણો.
સુધારો ! એ તમારો તો, ભલે તમને મુબારક હો !
અરે પસ્તાઉં છુ પૂરો, પ્રભુ તેથી બચાવોને ! સુણો.

* * *

સુણી 'શંકર' કહે શાણા ! ભવાડા આ 'સુધારાના !'
સુણી ના કોપશો પ્યારા ! અરજ દિલમા ઠસાવોને ! સુણો.

પરપોટા પેઢી યા બેંકના મેનેજરની મનોભાવના !

—ગઝલ—

અમે પેઢી ઉઘાડી છે મઝા મોજો ઉડાવાને,
અમોએ બેંક કાઢી છે ગરીબોને રડાવાને ! અમે
તમારા રૂપિયા લાવો જમે અમ બેંક મંડાવો,
અમે હાજર છિયે આવો હુકમ માથે ચ્હડાવાને ! અમે.

સુભાષિત શબ્દ ભાખીશું તમારૂં દ્રવ્ય રાખીશું,
મઝાનુ વ્યાજ આપીશુ પછી પોકો પડાવાને ! અમે.

અમો મોટર વસાવીશુ નવી બિલ્ડીંગ બનાવીશું,
પુરો ભપકો બતાવીશુ પ્રથમ પૈસા કઢાવાને ! અમે.

બનીશું ફાકડા એવા નવલશા હીરજી જેવા,
કરીશુ કૈકના દેવા ઘરેણા તો ઘડાવાને ! અમે.

પુનાની રેસમાં જઇશુ. જુગારે દોકડા દઇશુ,
અજબ સટ્ટો ઉઠાવીશું, અહા ! કિસ્મત લડાવાને ! અમે.

બનીશુ મીલના માલિક, હજારોના થશુ પાળક,
મુકીશુ મીલને ગીરો, નગદ નાણા કઢાવાને ! અમે

કરીશુ કુપની ઊભી, ખરેખર ! વાપરી બૂબી,
અમે શૅરો ભરાવીશુ, સબ ધીને ફસાવાને ! અમે

ડબલ શૅરો બનાવીશુ, પ્રજામા તે ખપાવીશુ,
ખુશીથી વ્યાજ આપીશુ, સુખે મૂડી પચાવાને ! અમે

કરીશુ હાથને કાણા, ભરીશુ ફડમા નાણા,
સખી શ્રીમત છે એવુ, જગતને તો જણાવાને ! અમે

અમારી ધારણા એવી, સખાવતમા રકમ દેવી,
થવુ સર, નાઇટ, કે, જે. પી અહા ! મ્હોટા મનાવાને ! અમે.

અહાહા ! પાર્ટિઓ આપી, વિગત છાપા વિષે છાપી,
જશે-જશ જગ વિષે-વ્યાપી, પુરા પ્રખ્યાત થાવાને ! અમે.

ટ્રેલા તાણી ભગત થૈશુ, હવેલી મદિરે જૈશુ,
વસ્ પરમાર્થમા દૈશુ, મહા ધર્મી ગણાવાને ! અમે

બનીશું કૅંકના ત્રસ્ટી બગાડીશું પછી દ્રષ્ટી;
હજમ મીલકત કરીશું તે, અહા! રાંડો નચાવાને ! અમે.
અવલથી વાપરી અક્કલ, પ્રિયાના નામ પર મિલકત;
ચ્હડાવીશુ નહિં હરકત, હજારોને હરાવાને ! અમે
અમારો ધીકતો ધંધો, ધિરજ ધારી ધીકાવીશું;
તગાદો બહુ થશે ત્યારે, દેવાળાને દિપાવીશુ ! અમે.

પરપોટા બેંકના મેનેજરનો ભવીષ્યમાં ભુસ્કો !

—મનહર છંદ—

(૧)

આવો મ્હારા મ્હેરબાન, છાની વાત ધરો કાન.
ખીસ્સાં ખાલી છે તે માટે, એક તો ઉઘાડીશું !
ડિરેકટરો મ્હોટાં મ્હોટા, પુછડાંવાળા શોધીને,
મ્હોટી મ્હોટી આશા આપી, નામ તો ઘુસાડીશું !
જાહેર ખબરો મીઠી મીઠી પેપરોમા આપી;
શૅરો લેવા માટે બસ જગતને જગાડીશું !
લાગ લગ વાપરીને શૅરોને ખપાવા માટે;
દલાલો રોકીને તેને એ કામે લગાડીશુ !

(૨)

વ્યાજે નાણું ધીરવાની કે કને આશાઓ આપી;
થોડા ઘણા શૅર લેવા તેને લલચાવીશુ !
બાકીના વધેલા શૅરો જેને તેને ગળે ઘાલી;
હુંડીઓ લખાવી લઇ આંકુ ગબડાવીશુ !
ખોટે નામે નાણાં લખી પછી તે નાણાં વિષેથી,
ડિરેકટરો તણા નામે શૅર તો ચડાવીશું !
ગોટાળા પીંડાળા વાળી શૅરનો નીકાલ લાવી,
ભરાએલી થાપણ હા ! મ્હોટી બતલાવીશુ ! !

(૩)

જમે નાણા ખેંચવાને ડિપોઝીટ ખાતા ખોલી,
બાંધી મુદતોનુ વ્યાજ મ્હોટુ હા ! ઠરાવીશુ !
ગરીબ નોકર વર્ગ, યાને રાંડીરાંડો માટે,
સેવીંગ ખાતું ખોલીને નાણુ ત્યાં ભરાવીશુ !
ચાલુ ખાતા લાગવગ વાપરી વધારવાના,
હરીફ બેંકોને ઘરી હીમ્મત હરાવીશુ !
બ્હારગામ તણુ નાણુ બારોબાર ખેંચવાને,
અનેક શાખાઓ ખોલી વસુલ કરાવીશુ ! !

(૪)

જામીનગીરી યા ઠામ ઠેકાણુ તપાસ્યા વીના,
આમારૂં ખીસ્સુ ભરીને હુંડીઓ સ્વીકારીશું ! !

અમારા પોતાના માટે બીજે નામે નાણું લખી,
ધાલખાધ ખાતે પછી છેવટે ઉધારીશુ !
સગાં સ્નેહી મીત્ર વર્ગે સર્વેને હુંડી ધીરીશું;
નાદાર બનાવી તેને જોખમ ઉતારીશું !
ડિરેકટરો અગર કો' વાંધો ના ઉઠાવે માટે,
ખોટે નામે નાણું ધીરી તેમને સુધારીશું ! !

(૫)

ચાંદી, રૂ, મોતી, શૅરોનો, સટ્ટો ખૂબ ખેલવાના;
અન્યને નામે ઉધાર, જમે બતલાવીશુ !
નફો જો થશે તો અમે તે ખીસ્સામાં મુકવાના,
ખોટ જશે ત્યારે બસ, બેંકને રડાવીશુ !
ગાડી ઘોડા, મોટરમાં, મઝા કરવાના અમે,
બાયડીના નામે મ્હોટી, મિલકત ચઢાવીશુ !
મ્હોટાઇનાં કામ કરી, મ્હોટામાં ખપીશું અમે;
પારકી મુડીએ મૉજ અહાહા ! ઉડાવીશુ ! !

(૬)

ખોટા ખોટા સરવૈયાં, બહાદુરીથી બહાર પાડી,
ખોટ હશે પણ મ્હોટો, નફો હા ! જણાવીશુ !
શૅર હોલ્ડરોને સારૂ વ્યાજ આપી પતાવીશુ.
બોનસ વ્હેંચી તેઓને, મુરખા બનાવીશુ !

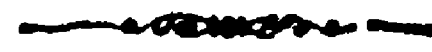
અનામત ફંડ મ્હોટી રકમનું બતલાવી;
બેંક છે સદ્ધર એવુ દીલમાં ઠસાવીશું !
સીન્ડીકેટ કરી ભાવ શૅરના વધારી દૈશુ;
હીમ્મત રાખીને બધી આફતો હઠાવીશુ ! !

(૭)

આપણા કહ્યામા રહે, એવા ઑડીટરો રાખી,
તેનુ મન મનાવીને, કામ તો કરાવીશુ !
પ્રજાના વિશ્વાસ માટે, ખોટુ ખરૂ સમજાવી,
ચોપડા તપાસ્યા કેરૂ બીલાડું બેચાવીશુ !
ભાગીદારો ભીખ માગે, લેણદારો પોક મુકે,
તેની દરકાર અમે, લેશ ના ધરાવીશુ !
ભોપાળુ જણાતા લેવા લેણદારો આવશે તો,
બધ કરી બેંક પછી, નાદારી નોધાવીશુ ! !

" ફુકાયો વા દેવાળાનો ! "

(સને ૧૯૧૩)

—ગઝલ—

જુઓ ! જયા ત્યાં પ્રસરનારો, ફુકાયો–વા–દૅવાળાનો,
હૃદય ભયભીત કરનારો, ફુકાયો–વા–દૅવાળાનો ! જુઓ.
હજારોને હવા લાગી, ભડાભડ પેઢિયો ભાગી,
કીજતપર ડાઘ દેનારો ફુકાયો–વા–દૅવાળાનો ! જુએ.

પડી છે બંધ કઇ બેન્કો, વસાયાં બારણે તાળાં;
સકળની હામ હરનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
હતી બાંધી અરે ! મૂઠી, ઝવેરી કઇ ગયા તૂટી,
ધનીકોને ધ્રુજવનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
ગયા ભાગીજ ઘીવાળા, વળી તે સાથ રૂવાળા;
અરે ! ચોપાસ ફરનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
દલાલો શૅરના ડુલ્યા, ભરમ બાંધ્યા બધા ખુલ્યા,
ભરૂસાને ભરડનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
ગયા છે ભાવ હા ! ગગડી, અરેરે ! શૅર, મોતીના,
નથી દેનાર લેનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
અધીરા કૈ થયા લોકો, ઉપાડી કૈ ગયા નાણાં;
નથી વ્હેપાર વધનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
" ફલાણી બેંક તુટે છે, ફલાણો શેઠ ખૂટે છે;
ઉપાડો રૂપિયા યારો " કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
ફલાણો ભાગવાનો છે, બુમો દરરોજ ઊડે છે,
અતી ઉત્પાત કરનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
ઘલાયા કંકના નાણા, ગરીબો પોક મૂકે છે,
રહ્યો ના એક જયા આરો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
બન્યા બેહાલ કૈ લોકો, ગુમાવી ગાઠની મૂડી;
રિબાવીને રગડનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
બિચારી કંક વિધવાઓ રડે છે પોક મૂકીને,
નિસાસા લાખ લેનારો, કુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.

બન્યા બેચેન ધનવાનો, નિરાંતે નિંદ ના આવે;
ફકીરી હાલ કરનારો, ફુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
દિવાળીના ગયા દા'ડા છતા હોળી હતી હૈયે !
ફજેતીમાં ફસવનારો, ફુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.
અરે ! શયતાન સટ્ટાએ, લગાડયો દવ દેવાળાનો,
ગરીબો પર પડે મારો, ફુકાયો-વા-દેવાળાનો ! જુઓ.

" વાંઢાની વિનંતી ! "

—ગઝલ—

દયાળુ દીકરીવાળા દયા વાઢા પરે લાવો;
દુખી છે જીંદગી મ્હારી, કૃપાળુ કોઇ પરણાવો ! દયાળુ
સુનુ ઘરબાર મ્હારૂં છે, વિના નારી અકારૂં છે,
પરણવુ પ્રાણ પ્યારૂં છે, હવે ના લેશ તરસાવો ! દયાળુ
સકળ લોકો કહે "વાઢો" ભરૂસો તેહનો છાડો,
કહે છે લોક કૈ ગાડો, તપેલાને નહિ તાવો ! દયાળુ.
સગુ ના કોઈ સગાથે, અરેરે ! ! રાધવુ હાથે,
વળી ઘરકામ તે સાથે, કરૂં હું કેમ ? બતલાવો ! દયાળુ
કડાકુટ ઘર તણી કરવી, નિયમસર નોકરી ભરવી;
નથી નવરાશ બે પળની, કરૂં કો'ના પરે દાવો ! દયાળુ.

હૃદયની વાત ક્યાં કરવી ? પ્રિતી પ્યાલી કહાં ભરવી ?
ધીરજ તે કયાં સુધી ધરવી ? નિવેડો તેહનો લાવો ! દયાળુ.
પ્રિયાનાં સ્વપ્ન આવે છે, મ્હને મોજી બનાવે છે;
પ્રભાતે તે સતાવે છે, દયા તો કોઇ દરશાવો ! દયાળુ
પિતા સૌ દ્રવ્યને ચ્હાયે, સુતા ધનકાજ વેચાયે;
અછત કન્યા તણી થાયે, કુધારો કોઈ અટકાવો ! દયાળુ
પુરો પૈસો નથી પાસે, અરેરે ! ! કેમ પરણાશે ?
કુવારી જીદગી જાશે, કરૂ દરરોજ પસ્તાવો ! દયાળુ.
સુતાનું દ્રવ્ય લેનારા ! સુણો તમથી કસાઇ સારા,
તમો પર શ્રાપ છે મ્હારા, હૃદયમા લાજ કૈ લાવો ! દયાળુ.
અહો કન્યા તણા વાલી ! પિવાડો પ્રેમની પ્યાલી,
અરેરે ! ! દુ.ખ દયો ટાળી, લઊં સસારનો લ્હાવો ! દયાળુ
વિનતી આ સુણો મ્હારી, ગયો છું હામ સૌ હારી,
કરોને કોઇ ઘરબારી, નહિ તો હું બનુ બાવો ! દયાળુ

* * *

કહે "શકર બિચારા રકને ના દાદ કો' દેતુ;
પિતા જ્યા દ્રવ્યના લોભી, પછી ફરિયાદ કો' લેતુ ? દયાળુ.

"રે! રે! દયાળુ દૈવ ત્હેં મમ કર્મ કાં આવું ઘડયું?!!"

હરિગીત છંદ.

સુખ મેળવ્યુ મે કઇજ ના, બળતુ હૃદય મ્હારૂં સદા,
ધન ધામ ને ઘરબાર મેળવવા ખમી બહુ આપદા,
હા! હા! તથાપિ નવ મળ્યુ, સુખ મ્હારૂં વ્હીલુ પડયુ,
રે! રે! દયાળુ દૈવ ત્હેં મમ કર્મ કા આવુ ઘડયું?
નિજ ગામ ને ઘરબાર ત્યાગી, લેશ કૈં ન્હોતો ખસ્યો,
ધન કાજ તે સર્વે તજી, પરદેશમા આવી વસ્યો;
વ્હાલાં સકળ પરિવાર સૌ, પળ એકમાં તજવું પડયુ,
રે! રે! દયાળુ દૈવ ત્હે મમ કર્મ કા આવુ ઘડયુ?
વળી ચાકરી અતિ આકરી, ખરી ખતથી મ્હે તો કરી,
કીધી ખુશામત શેઠની કે આપદાને લે હરી,
પણ પેટ પુરતું નવ મળ્યુ, જ્યા નસિબ આવીને નડયુ,
રે! રે! દયાળુ દૈવ ત્હે મમ કર્મ કા આવુ ઘડયું?
વળી દેહથી પણ સુખ નહિ વ્યાધિ હજારો આવતી,
ના એક-દી-સાજો રહુ ચિતા અતિ ચીત્તમા થતી;
કાલે હતો જો તાવ તો આજે વળી માથુ ચ્હડયું!
રે! રે! દયાળુ દૈવ ત્હે મમ કર્મ કાં આવુ ઘડયુ?

કે કે ઇલાજો આદરૂં પણ એક ચાકે ના ચ્હડે,
જીવથી ઘણો હું જાળવું પણ ઝટ તે ભાગી પડે,
લોકો કહે છે "મુર્ખ છે"! એને કઇ ના આવડયુ,
રે! રે! દયાળુ દૈવ ત્હે મમ કર્મ કા આવુ ઘડયુ?
મોજો હજારો મારતા જાતા દીઠા કૈ વાડીએ,
ખાતા હતા પકવાનને ફરતા દીઠા કૈ ગાડીએ,
ના પુરતુ ખાવા મળે, જોડા વિનાનો આથડુ,
રે! રે! દયાળુ દૈવ ત્હે મમ કર્મ કા આવુ ઘડયુ?
કેનુ દુ.ખે રજ પેટ તો, વૈદોની દોડાદોડ છે,
રિબાઉં હુ દરદે ઘણો, સભાળનારૂ કોણ છે?
નાખુ નિશાસા હું ઘણા. કે પાપ કો ભવનુ નડયુ?
રે! રે! દયાળુ દૈવ ત્હે મમ કર્મ કા આવુ ઘડયુ?
કેના પરાણે મિત્ર થાવા, જન હજારો જાય છે,
હુ મિત્ર શોધુ એક પણ, તે દાદ કયા લેવાય છે?
શુ જગતનો એ નિયમ કે? પડના ઊપર સૌ કો' પડયુ,
રે! રે! દયાળુ દૈવ ત્હે મમ કર્મ કા આવુ ઘડયુ?
શાને કરે મન શોક તું? ત્હારા સમા જગમાં ઘણા,
તુ તો હજુએ ઠીક છે, કૈના દુઃખોની નહિ મણા.
વાણી વદે 'શકર' વિમળ-સતોષમાં સુખ છે પડયુ,
રે! રે! દયાળુ દૈવ ત્હે મમ કર્મ કા આવુ ઘડયુ?

બેવફા ભરથારને !

—ગઝલ—

નથી જો પ્યારની પરવા !
સગાઇ કાં બતાવો છો ?
સગાઈ જો ગણો છો તો,
ઠગાઇ-કાં બતાવો છો ? નથી૦
સગાઇ લગ્નથી સાધી,
સગાએ ગાઠ આ બાંધી,
અરે ! એ ગાઠને તોડી,
જુદાઇ-કા બતાવો છો ? નથી૦
પ્રભુ છો પ્રાણથી પ્યારા !
સદા શિરછત્ર છો મ્હારા
બનીને બેવફા વ્હાલા,
બુરાઇ-કા બતાવો છો ? નથી૦
હૃદયમા જો હતી ચોરી,
ફસાવી નાર કા ભોળી ?
સગાઇ સાધતા પ્હેલાં,
સફાઇ-કા બતાવો છો ? નથી૦
અમારૂં ચિત્ત હરવાને,
અમોને હાથ કરવાને,

અમારી સાથ વરવાને
ભલાઇ–કા બતાવો છો ? નથી૦
અમોને અતી આશા !
તમારો પ્રેમ મેળવવા,
જુની આંખે નવી પ્યારા !
નવાઇ–કાં બતાવો છો ? નથી૦
તમારા પ્રેમને સારૂ,
કરૂ કુરબાન તન મ્હારૂ,
છતા હે નાથ ! મ્હારા !
બેવફાઇ–કા બતાવો છો ? નથી૦
પડુ તમ ચર્ણમા પ્યારા !
દયા હા ! કયા–બતાવો છો ?
તમારે આશ્રયે આવો,
અરેરે !–કા સતાવો છો ? નથી૦

પરીક્ષા વિના નકામું !

—સોરઠો—

મોતીનું શુ મુલ્ય ? વાનર જ્યા ટોળે વળ્યાં;
ત્હેને તો ફળ તુલ્ય, ફોડીને ફેંકી દીએ !
ગમાર જનને જાણ, ગુણવંતી ગોરી મળે;
કરી ન શકે પિછાણ, ભવ બગડે ભામા તણો !

હોય પુરૂષ વિદ્વાન, નાર મળે જો શંખણી;
આપીને અપમાન, લાજ ઘટાડે લોકમા !
બ્હેરા આગળ ગાન, મધુર સ્વરે જન કો' કરે;
ચ્હડે ન ત્હેને તાન, વૃથા દુઃખાવે કંઠને !
દુનિયાંનો દેખાવ, અંધાને શું કામનો ?
પડે નકામી સાવ, 'અંધા આગળ આરસી !'
ઉત્તમ હીરો એક, જડે કદી કુંભારને,
કાચ ગણીને છેક, બાંધે ગર્ધવના ગળે !
ગાડાને જો જ્ઞાન, ગુણવંતો દેવા જશે,
શુ પામે સન્માન ? માન ભંગ તે થાય છે !
મધુર કાવ્ય રસદાર, રસિક વિના શુ કામનુ !
ગુણ સમજે ન ગમાર, ભવાઇમા મનડુ ભમે !
પતિવૃત કેરો પંથ, પાતર શુ જાણી શકે ?
અતિ અબળાનો કંથ, પ્રેમ કદી ન પીંછાણશે !
એમ પરીક્ષા વીણ, મોઘુ પણ શુ કામનુ ?
કે અક્કલના હીણ લાલ ગુમાવે લક્ષનો !

પેટ વિષે !

રાગ—સારંગ (હરિભજન વિના દુઃખ દરિયા સંસારનો પાર ન આવે.) એ રાહ.

ઓ પાપી પેટ ! તારી ખાતર કષ્ટ કેટલા વેઠીએ ?
ભટકી મરીએ, ભાવ થકી ભવતારકને નવ ભેટીએ. ઓ.
નિજ દેશ તજી પરદેશ રહ્યા,
સુતનાર કુટુંબ વિયોગ થયા,
અતિ ટાઢ અને તડકાજ સહ્યા ! . ઓ પાપી
પરની તાબેદારી કરીએ,
કહી "શેઠ" સલામ સદા ભરીએ.
વળી ધાક અથાગ ઉરે ધરીએ ! ... ઓ પાપી.
ઉદ્યોગ નવિન કૈં આદરીએ,
જૂઠ વચન ઉચરતાં ના ડરીએ,
ના કરવાના કર્મો કરીએ !.... ... ઓ પાપી.
ખૂશામત કૈં ખોટી કરીએ,
અન્નદાતા કહીને કર ધરીએ,
દીન વચન અરેરે !! ઉચરીએ ! ..... ઓ પાપી.
કો' પંડિત ને યોગી બનતા,
કો' વૈદ વકીલ બની ફરતા,
કૈં રખડી કાસીદાં કરતા !.... ...... ઓ પાપી.

કે મુછ મુડાવી નૃત્ય કરે,
નર થૈ નારીનો વેષ ધરે,
ગાયન વાદનથી ઊદર ભરે !. .... એ પાપી.
કેના ત્હે હાલ કર્યા ભુડા,
જન સર્વ બન્યા ત્હારા લુડા,
ત્હારા ખાડા છે અતિ ઊંડા !.. એ પાપી.

"નિદ્રાને વિનંતી !"

—ગઝલ—

અયે નિદ્રા ! અરે નિદ્રા ! હઠીલી કેમ ના આવે ?
કરૂ છુ બહગી દેવી દયા ના કેમ દરશાવે ?
પ્રહર બે રાત્રીના વિત્યા ટકોરા બારના વાગ્યા,
સકળ સૃષ્ટિ વિસામો લે ! અમારા ભોગ છે લાગ્યા !
સ્મરણ ત્હારૂ કરૂ સ્નેહે રસીલી તુ રિસાઇ છે.
વિનવણી હુ કરૂ વ્હાલી છતા તુ કયા મનાઇ છે ?
નથી દરકાર જે કરતુ' કરે તેના પરે દાવો,
અરેરે ! ઉઘ તુ ઉઘી કરે ઇન્સાફ શુ આ'વો ?
બિચારા જેલના સત્રી અગર દરવાન દરવાજે
ફરજ ત્હેની ભુલાવે તુ વગર તેડી તહાં ગાજે !

અગર કે કામ કરતાને અરેરે ! આવતાં ડોલાં,
બિચારા હોય બેઠેલા છતાં તે જોખતા' તોલાં !
નથી મચ્છર અગર માકણુ પવન હા ! મંદ આવે છે;
પલગે હુ પડયો ત્રફ્ડું છતાં ક્યાં નીંદ આવે છે ?
કર્યો અપરાધ શુ ત્હારો ? અરે ! તુ કેમ કોપી છે ?
દયા દિલમાં નથી ત્હારા ખરે ! ત્હે લાજ લોપી છે !
હવે તો ટેક છોડી દે ! વિનતી આ સુણી મ્હારી.
અમીની એક દ્રષ્ટિથી મ્હને લે પાખમાં ત્હારી !
સકળ કષ્ટો ભુલવનારી ! ફ્કિરને દૂર કરનારી !
મધુરાં સ્વપ્ન દેનારી ! મયા કર ઓ મનોહારી !

ગરજ વિષે !

—ગઝલ—

ગરજ તો ચીજ છે એવી,
નરમ સૌને બનાવે છે !
ભલે હો શાહ કે. સેવક,
ગરજ સૌને નચાવે છે !
કદી કો' હોય ગાડો તો,
ગરજ ડાહ્યો ઠરાવે છે !

ગરજથી ગાયને ચારો,
સકળ લોકો ચરાવે છે !
ગરજ નટ્ટી મ્હારીને,
રમત દોરે ચ્હડાવે છે !
ગરજથી નાટકી લોકો,
અરે ! મૂછો મુડાવે છે !
ગરજથી બૅલ, ખર, ઘોડા,
અતિ બોજો ઉપાડે છે !
ગવૈયા ગાય છે ગરજે,
વળી વાજા વગાડે છે !
ગરજ તો ઊંચની ગરદન,
નીચા પાસે નમાવે છે !
વદે "શંકર" ગરજ કે ને,
અહા ! પાણી ભરાવે છે !

સુખી ગૃહસ્થાશ્રમ !

શિખરણી છંદ.

સદા આનંદે જો, સદન સઘળુ પ્રેમમય છે,
પિતુ ભક્તિવાળા, સકળ ગુણશાળી તનય છે,
હશે સ્નેહી શ્યામા, મનહર મુખે મિષ્ટ વદતી,
અતિ રિદ્ધિ સિદ્ધિ, દિન પ્રતિદિને હોય ચ્હડતી. ૧

મળે પ્રેમી મિત્રો, નવ હૃદયમાં સ્વાર્થ ધરતા,
પડે કષ્ટો ત્યારે, તન મન ધને સ્હાય કરતા,
નથી અંગે વ્યાધી, અગર ન ઉપાધી દિલ વિષે,
ભલા આજ્ઞાધારી, અચળ મનના ચાકર હશે. ૨
અપંગો ને સાધુ, સતત બસ પોષાય ઘરમાં,
રહે ભક્તિ ભાવે, હૃદય રમતુ રોજ હરમા,
વળી પ્રેમી પોતે, વિમળ મન વિદ્વાન જન છે,
અહા ! જે તે પામે, પરમ પુણ્યશાળી સુજન છે. ૩

* * * *

અહાહા ! એથી કૈં, અધિક સુખવાળા સુર નથી,
મળે જો એવુ તો, સ્વરગ સુખ એથી દૂર નથી,
હશે જેણે પૂર્વે, જપ તપ કરી દેવ રિઝવ્યા,
અહા ! તે પુણ્યાત્મા, સકળ સુખધારી જન થયા ૪

અંતરનો દાહ !

(નાથ કેસો ગજકો બંધ છોડાયો-એ રાહ)

ગુરૂજી ! દિલ દુઃખ કયા જઇ કહીએ ?
બળી રોજ હૃદયમાં રહીએ. ગુરૂજી.
માથું કે તાવ ચઢયો હોય ત્યારે, વૈદની પાસે વિચરીએ;
ચિંતાની આગ બળે અંતરમાં, ઔષધ ત્યાં શું લઇએ ? ગુ.

ભૂખ કદી લાગે અતિ ભારી, ચીજ લઇ કઇ ખાઇએ;
અંતરનું દુ ખ છે ગુરૂ એવું, અ તરમા બળી રહીએ. ગુ.
તેમ તૃષા લાગે જો ગુરૂજી ! પાણી થકી તે છીપવીએ,
દુઃખ-કર ચિંતા વળગી પુ ઠે, તેને કહો શું પઇએ ? ગુ
એમ મળે ઔષધ સૌ દુઃખનુ, પણ ચિતા પરહરીએ,
એવો ઊપાય કહો 'શંકર'ને, તો સેવક થઇ રહીએ. ગુ.

દ્વિજ દુર્દશા !

શિખરિણી-છંદ.

ગયા કયા એ વિપ્રો ? જપ તપ અને હોમ કરતા,
ગયા ક્યાં એ વિપ્રો ? હરનિશ હરિ ધ્યાન ધરતા,
હશે કયાં એ વિપ્રો ? સતત મૂખથી વેદ વદતા,
અરે ! એ વિપ્રોના, તનય ધન લોભે ભટકતા ! ૧

દ્વિજોની આશીષે, તન ધન ધરા સૂખ મળતુ,
દ્વિજોની આશીષે, સકળ ભય ને પાપ ટળતુ,
દ્વિજોના શ્રાપોથી, રવિ શશિ અને દેવ ડરતા,
અરે ! તેના પુત્રો, વિનય તજી જે તે ઊચરતા ! ૨

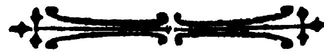
મહારાજા આવી, મુનિવર કહી પાય પડતા,
મુનિ જો માગે તો, તન ધન ધરા રાજ્ય ધરતા,
સુતો તેના હાયે ! નૃપતિ દરબારે રઝળતા,
કરીને કાસીદા, અધમ થઇને પેટ ભરતા ! ૩

ગુમાવી ગાયત્રી, જપ તપ ભૂલીને ગુધડતા,
પ્રભુતાને ત્યાગી, ઘરઘર અરેરે ! ! રખડતા;
કરે છે સેવા કૈ, ઉદર ભરવા ક્ષુદ્ર જનની,
કરી કાળા ધોળાં, અચળ ધરતા આશ ધનની ! ૪
ઘણા પથો કાઢી, અસલ રીતભાતો વિસરતા,
પ્રજાના પૈસાથી, ઠગ ગુરૂ બની મોજ કરતા;
મુકી નીતિ નેવે, અવર મતનું ખંડન કરે,
અવિશ્વાસી થાયે, જગત પણ પોતે નવ ડરે ! ૫
ઘણા માઝા મુકી, અણુખપતુ ખાયે નફ્ટ થૈ,
કરી કુડા કર્મો, અપયશ ઉપાડે મૂરખ કૈ;
મલીદા મિષ્ટાને, દ્વિજ ચિત્ત સદા ચચળ રહે,
પિતાજી ઓ બ્રહ્મા ! તનય તમ મુકિત નવ ચહે ! ૬
ગયા વિશ્વામિત્ર, મુનિવર ગયા ગૌતમ અરે !
ગયા ભારદ્વાજ, ભરત, શુક ને વ્યાસ મુનિ રે,
વશિષ્ટ, વાલ્મિક, જમદ મુનિ ને કશ્યપ ઋષિ,
તપસ્વી અત્રી ક્યા ? ચ્યવન, ભૃગુ ને નારદ ઋષિ ! ૭
ગયા પુણ્યાત્માઓ, સકળ જગને પાવન કરી,
રહ્યા તેના પુત્રો, નિજ ફરજનુ જ્ઞાન ન જરી,
તરે એ કે, તારે ! અધવચ ડૂબાડે જગતને,
કળીની લીલાથી, ભયભિત સદા 'શકર' બને ।

—દોહરો—

બ્રહ્મ તત્વ ભાગી ગયુ, પુણ્ય ગયું પાતાળ,
વિદ્યા સૌ વણુસી ગઇ, દ્વિજ તણી નિરધાર. ૧
બ્રાહ્મણુના બામણુ થયા ! દ્વિજવરના બીજવર !
સ્થાન ભ્રષ્ટ વિપ્રો થયા, કર કરૂણા નટવર. ૨

"બિચારા બચ્ચાની, મનહરણુ માતા નવ મરો !"

શિખરિણી છંદ

ઘણા કષ્ટો વેઠી, ઉદર મહિ રાખે ગરભને,
વળી જાયા કેડે, મધુર પય દે પોષક બને
તજી ખાટુ તીખુ, નિરસ જમવા ટેક અધરો,
'બિચારા બચ્ચાની, મનહરણુ માતા નવ મરો !' ૧
સુવાડે સુક્કામા, શયન પલળેલે સ્થળ કરે.
દુ ખી દેખી બાળ, ભૂખ તરસ નિદ્રા પરહરે,
અરે ! એ માતાનું, જગજીવનજી રક્ષણુ કરો !
'બિચારા બચ્ચાની, મનહરણુ માતા નવ મરો !' ૨
નથી માતા તુલ્યે, સકળ જગમાં કો' સુખકર,
ભલે આપે પિતા, અધીક સુખ હેતે વયભર;

તથાપિ માતાની, સુખ કરણુ છાયા નવ ફરે,
"બિચારા બચ્ચાની, મનહર માતા નવ મરે!" ૩

ઘણુ રાખે હેત, સુત ભગિની દ્વારા જગ બધુ,
વળી ભ્રાતા મિત્રો, પણ જનુનિની પાછળ બધુ;
પ્રભુ માતા રૂપી, અચળ ધન કો'નું નવ હરે!
" બીચારા બચ્ચાની, મનહરણ માતા નવ મરે!" ૪

મરે માતા જેની, પરમ સુખ તેનુ ઝટ ટળે,
મરે માતા તેનુ ત્રિભુવન વિષે કોઈ ન મળે,
મળે ના મા તુલ્યે, દશ દિશ ભલે 'શંકર ફરે!
' બિચારા બચ્ચાની, મનહરણ માતા નવ મરે!" ૫

સહુથી સરસ કોણ ?

—મનહર—

નણી—૧—સુણજે સખી મ્હે આજ, લાભનુ કર્યુ છે કાજ,
ઠીકરા વસાવા માટે, માટલા ભગાવ્યાં છે
રંગે જરા કાળી છુ તે, ધોળુ વસ્ત્ર શોભે નહિ,
સફેદ સુવસ્ત્ર સર્વે, ગળીમા રંગાવ્યા છે,
મોતીના તોરણ બારસાખે સારા લાગ્યા નહિ,
તેને તોડી તુરીઆનાં તોરણ ટંગાવ્યા છે,
બપોરના બાર વાગે, ભૂખ ભારે લાગી તેથી,
આટા સાટે આમમાથી, ગાજર મંગાવ્યા છે! ૧

સખી–૨–આવાં જુજ કામ કરી, રખે ! તુ ફૂલાત્તી અલી !
ત્હારાથી અધીક મ્હે તો, અક્કલ દોડાવી છે,
ફૂલનો સુવાસ ફૂલ, ખીલે ઊડી જાય માટે,
કુસુમની કાચી કાચી, કળીઓ તોડાવી છે.
ઊન્હાળામાં શાક ભાજી, મોઘી મળે માટે કરી,
સામટી છ માસની મ્હે, ભાજી તો ભરાવી છે;
દેવુ છે ધણીના માથે, છતાં પણ હઠ કરી,
ખેતર વેચાવી કડા કાંગીઓ કરાવી છે ! ૨

સખી–૩–જાણી ત્હારી ચતુરાઇ, બોલની થા બધ બાઇ !
ત્હારાથી અધીક કૈંક પદવી વધારી છે.
ખીરમા નાખે છે ખાડ, ગાડાને ગમાર લોક,
મીઠુ નાંખી મ્હે તો, જુની પદ્ધતી સુધારી છે,
ધણી પરે ધાક રાખુ, રાધતા રસોઇ ચાખુ,
એવી એવી રીત મ્હારા પુણ્યથી પધારી છે !
વિસારી પ્રભુ ને પતિ, સેવુ છુ ભુવાને જતી,
વર વશ કરવાની, ધારણા મ્હે ધારી છે ! ૩

સખી–૪–પોઢણ કરૂ છુ પ્હેલી, સવારે ઊઠું છુ છેલ્લી,
દોઢ પ્હોર દા’ડો ચઢે, દાતણ સભાળુ છું
ન્હાવાનો નિયમ નથી, ખાઊં છુ ખરી ખતથી,
પર નિદા કરવામા, વખત હુ ગાળુ છુ,
સાસુને સંતાપુ ઘણુ, જેની તેની સાથે વઢુ,
સાચાનું જૂઠુ ઠરાવી, સ્વામિ જીવ બાળુ છુ;

શંકર કહે છે એક, એક મેં ઉથાપે એવી,
ભુડી કૈંક ભામિનીઓ, ભૂતળમાં ભાળું છુ ! ૪

સોરઠો.

જે ઘર ભુડી નાર, દુઃખ દાવાનળ તેહને,
ભલે તજો સંસાર, બાવા થઇ વનમા વસો ! ૧

"હું આળસું કે તું :"

મનહર છંદ.

બોરડીના ઝાડ નીચે, આળસુનો સરદાર,
લાંબો થઇ સુતો હતો, કરને પસારીને,
એટલામા છાતી પરે, બોરડીથી બોર પડ્યુ,
મુખમાં મૂકાય નહિ, જુએ ધારી ધારીને,
ઊંટે ચઢી એક જણ, જતો હતો તેને કહ્યું,
"બોર મૂખે મૂક મ્હારા, નીચે તુ પધારીને,"
પેલો બોલ્યો ઝટ જવુ, ત્યારે સુતા જને કહ્યુ,
"ઊંટવાળા આળસુ તુ !" બોલ્યો બૂમ મારીને ! ૧
ઊંટવાળો બોલ્યો પછી, "આળસુ હુ કે તુ અલ્યા ?
હાથે બોર ઝાલી મૂખે મૂકતાં શુ થાય છે ?
ઊંટેથી ઊતરી નીચે, બોર ખવરાવુ તને,
કામ મ્હારૂં ચૂકું ત્હારા, હાથે શું દુઃખાય છે?

અંગે કંઈ રોગ નથી, માતેલો તું મ્હારા થકી,
આળસું કહેતાં મને, બોલતાં લજાય છે ?"
'શંકર' કહે છે બોરવાળા જેવા બેવકૂફ,
છુપાવી પોતાનો દોષ, શીખ દેવા જાય છે !

સોરઠો.

દે બીજાને શીખ, દોષ જુવે ના આપનો;
તે જીવતરને ધીક, શીખ દીએ ઝખ મારવા !

બેમાં જૂઠો કોણ ?

મનહર છંદ.

બે માણસો બેઠા હતા, વાતને તડાકે ચઢયા,
એક કહે કૌતુક મ્હે, નજરે નિહાળ્યુ છે,
"બાવાજીની બકરીએ, બાર બચ્ચાં સાથે જણ્યા,
બાવાજીનુ બધુ દુ:ખ, બકરીએ ટાળ્યુ છે,
સાત અશ્વ, ત્રણ ખર, ઊંટ એક, હાથી એક,
એટલુ અવતરતા, આપોઆપ ભાળ્યુ છે,
ખરને સુથારે લીધા, રૂપિયા હજાર દીધા,
ઊંટ, ઘોડા, હાથી, સહુ, કુંભારે સંભાળ્યું છે!" ૧

* * * *

"વાંઝબોલા વાત એવી, કેમ માનવામાં આવે ?
સામટાં શું બાર બચ્ચા બકરીને થાય છે ?
હાથી, ઘોડા, ઊંટ, ખર, બકરીને કેમ આવે ?
ખરને ખરીદીને શુ, સુથાર કમાય છે ?
હાથી, ઘોડા, ખરીદીને, કુંભાર કયા છે જવાનો ?
જૂઠું ત્હારૂં સુણુ હવે, મ્હારી વાત થાય છે;
સોયના નાકામા થઈ, સાત હાથી સાથે ગયા,
નજરે જોયેલુ આનુ નામ કહેવાય છે ! "

દલાલી વિષે !

મનહર છંદ

દલાલીનો રોગ આખી દુનિયાને લાગ્યો ભાઇ !
જેની તેની બસ હવે, દલાલીજ થાય છે,
ધાતુની દલાલી થાય, અન્નની દલાલી થાય,
ગોળ, ખાંડ, તેલ, ઘીની, દલાલી ગણાય છે,
ઝવેરાતની દલાલી, કાપડ, રૂની દલાલી,
હાડકા, ને ચામડામાં, દલાલી પોષાય છે,
'શંકર' કહે છે જેમા તેમા દલાલીનો લાગો,
કળી કાળ આવ્યો એવું, આ થકી જણાય છે ! ૧
લોન, શૅર, હુંડિઓ ને, વીમાની દલાલી થાય,

ઝાડ, પાન, લાકડાંની, દલાલી લેખાય છે;
ફળ, ફૂલ, પશુ, પક્ષી, કોલસા, પથ્થર, ઇંટો,
દરેક જણુસ પર, દલાલી લેવાય છે,
ભલે તેનું કઇ નહિં, પણ આ તો હદ થઇ,
આજ કાલ કન્યાઓની, દલાલી ખવાય છે!
'શકર' કહે છે ભુડી દલાલીએ દાટ વાળ્યો,
યોગ્ય કે અયોગ્ય ભાઇ! કયા હવે જોવાય છે! ૨

મુંબઇની ચોપાટીની લ્હેર !

— છપ્પો —

ચોપાટીની લ્હેર, ફ્હેર મુબઇની પ્યારી!
ચોપાટીની લ્હેર, મ્હેર સાગરની સારી!
ચોપાટીની લ્હેર, રોગને શોક સમાવે!
ચોપાટીની લ્હેર, હૃદયને શાન્ત બનાવે!
પચરગી મુબઇની પ્રજા, તે સ્થળ ભેગી થાય છે.
સાઝ પડે કે લોક સૌ ઝટ, ચોપાટી પર જાય છે. ૧
શીતળ વાયુ વાય, લ્હેર સાગરની આવે!
બેસી સૌ જન ત્યાય, ગાન કુદરતનુ ગાવે!
કો' ગાડીની મ્હાય, પગે કો' આવે ચાલી!
કો' મોટરની મ્હાય, બાઇસીકલે પગ ઘાલી!
અઢારે વરણ ત્યા આવતી, નવિન નવિન વસ્રો ધરી,
ચોપાટી ચિત્ત રમી રહે, જવુ ગમે ત્યાં ફરી ફરી. ૨

ગાયોનો પોકાર !

—ગઝલ—

અરે ! ઓ હિંદના બેટા ! અમારૂં હિત ચ્હાનારા;
બનીને સુસ્ત કા બેઠા ? અમારૂં દૂધ પીનારા
અમારા માંસને માટે કસાઇઓ કાપતા અમને;
અમારી દીનની ફરિયાદની દરકાર ના તમને.
અમારાં બાળ તરછોડી તમોને દૂધ તો દઇએ,
અમારા દુ ખની વાતો કહોને કયા જઇ કહીએ ?
હજારો ગાય દરરોજે કપાયે હિંદમાં હાયે !
તમોને છે નહિ પરવા ! અમોને કષ્ટ જે થાયે.
અમારા પુત્ર ખેતીમાં તમોને કામ આવે છે-
અતિશે ભાર ખેંચીને સરસ સેવા બજાવે છે.
તમારા બાપ, દાદાઓ અમોને માન દેતા'તા;
કહીને ગાય માતા સૌ અમારી સેવ કરતા'તા
અમારો વધ થતો અટકાવવાને પ્રાણ પણ દેતા;
અરે ! પુત્રો તમે તેના અમારી દાદ ના લેતા.
તમારા શાસ્ત્રના લેખો તપાસો હીંદુઓ પ્યારા !
ઘણુ છે પાપ ગૌવધથી સૂણોને સ્નેહીઓ મારા
બચાવોને–બચાવોરે ! કતલ થાતા બચાવોને !
અમારો ગુણ લ્યો હૈયે ! જરા સેવા બજાવોને !
અમારી અર્જ લ્યો ધ્યાને ! અમારા આસુ લ્હોનારા !
અમારૂં દુ ખ દેખીને અમારા માટ રોનારા ! !

ગૌ રક્ષા કરો !

ધીરાના પદનો—રાહ.

સુખ સૌને કરનારી રે, મરની માતા "ગાવડી,"
દુ:ખ દરિયે તરનારીરે, નવ ડુબવા દો નાવડી. સુખ.

માસને માટે ક્રુર કસાઇઓ, આણે તેનો કાળ,
બળતણ સાટે કલ્પતરૂનો, છેદ કરે તત્કાળ.
ઘૃત માખણ દેનારી રે, દહીં દૂધ દાતા—"ગાવડી" સુખ.

તેના તનુજો બળધ કહાવે, ઉપાડે અતિ ભાર;
ખેતર ખેડે જગ્ત જીવાડે, કાં વિસરો ઉપકાર?
જૈ જંગલ ચરનારી રે, પણ નવ ન્હાતા—"ગાવડી" સુખ

પોતાના છોરૂ તરછોડી, પય દુનિયાને પાય.
ગાય સમાન ગરીબ ન કોઇ, જ્યાં દોરે ત્યાં જાય
અમૃત રસ ઝરનારી રે, ગુણ સૌ ગાતા—"ગાવડી." સુખ

કેમ કૃતઘ્ની થયા હિંદુઓ? ગાયો માંગે દાદ,
ન્યાયી પ્રજા પાળક રાજાને, પહોચાડો ફરિયાદ
વણ મ્હોતે મરનારી રે, બળધ જનેતા—"ગાવડી" સુખ

ગૌ હત્યાથી પાપ ઘણું છે, અટકાવો ધરી ટેક,
શાસ્ત્ર તમારા શાખ પુરે છે, વાંચો કરી વિવેક
"વૈતરણી" તરનારી રે, છે તે ત્રાતા—'ગાવડી" સુખ

હે ધનવાનો! ધનને ખરચો, ગૌ રક્ષાને માટ,
ધર્મ કરો 'મણિકાન્ત' કહે છે, દુષ્ટો વાળે દાટ.
વણ અપરાધે મારીરે, પાપી ખાતા—"ગાવડી." સુખ.

" ધનરાજ સવારી આવે છે "

(માત્રામેળ-તોટક છંદ.)

જો ! વાદળમા ડંકો વાગ્યો,
રે ! સૂર્ય છુપાવાને ભાગ્યો,
વિજ શ્વેત ધ્વજા ફરકાવે છે,
ધનરાજ સવારી આવે છે ! ૧
જો ! મોર મીઠા ટૌકાર કરે,
દ્દઢ ભક્ત પપૈયા ખૂશ ખરે !
તે પીયુ પીયુ શબ્દ સૂણાવે છે,
ધનરાજ સવારી આવે છે ! ૨
પક્ષી સૌ માળામા પેસે,
વનચર જૈ વૃક્ષ નિચે બેસે,
પથીનો પીંડ ધ્રુજાવે છે,
ધનરાજ સવારી આવે છે ! ૩
રે ! પવન વાય છે શિતકારી,
જો ! મેઘ ગર્જના છે ભારી,
તે ઝાડ પાન ડોલાવે છે,
ધનરાજ સવારી આવે છે ! ૪
કૃષીકાર હૃદયમાં ખુશ થાયે,
નરનાર મલ્હાર મીઠા ગાયે,

સૃષ્ટિને શાન્ત બનાવે છે,
ધનરાજ સવારી આવે છે ! ૫

ઝરમર ઝરમર વરસે વારિ,
ખળખળ વ્હેતું જળ જો ભારી;
ગરમીનુ નામ ભૂલાવે છે,
ધનરાજ સવારી આવે છે ! ૬

વિરહી વામા વર વાટ જુવે,
"રે ! ઘેર પધારો નાથ હવે,"
પૌચુના પર પત્ર પઠાવે છે,
ધનરાજ સવારી આવે છે ! ૭

ધનરાજ સવારી આવે છે !
આનદ બધે ફેલાવે છે !
જયકાર ! જગે રેલાવે છે !
ધનરાજ સવારી આવે છે !! ૮

વર્ષાઋતુનું વર્ણન !

(એક નારી જગતમાં પ્યારી--એ રાહ.)

ટળે તાપ પડે અતિ વારિ ! (૨)
હરિયાળી હરિયાળી પૃથ્વિ, લાગે સૌ ખુશકારી. ટળે.
આકાશે વિજળીઓ ચમકે, ગગન ગર્જના ભારી;
ઝરમર ઝરમર મેહુલો વરશે, પવન વાય શિતકારી. ટળે.

મોર બપૈયા હર્ષિત થઇને, વદે શબ્દ પ્રિયકારી;
જંગલ પણ મંગલ સમ લાગે, વન રચના અતિ સારી. ટળે,
ખેડુતો મન હોસ ધરીને, જાય ક્ષેત્ર હળ ધારી;
હેત ધરીને ખેતર ખેડે, કરે જમીન કસવાળી. ટળે.
તળાવ ને નદીઓ ઊભરાઈ, ખળખળ વ્હેતુ વારિ;
ઘાસ પાનને ફૂલ ખીલે છે, કરે ગાન નરનારી. ટળે.
ધન વરસે ને અનાજ ઊગે, ટળે સકળ ભય ભારી;
કહે 'શંકર' છે સર્વ રૂતુ પણ, વર્ષાની બલિહારી! ટળે.

ગ્રીષ્મ રૂતુની પીડા!

રાગ–ઉપરનો.

પડે તાપ તપે અતિ વારિ ! (૨)
સુખકારી ગઇ શિત રૂતુ, થૈ ગ્રીષ્મ તણી અસવારી. પડે.
પક્ષી સૌ કલ્લોલ તજીને, જઇ બેઠાં તરૂ ડાળી;
વનચર પણ નિજ ખાન તજીને સ્થળ શોધે શિતકારી. પડે
નદી તળાવે મીનો ત્રફડે, મળે ન પુરતુ વારિ,
ફળફૂલ ત્યાગી ઝાડ સુકાયા, ભાસે સૌ ભયકારી. પડે.
ત્રાસ પામતા કૈંક મુસાફર, તાપ થકી અકળાઇ,
રેલા ઊતરે પરસેવાના, જતા વસ્ત્ર ભિંજાઇ. પડે.

કામ ન સુઝે આળસ આવે, દિવસ લાગતો ભારી,
ભલે મૉજ મારે ધનવંતા, ગણી ગ્રીષ્મને પ્યારી. ૫ડે
વર્ષાથી પૃથ્વિ હરિયાળી, શિત અતિ ગુણકારી,
ફળ, ફૂલ, થાયે ૠતુ વસંતે, ત્રણ સર્વેથી સારી. ૫ડે.
એ વિણુ અન્ય ૠતુ ત્રણ છે પણ, ગ્રીષ્મ નહિં ગમનારી.
કહે 'શંકર' એ વિણ નવ ચાલે, પણ તે નહિ ખુશકારી. ૫ડે

"ક્ષયરાજ સવારી આવે છે!"

માત્રા મેળ તોટક છંદ.

ઉધરસ દમના ડંકા વાગ્યા,
સુખ શાન્તિના સેવક ભાગ્યા,
જ્વર જીર્ણ ધ્વજા ફરકાવે છે,
ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે! 1
નવ ભોજન પાચન કે થાયે,
રજની હું હું કરતા જાયે
ચ્હડી તાવ પસીનો લાવે છે
ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે!
કિન્ચિત શ્રમથી જો શ્વાસ ચ્હડે,
કફ મિશ્રિત જો કદિ રકત પડે,
એ ચિન્હ બુરાં બતલાવે છે,
ક્ષયરાજ—સવારી—આવે છે!

રે ! શરિર સુકાણું જો જાયે.
નિજ તોલ કદી હલકુ થાયે;
ગભરાટ ઘણો ફેલાવે છે,
ક્ષયરાજ—–સવારી—–આવે છે ! ૪

*   *   *

એ દુ:ખ દેખી ના ગભરાવું,
નવ ચિંતાતુર કદી થાવુ;
ચિંતા યમદ્વાર બતાવે છે,
ક્ષયરાજ—–સવારી—–આવે છે ! ૫
વસવું જ્યાં ખુલ્લી હોય હવા,
પાચન શક્તિની સેવ દવા,
શરદી ક્ષયને બોલાવે છે,
ક્ષયરાજ—–સવારી—–આવે છે ! ૬
દૂધ, ઘી, માવાનુ ભક્ષ કરો,
પોષક વસ્તુથી પેટ ભરો;
એ સુખકર સેવ બજાવે છે,
ક્ષયરાજ—–સવારી—–આવે છે ! ૭
સુ વૈદ્ય તણુ ઔષધ લેજો,
જ્વર જીર્ણ હઠાવાનુ કે'જો,
ભગવાન ભરૂસો ભારી છે,
ક્ષયરોગ મહા દુઃખકારી છે ! ૮

પારસી ભાઇઓને સાલ મુબારક ! !

—ગઝલ—

નવિન શુભ સાલ જરથોસ્તી, બિરાદરને મુબારક હો !
સદા સુખ સંપતિ યશને, હ્રદય શુદ્ધિ–મુબારક હો !
કૃપા કિરતારની હોજો,
સદા આનંદમાં રહેજો
કરો પરમાર્થના કામો, અખુટ રિદ્ધિ–મુબારક હો !
તમારા કષ્ટ સૌ જાઓ,
પૂરા ધીમંત તો થાઓ.
શૂરા શ્રીમંત કહેવાઓ, સદા સિદ્ધિ–મુબારક હો !
અહાહા ! ! દંપતી વચ્ચે,
જીગરનો પ્રેમ બસ જામો,
રહો સૌ સંપ સંપીને, પ્રજા વૃદ્ધિ–મુબારક હો !
તમો પર પાક પરવરની,
રહમ હરદમ અહા ! રહેજો,
સકળ પરિવાર સુખ પામો, રૂડી બુદ્ધિ–મુબારક હો !
નવુ આ સાલ જથોસ્તી,
નવિન "નવરોજ"નો દિન છે.
દુઆ દીન "શંકરે" દીધી, દુઆ મ્હારી--મુબારક હો !

પારસી બિરાદરને લગનની મુબારકબાદી !

ભુજંગી.

(૧)

ઘણા વર્ષ જીવો ઘણું માન પામો !
તમો દમ્પતીમા ખરો પ્રેમ જામો !
ટળો આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ તમારી !
રળો સંપતી સંતતી લાભકારી !

(૨)

અહાહા ! મુબારક ! અહોહો ! મુબારક !
સદા શુભ સાદી તમારી મુબારક !
રૂડો રોજ છે સાજવારી મુબારક !
દુઆ દિલ ખરાની અમારી મુબારક !

પારસી બચ્ચાને નવજોતની ભલી દુઆ !

(૧)

મુબારક તને તુજ નવજોત આજે !
યશોગાન તારાં ગવાજો સમાજે !
પુરો પાક જરથોસ્તી બંદો નિવડજે !
ખુદાની દયા હો ! ભલાં કામ કરજે !

(૨)

અહાહા ! અહોહોહો ! ! આનદ આજે !
ખુદાવત નેકી હૃદયમા નવાજ !
ભલો ભાગ્યશાળી દયાવત થાજે !
સુવિધા તણો જાણનારો ગણાજે !

પારસી બુચીને નવજોતની ભલી દુઆ !

(૧)

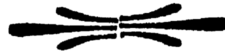
મુબારક તને બ્હેન નવજોત આજે !
ખુદાવદ નેકી હૃદયમા નવાજે !
ભલા ગુણવાળી દયાવત થાજે !
સદા પાકપરવર તણુ ગાન ગાજે !

(૨)

સુખી સર્વ વાતે તુ બ્હેની ગણાજો !
સુકિર્તી તણી તો દિવાલો ચણાજો !
સદા શત્રુ તારા હણાજો ! હણાજો !
દુઆના સખૂનો છે "શકર" તણા જો !

(૩)

મુબારક તને નેક બાનુ નિવડજે !
ભલુ થાય ત્હારૂ ભલા કામ કરજે !
બુરા કામથી બ્હેન હરરોજ ડરજે !
સુવિધા તણો બ્હેન ભંડાર ભરજે !

દક્ષિણ આફ્રિકામાં સત્યાગ્રહની લડત અને તે પ્રત્યે આપણી ફરજ !

સને-૧૯૧૩-૧૯૧૪.

—ગઝલ—

અરે ! ઓ હીંદના વાસી, વિનંતી ધ્યાનમા ધરજો,
યથાશકિત મદદ આપી, ફરજ સૌ કો' અદા કરજો.
સહે છે કષ્ટ આફ્રીકે, બિરાદર આપણા ખતે.
ખરેખર ! ટેક સાચવવા, ગયા કૈં કેદમા અતે.
અરે ! સરકાર બૉયરની, ગુજારે જુલ્મ હીંદુ પર,
નવા ધારા વધારીને, લીયે ત્રણ પૌંડનો તે કર.
કરે ના "કર" કબુલ તેને ધકેલી કેદમા દે છે,
વસુલ વેરો અરે ! કરવા, ઇલાજો સખત તે લે છે.

કરેલાં લગ્ન હીંદીના, કબુલ તેઓ નથી કરતા.
નથી હકદાર એ લગ્નો, કહીને કાયદો ઘરતા
નથી અપમાન એ ઓછુ, અરેરે ! આર્ય પત્નિને;
નહિ અપમાન એ ઓછું, ગણાયે હીંદ વતનીને
વળી લે અંગુઠા ફેરી, સકળ હીંદી તણી છાપો,
ગુલામો સમ ગણે છે તે, સહન ના થાય એ તાપો
અરે ! એવા ઘણા બીજા, ઘડયા છે કાયદા ભારે;
અરે ! એ દેશ છોડાવા, હ્રદયમા ધારણા ધારે
અભય આપી વચન ફ્હેલા, ફરે સરકાર બૉયરની
હવે તો જુલ્મ હીંદુપર, કરે સરકાર બૉયરની
થઇ તે કાયદા સ્હામે, કર્યો પોકાર હીંદુએ
કરીને ઐક્યતા પાડી, તહા હડતાળ હીંદુએ.
નથી કો' કામપર જાતા, સુકાતા ખાણના ધંધા
અરે ! નિજ ટેકના માટે, લડે છે હીંદુઓ સંધા
કરે છે કેદ તેઓને, બની સરકાર અન્યાયી.
ચલાવે ચાબુકે મારો, નથી કે ન્યાય ત્યા ભાઇ !
ઝળકતો હીંદનો હીરો, ગયો છે કેદમા "ગાંધી"
થવા તે કાયદા સ્હામે, બરોબર બાકરી બાંધી !
સકળ કષ્ટો સહન કરતા, બિરાદર હીંદવાનો ત્યા:
નથી ડગ એક પણ ડગતા, બિરાદર હીંદવાનો ત્યા.

કબુલ ના કાયદો કરના, અધીરા લેશ ના થાતા,
ખમે ચાબુકનો મારો, ખુશીથી કેદમાં જાતા.
હુજારો હીંદના લોકો પડયા છે કેદમા હાયે!
વળી વીરાગનાઓ કૈં, અરેરે ! જેલમાં જાયે.
કથા એ કષ્ટની સુણુતાં, વહે અશ્રુતણી ધારા,
બચાવો દેશ બધુને, મદદ આપી તમે પ્યારા.
સહે છે કષ્ટ તે લોકો, બિચારા ટેકના માટે,
હુજારો હાડમારી તે ઉઠાવે હીદના માટે.
કુટુબો તેમના રખડે, મદદ તે લોકને કરવા;
બનો તત્પર તમે ભ્રાતા ! વિપત્તી તેમની હરવા.
નિરાધારી કુટુબોને, નિભાવાને મદદ કરજો;
ઉદર પોષણ તણે અર્થે, રકમ કૈ ફડમાં ભરજો.
યથાશક્તિ મદદ આપો, તમે સૌ હીંદના જાયા,
દયા દેશી પરે લાવો, બિરાદર આપ છો ડાહ્યા.
હુજારો રૂપિયા ભાઇ ! તમે નાહક ઉડાવો છો
અરે ! ઓ શેઠ શ્રીમતો ! તમે કાં તક ગુમાવો છો ?
સ્થળે સ્થળ ફડ ખોલ્યાં છે, ભરો તે ફડમાં નાણુ;
બચાવા દેશ બધુને, મળે છે યોગ્ય આ ટાણુ.
વિનતી ધ્યાનમાં ધારી, તિજોરી આપની ખોલો;
અહાહા ! હીંદ ભૂમિનો, થજો જયકાર ! સૌ બોલો !

સ્વભોગ આપનારા બહાદુર સત્યાગ્રહીઓ !

સને-૧૯૧૩-૧૯૧૪.

—ગઝલ—

લડાઇ સત્યની લડવા થયા તૈયાર શૌર સાટે.
ડગીશુ એક ના ડગલુ અમારા દેશના માટે !
અતીશે કષ્ટ વેઠીશુ અમારા સુખના સાટે,
અહા ! ના હામ હારીશુ અમારા હીંદના માટે !
બ્રિટિસ રૈયત અમે સાચી લડીશુ હા ! હકો માટે
અરે ! સરકાર ઑાયરની અમારા તે હકો દાટે !
કર્યો ત્રણ પૌડનો વેરો સકળ હીંદી તણે માથે,
વળી લે અગુઠા કેરી અરેરે ! છાપ તે સાથે !
ભરે ના "કર" અરે ! તેને ઝપાટે કેદમા નાંખે,
ચલાવે ચાબુકે મારો છતા સૌ હીંદીઓ સાંખે !
ગુલામો સમ ગણી અમને અતી અપમાન આપે છે
વચન રક્ષણ તણુ આપી હવે તેને ઊથાપે છે !
કબુલ ના કાયદો કરતા અમે સૌ કેદમા જાતા,
અમારા દેશના માટે અરે ચાબુક પણ ખાતા !
અમે હડતાળી પાડ છે થવા તે કાયદા સ્હામે,

લડીશુ ખત રાખીને અમારા દેશના નામે !
નથી ધનમાલની પરવા ! સઘુ વ્હાલું તજી દીધુ !
અમારો ટેક સાચવવા અમે આ કાર્ય છે કીધુ !
નથી હથીઆરથી લડતા લડીશુ ન્યાયના રસ્તે.
અમારી આગરૂ સર્વે અમારા શાકુના હસ્તે !
અમારા સૈન્યનો "નેતા" શુરો સરદાર છે "ગાધી,"
અમોએ ન્યાય મેળવવા કમર મજબૂત છે બાધી !
લડીશુ હા ! હકો માટે ! મરીશુ ટેકના માટે
અમારા દેશની દાઝે ! અમારા હીંદના માટે !!

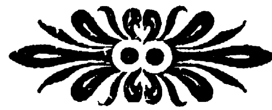
ગોખલે અને ગાંધી !

સને ૧૯૧૩-૧૪

—ગઝલ—

અમે વ્યજન બાધા જોયા,
નજર ગગ્ગા પરે સાંધી,
સ્વદેશી કાર્યમા સ્નેહે,
શુરા છે—" ગોખલે, ગાધી ! " અમે
અમારા આભ મડળમા,
સૌ તારા બે પ્રકાશે છે,
સદા પરમાર્થ કરવામા,
પુરા છે—" ગોખલે, ગાધી ! " અમે

લડાઈ સત્યની લડતા,
અમારા લાભ સાચવવા,
અમારી હીંદ ભૂમિના,
હીરા છે-" ગોખલે ગાંધી ! " અમે.
ડગે ના એક પણ ડગલુ,
નહિ હીમ્મત કદી હારે
સહન સૌ કષ્ટ કરવામા.
ધીરા છે-" ગોખલે, ગાધી ! " અમે
ઘણું જીવો અહા ! બન્ને,
હિતેચ્છુ હીંદના પ્યારા,
" સ્વદેસી ' બ્હેનના વ્હાલા,
વીરા છે-" ગોખલે, ગાધી ! " અમે

"પતિ પ્રેમ પરિક્ષા!"

—ભુજંગી તથા ગઝલ—

અહો! નાથ આજે દિસો કાં ઉદાસી?
અરે! આનને શોક છાયા પ્રકાશી,
વિનતી કરે આપને દીન દારા,
કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મ્હારા
પધારો ગૃહે સાંઝના શાન્ત પેખૂ,
સદા નાથ આનદમાં મૂખ દેખૂ,
નથી આજ આનદ કે, શાન્તિ પ્યારા,
કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મ્હારા.
નથી ચેન ચિત્તે નડી કૈં ઉપાધી?
વદો સત્ય વ્હાલા થયો કૈંક વ્યાધી?
દુ:ખી દેખતા છે દુ ખી આપ દારા.
કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મ્હારા
ઉમગે વધાવા મુકી કામ આવી,
પિયો નાથ પાણી ભરી પાત્ર લાવી.
પતિ ચર્ણ ચાપુ વદો ચક્ષૂ તારા!
કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મ્હારા.

* * * *

પ્રિયા શાન્ત થા! શું ત્હને કષ્ટ કે'વુ?
ટળે કષ્ટ તુથી નથી હોય એવુ:

નથી વ્યાધિ કૈ છે ઉપાધી અકારી,
કહી ના વૃથા દૂભવુ પ્રાણ પ્યારી.
ટળે કષ્ટ કે'વા થકી ના કદાપી,
સુણી હાય! શાણી રહે શોક વ્યાપી,
થવાનુ હશે તે થશે એમ ધારી,
કહી ના વૃથા દૂભવુ પ્રાણ પ્યારી.

* * * *

ભલે કષ્ટ એવુ હશે તો સહીશુ,
પતિના દુ:ખે દુ:ખિયા હો રહીશુ,
સુણી શબ્દ સ્વામી! વહે અશ્રુધારા,
કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ પ્યારા.
કદી કષ્ટ ટાળી શકાયે ન પ્યારા,
છતા દૈ દિલાસો શકુ નાથ મ્હારા,
અરે! અશ્રુ સાટે દઉ રક્ત ધારા,
કહો સત્ય સ્વામી પ્રભુ પ્રાણ મ્હારા

* * * *

અતી હઠ્ઠ ત્હારી હવે હુ જણાવુ,
કથા કષ્ટની રે! સલૂણી સુણાવુ,
દિલાસો નહિ તો ભલે દોષ દેજે,
દુ:ખી થાય તો કથને કાજ સ્હેજે.
કુસગે ચઢીને કર્યો હાય! સટ્ટો,
અરે! આબરૂને લગાડયો જ બટ્ટો,

હતી શેઠની ઉઘરાણી જ આવી,
અરે ! હાય ! સટ્ટા વિષે સૌ ગુમાવી.
હતા બારસો રૂપિયા મુજ પાસે,
બધા હાય ! હાર્યો હવે કેમ થાશે ?
નથી બાર તો બારસો કયાથીં લાવું ?
અરે ! હાય સુઝયુ મ્હને કેમ આ'વુ ?

અરે ! હાથે કરીને મ્હે લગાવી પેટમા પાળી !
કુહાડીથી અરે ! કાપી હતી જે બેસવા ડાળી !
અહા ! ફળફૂલ દેનારા બગીચાને દિધો બાળી !
અરેરે !! આવતી રોજી પ્રિયા સટ્ટો કરી ટાળી !
ખબર જો શેઠને પડશે કદી ના માફ-તે કરશે !
ખરા ખોટા તણો ખતે અરે ! ઇન્સાફ-તે કરશે !
કયો સટ્ટો અરે ! મ્હે તે સુણીને કોપ તે કરશે !
કરાવે કેદ તે મુજને દયા દિલમાં નહિ ધરશે ?

* * * *

કથા આ કષ્ટની સુણુતા કલેજુ કથ ફાટે છે !
ઘરેણાં ને વળી પલ્લુ પછી તે કોણ માટે છે ?
મુકી ગીરો અગર વેચી અનામત શેઠની આપો !
કરો ના નાથ કૈં ચિતા કથોલુ કષ્ટ આ કાપો !

* * * *

ઘરેણા ના ગીરો મૂકું પિયરથી તુ પ્રિયા લાવી !
નથી પલ્લા પરે સત્તા થવાનુ તે થશે ભાવી !

કરૂ કંગાલ ના તુજને સુખેથી કેહને સેવું !
જવા દે વાત એ વ્હાલી કરૂં ના કામ હું એવું !

* * * *

વદો શું નાથ આ વાણી ? પરાયું કાં તમે જાણો ?
પિયરની શું હવે સત્તા ? પતિ તકરાર કાં તાણો ?
અપાયું દાન કન્યાને પિતાનો ના પછી દાવો,
ઘરેણાંને મુકી ગીરો રૂપૈયા રોકડા લાવો
ભિખારી હા ! ભલે થૈશું તજીશું ટેક-ના પ્યારા !
મજૂરી અન્યની કરતા ડગીશું છેક-ના પ્યારા !
ગણો ભરથાર ભામાના હૃદય શું એક-ના પ્યારા !
તમારો ને અમારો તે નવો છે નેક-ના પ્યારા !
કદાપી કષ્ટ જો પડશે સહીશું-કંથના માટે !
અરે ! વેરાન જંગલમાં રહીશું-કંથના માટે !
ભલે આ દેહને વેચો ! કહીશું-કંથના માટે !
અરે ! અપવાસ જો પડશે ચહીશું-કંથના માટે !

પતિકાજ તારામતી કષ્ટ પામી,
હરિશ્ચંદ્ર જેવો હતો શીર સ્વામી,
બની અન્ય દાસી પતિ રૂણ વાળ્યું,
મહા કષ્ટ સ્વામી તણું સર્વ ટાળ્યું.
સતી અન્ય કૈ એ કરી સ્વામી ભક્તિ,
મહા માન પામી મળી સર્વ મુક્તિ,

સતી કે બળી ભસ્મ થૈ નાથ સાથે,
પતિ ભકિત એ'વી હણ્યા પ્રાણ હાથે.
અરે ! અલ્પજ્ઞાની કરી શુ શકુ હુ ?
છતાં આપને નિજ આત્મા ગણુ હુ,
વૃથા વાદ મેલી ઘરેણા વટાવો,
અહા ! શેકડા રૂપિયા નાથ લાવો.
નથી યોગ્ય હું આપને શીખ દેવા,
છતાં થાય ઈચ્છા અરે ! કૈક કે'વા.
ક્ષમા આપની હે કૃપાનાથ ! માગુ,
પછી શબ્દ બે નમ્રતા ધારી ભાખું.

મળે મ્હેનત તણી રોજી ખુશીથી નાથ તે ખાવી,
અવરની ના કરો ઈચ્છા ! વૃથા હા ! લોભ વરસાવી,
હરામી માલ મેળવવા કરે છે યત્ન જે સ્વામી,
ગુમાવે ગાઠનું નાણુ અતીશે કષ્ટ તે પામી
હવે અફસોસને છોડી સલુણા શ્યામ છો શાણા,
કહ્યો તે યત્ન અજમાવી ભરોને શેઠના નાણા
નહિ શકા ધરો કાંઈ નથી કે પારકુ પ્યારા !
અરે ! આ દેહ છે અર્પણ સદા શિરછત્ર છો મ્હારા !

* * *

પ્રતિમા પ્રેમની મ્હારી ભલી આ શીખ ત્હેં દીધી,
કસોટી પ્રેમની આજે અહાહા ! પુર્ણ મ્હે કીધી !
તરૂણી મ્હે તને તાવી ટકી તુ તાપની પાસે,
અહાહા ! ધન્ય છે ભામા ! પતિ ભકિત ભલી ભાસે

નથી સટ્ટો કર્યો મ્હે તો ગુમાવ્યુ છે નહિ નાણુ,
પરિક્ષા પ્રેમની જોવા ત્રિયા મ્હે મેળવ્યું ટાણુ.
નથી એવો સકળ નારી ઘરેણું ગાઠનુ આપે,
સમય કળિયૂગનો છે આ હ્રુદયમા સ્વાર્થને છાપે.

* * *

કરે સૌ તે અમે કીધુ પરીક્ષા શુ ત્હમે લીધી ?
કસોટી એ નહિ પ્યારા ! અહા ! હાસી ત્હમે કીધી !
ભરીને ઝેરની પ્યાલી ધરો જો નાથ તો લઇએ,
હ્રુદયમા નાથને લાવી ખુશીથી ઝેર પી–જઇએ !

હવે નાથ મ્હારા પધારો રસોડે,
જમાડુ રસોઇ અહા ! આજ કોડે,
ફરી ના કરો આ પ્રમાણેજ હાસી,
દુભાયે અતી આપની નાથ દાસી.

* * *

અહા ! પ્રાણપ્યારી થયો ખેલ પૂરો,
જુગારી તણો છેજ અન્જામ બૂરો,
જુગારે જીતી તુ પતિને હરાવી,
પતિ ભકિત ત્હે આજ પૂરી જણાવી

નમૃ કિરતાર કરૂણાળુ કૃપા તુ હીદ પર કરજે !
અહા ! સૌ હિદવાણીમા પતિ ભકિત સદા ભરજે !
વિનતી આ કરી મ્હે તે દયાળુ ધ્યાનમા ધરજે !
અમારા હિદના કષ્ટો અહા ! કિરતાર તુ હરજે !

ટોળક બંધુને સવિનય વિનંતી!

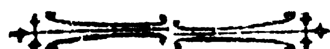
હરિગીત છંદ.

ઔદીચ્ય ટોળકીયા તણા સંતાન છો શાણા તમે,
તમ જ્ઞાતિનો સેવક વિનય ને સ્નેહથી તમને નમે,
દિન અર્જ આ મમ એક છે દિલમાં ધરો તે દ્વિજવરો,
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને કૉન્ફરન્સો કાં ભરો? ૧
જે આ સભાના કાયદા તે ક્યાય પણ પોષાય ના,
મનને ગમ્યુ સૌ કો' કરે પ્રતિબધ તેનો થાય ના,
દુખકર કુધારા છે ઘણા જે બધ કા ના તે કરો?
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો? ૨
હાસી કરે સૌ હોશથી ભૂદેવ ભેગા થાય છે,
ભાષણ નકામા ભરડતા હો! હા! કરી વેરાય છે,
ના ન્યાતનુ ધોળે કશુ ડાહ્યા ઘણા છે દ્વિજવરો,
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો? ૩
છે વિપ્ર નેતા વિશ્વના પણ તે અનીતિ આદરે,
નહિ હીત ઇચ્છે આપનુ તે અન્યનુ કેવુ કરે?
અપવાદ એ ઓછો નથી પણ ધ્યાનમાં ના તે ધરો;
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો? ૪
સૌ કો' કહે કે વર્ષથી કૅાગ્રેસ ભેગી થાય છે,
ના ફુડ કૈ ભેગું કર્યુ રે! ક્યાં કુધારા જાય છે?

રે ! ઉન્નતિ જ્ઞાતિ તનોને કેળવીને કૈં કરો,
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૫
નવ બંધ થાતા બાળલગ્નો બહુ બુરૂ તે થાય છે,
બાળા વરસ ષટ્ સાતની તે સાસરે સંધાય છે,
નિપજે પ્રજા નિર્બળ અરે ! તન સુખ ત્હેનુ કા હરો ?
હું પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કાં ભરો ? ૬
કે તો બિચારી બાળવિધવા અલ્પ વયમા થાય છે,
સંસાર સુખ ચાખ્યા વિના ખૂણા વિષે ખડકાય છે,
શુ દમ્પતીનો ધર્મ છે ? જાણ્યા વિના ના કૈં કરો,
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૭
રે ! દીકરીના દોકડા લેવાય છે નિજ ન્યાતમા,
વય ગુણ કે જોવાય ના નાણા મળે જ્યા હાથમા
બસ સુખ સૌ તનયા તણુ હાથે કરીને કા હરો ?
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૮
હા ! વિત્ત હરવા વૃદ્ધ–રોગી–આંધળો પણ નવ જુવે,
હોયે અપંગ–અનાથ–નિર્બળ નાખતા કન્યા કુવે,
રડાય કે છડાય તે દિલમા દયા કૈં ના ધરો,
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૯
નવ બંધ થાતા બારમા લાડુ ઉડાવો લ્હેરમા,
દેવું કરી દા'ડા કરો નવ ખાખ ખાવા ઘેરમા
ચગદાઇ પરના રણ તળે જીવતર અકારૂ કા કરો ?
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૧૦

જે ઘેર મૃત્યુ હોય ત્યા રો-પીટ ઝાઝી થાય છે,
પણ બારણામા પ્રેમથી પકવાન તો પૌરસાય છે,
મૃત્યુ ભલે હો યુવકનુ પણ મુખમા મોહક ધરો,
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૧૧
સીમતમા પણ ખર્ચ છે બીજી રૂઢી ના છાજતી,
નિચ ઢોલી સાથે નારીઓ નખરા કરીને નાચતી,
વગડાવી વાજા વ્હાલથી કાં લોકને ભેગા કરો ?
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૧૨
વળી લગ્નના છે ખર્ચ મ્હોટા તે કમી કૈં થાય ના,
ઘર બાળીને તીરથ કરો એ આખથી જોવાય ના,
ઘરમા મળે ના અન્ન ને પ્હેરી પિતામ્બર કા ફરો ?
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૧૩
ગાયે ફટાણા નારીઓ નિજ લાજને નેવે મુકી,
બસ સાભળો છો હોશથી ચતુરાઇ કા જુઓ ચુકી ?
રે ! સાભળે મા-બ્હેન પણ ના ધ્યાનમા તેને ધરો,
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૧૪
" ઊંચા અમે " કોઈ કહે " કન્યા બીજે ના આપીયે, "
" પણ આપનારો હોય તો બે ઉપર ત્રીજી સ્થાપિયે, "
" કન્યા રડે રખડે ભલે પ્હેરામણી પ્હેલા ધરો, "
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૧૫
એ વણ બીજા કૈં દોષ છે તે કયા જરા જોવાય છે,
નિર્ધન અને નિસ્તેજ જ્ઞાતી ભાઇ થાતા જાય છે,

હે શીખ યા ભય-ફંડથી અટકાવ બસ તેનો કરો,
હું પ્રેમથી પૂછું તમોને કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૧૬
ખોટાં ખરચ અટકાવીને પૈસા ભરાવો ફંડમાં,
તન કેળવો જ્ઞાતી તણા બસ નામના નવખંડમાં,
થાયે ઉદય કે આપણો એવા ઈલાજો આદરો,
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૧૭
રે ! એકડા ને બેખડાની રીત કે સારી નહિં,
વિભાગ પાડો જ્ઞાતિના એ ભૂલ શુ ભારી નહિ !
સૌ સપસપીને રહો કન્યા અછત શાને કરો ?
હું પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૧૮
લ્યો જૈન કેરો દાખલો કૉન્ફરન્સ તેઓની ખરી,
તારી અહા ! નિજ ન્યાતને કે કે સુધારાઓ કરી.
રે ! કોમ સુધરે અન્ય ને કા આપ અધારે ફરો ?
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૧૯
કૉન્ફરન્સ ભરવાની મના મ્હારી નથી શાણા સુણો,
આરભ છે એ ઉદયનો છે લાભ એ માહી ઘણો,
પણ ખત રાખીને ખરી ' યાહોમ પગ આગળ ધરો,
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરસો કા ભરો ? ૨૦
અતર બળે માટે કરી કટુ વચન આ બોલાય છે,
પણ તે બદલ સૌ સુજ્ઞની " મણિકાન્ત " માફી ચ્હાય છે,
રે ! બોલવુ બાકી રહ્યુ તડભેદને પણ પરહરો,
હુ પ્રેમથી પૂછુ તમોને, કૉન્ફરન્સો કા ભરો ? ૨૧

નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જનું હીંદમાં આગમન !

(તા. ૧-૧૨-૧૯૧૧).

(કામણ દીસે છે અલબેલા ત્હારી આંખમાં રે-એ રાહ.)

રાજા જ્યૉર્જ પાચમા ભરત ભૂમિમા આવશેરે. રાજા
ઠામ ઠામ તૈયારી થઇ છે, ગામે ગામ વધાઇ ગઇ છે,
હીંદ તનૂજો માટે કૈં કૈં લાવશેરે. રાજા.
રાજા રાણી હીંદ પધારે, ભરત ભૂમિનાં માન વધારે,
મહારાણી સહ દીલ્હી તખ્ત દિપાવશેરે. રાજા.
ધામધૂમ મુંબઇમાં થાયે, ઇંદ્રપુરી સમ સૌ દેખાયે,
ધ્વજા વાવટાથી રસ્તા સોહાવશેરે રાજા.
દરવાજા જ્યા ત્યા દેખાયે, દીવાના તોરણ બંધાયે,
ફુલ લાઇટથી બિલ્ડીંગો શોભાવશેરે. રાજા.
રાજાજીના દર્શન કરવા અંતરની આશીષ ઉચરવા
બ્હાર ગામથી રૈયત ઝાઝી આવશેરે. રાજા.
મંડપ ઍપૉલો પર કીધો, અસંખ્ય બેઠકથી ભરી દીધો,
રાજા રાણી માનપત્ર સ્વીકારશેરે. રાજા.
તારીખ બીજીને શનિવારે, ડીસેમ્બરની સાયંકાળે;
હીંદ ભૂમિને નિજ પદથી દિપાવશેરે. રાજા.

મુબઇથી દીલ્હી ઉપડશે, તારીખ બારે તખ્તે ચ્હડશે,
હીંદ તનૂજો કુલવૃષ્ટી વરસાવશેરે. રાજા
ભલે પધારો રાજા રાણી, ખરો સ્નેહ અંતરમાં આણી,
જુગ જુગ જીવી સદ્‌કીર્તિ ઝળકાવશેરે. રાજા.

નામદાર શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ ભલે પધારો !

(તા. ૨-૧૨-૧૯૧૧).

—ગઝલ—

અહા ! આનંદ છે આજે, પધારો જ્યૉર્જ મ્હારાજા;
તખતપર બેસવા કાજે, પધારો જ્યૉર્જ મ્હારાજા !
સુરજ સોના તણો ઉગ્યો, દીવસ દેખુ દીવાળીનો.
મધુર વાજા અહા ! વાજે, પધારો જ્યૉર્જ મ્હારાજા !
સ્ટીમર સ્વારી લઇ આવી, ફુટે તોપો વધાઇની;
ધડાકાથી ગગન ગાજે, પધારો જ્યૉર્જ મ્હારાજા !
ભલે આવ્યાં મહારાણી, રહમ રૈયત પરે આણી;
કદમ તમ હીંદમા છાજે, પધારો જ્યૉર્જ મ્હારાજા !
અહા ! રૈયત ઉમંગી છે, તમારૂં મુખ જોવાને;
અમારા દેશની દાઝે, પધારો જ્યૉર્જ મ્હારાજા !

અમારી એ વફાદારી, તમારૂં શુભ ચાહીશુ,
અમે આનંદમાં આજે, પધારો જ્યૉર્જ મ્હારાજા !
તમે જે કારણે આવ્યા, સફળ તે કાજ તમ થાજો;
સુયશ સૌ દેશમાં ગાજે, પધારો જ્યૉર્જ મ્હારાજા !
હીતેચ્છુ હીંદના પ્યારા, પ્રજાને ભેટવા આવ્યા;
અચળ હો ! તખ્તને તાજે, પધારો જ્યૉર્જ મ્હારાજા !
ફરીથી હીંદમાં આવી, અમોને દર્શ દેવાની;
કરી છે મ્હેર મહારાજે, પધારો જ્યૉર્જ મ્હારાજા !
સફળ હોજો સફર સરવે, દુવા દીલની અમારી એ;
પ્રભુજી સ્હાય તુ થાજે, પધારો જ્યૉર્જ મ્હારાજા !

રાજ્યાભિષેકનો શુભ દિવસ !

(તા. ૧૨-૧૨-૧૯૧૧.)

સોરઠો.

આજ ખુશી હદપાર, હીંદ ભૂમિના પડ પરે,
છે દીલ્લી દરબાર, તખ્ત બિરાજે રાજવી !

ગઝલ-સોરઠી.

છે ધન્ય ! ઘડી પળ આજની, છે મ્હેર શ્રી જગરાજની;
જય ! શાહેનશાહી તાજની, જય ! જ્યૉર્જ શ્રી મહારાજની ! છે.

ધન્ય ! આજનો શુભ વાર છે,
દીલ્હી રૂડો દરબાર છે,
ત્યાં તખ્ત પર ચ્હડનાર છે,
જય હીંદના શિરતાજની ! છે.

દીલ્હી દીસે અલકાપુરી,
જ્યમ સ્વર્ગની શોભે હુરી,
હીંદી પ્રજા હર્ષાતુરી,
જય ! આજના શુભ કાજની ! છે

રાજા અને રાણી તણું,
આયૂ વધો વિભૂજી ઘણું,
સદ્‌ભાવથી આશીષ ભણું,
છે પ્રીત ! હીંદ સમાજની ! છે.

બહુ રાજ્ય હીંદ પરે કરો !
એમ માગણી ઉરમાં ધરો !
એમ દેશના દુઃખને હરો !
જય ! જય ! તમારા રાજ્યની ! છે

કૈંક વર્ષે નિદ્રામાંથી જાગ્રત થએલું બાળક !

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને–એ રાહ.)

નીર ભર્યા કાં નયન વિષે ઓ માવડી ?
મ્લાન થયું તુજ મૂખ કહે ક્યા માટજો ?
યૌવન ને ગૌરવ તે ત્હારૂ ક્યા ગયુ ?
તેજ વિનાનો આ શુ ! ત્હારો ઘાટજો ! નીર૦
કેશ બધા વિખરાઇ પડયા પૃથ્વિ પરે,
મસ્તિક મુકયો હસ્ત કહે શા કાજજો ?
મહારાણી સમ ઓ માતા ! તુ તો હતી,
કયા છે ? ત્હારૂં મણિમુકતામય તાજજો ! નીર૦
લીલી ને સુદિર સાડી તુ ઓઢતી,
જીર્ણ વસ્ત્ર તુજ અગ પરે છે આજજો,
આભૂષણ ત્હારા માતાજી કયા ગયા ?
એ વૈભવ શું ? હાય ! થયો તારાજજો ! નીર૦
મદિર સુદિર કયા છે ? માતા આપણુ,
નદન વન સમ વાડી ના દેખાયજો,
વૃક્ષ નીચે વાસો માતા ત્હે કા કર્યો ?
આ જગલ છે ચો દિશ ખાવા ધાયજો ! નીર૦

ઓ માતા ! અત્રે બેઠી તુ એકલી,
નોકર, ચાકર, નજરે ના દેખાયજો,
શાણા ભ્રાતા સર્વે મ્હારા કયા ગયા ?
અવલોકી અતરમા કૈ કૈ થાયજો ! નીર૦
સાપરામ સ્નેહી તે ના નજરે પડે,
ભગિની ત્હેની લક્ષ્મી કયા ? હે ! માતજો,
ધર્મરામ મમ તાત તજીને કયાં ગયા ?
કયા છે ? કયા છે ? સુખકારક એ સાથજો ! નીર૦
આ શું દેખુ ? બધુ મ્હારા ઊધતા,
રકત તણા છાટા આ જો ! દેખાયજો,
દુર્ગંધી દારૂની અત્રે આવતી,
તે સર્વે મુજથી કૈ ના સમજાયજો ! નીર૦
માતાજી ! બોલોને મુગા કા રહ્યા ?
સર્વ કથા સાભળવા છુ તૈયારજો,
હીમ્મતવાળી ઓ માતાજી ! તુ હતી,
હજુ વહે છે આસુડા ચોધારજો ! નીર૦

* * *

કષ્ટ તણી કથની ઓ બેટા ! શુ કહુ ?
અરે ! હાય ! એ કે'તા ના'વે પારજો,
તેમ છતા સમજાવુ હુ ટુકાણમા,
સમજીને મેળવજે સઘળો સારજો ! કષ્ટ૦

કુસપરાજા આવ્યો આ નગરી વિષે,
સર્વ જણે તેનો કીધો સત્કારજો,
સપરામ સ્નેહી સાથે ટંટો કરી,
હાકી કાઢયા નગ્ર તણી રે ! મ્હારજો ! ક૦
સપરામની સાથે હા ! લક્ષ્મી ગઈ,
ધર્મરામ પણ ગયા તજીને ધામજો,
મધપાન મહેમાન બનીને આવીયો,
આપ્યું તુજ ભ્રાતાએ ત્હેને ઠામજો ! ક૦
મધપાન ને કુસપરાજાએ મળી,
કરી દશા માઠી મ્હારી નિરધારજો,
દુઃખ ખણી મ્હારૂં કોઇ બેલી નથી !
કેમ વહે ના ? આંસુડા ચોધારજો ! ક૦

હળધરવાસનો ગરબો !

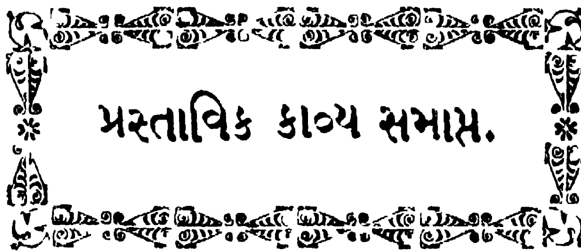
(સારૂં સારૂં રે સુરત શહેર--એ રાહ.)

હરિયાળુ હળધરવાસ, વેત્રવતી તીરે,
વૈષ્નવ જનનો છે વાસ, વેત્રવતી તીરે
સુંદર શોભા ગામ તણી છે, મૂખે કહી નવ જાયરે,
રચના રૂડી અવલોકીને, મુજ મનડું લોભાય વેત્રવતી તીરે

પ્રથમ પહેલા દર્શન કરીએ, ભીમનાથ મહાદેવરે,
જીવરામ બાવો હેતે નિત્યે, કરે તેમની સેવ. વેત્રવતી તીરે.
ભીમનાથના દેવળ પાસે, સોમનાથ સોહાયરે,
બાગ કુવાની રચના દેખી, મમ અંતર લોભાય વેત્રવતી તીરે.
ધર્મશાળાનુ ધામજ મ્હોટુ, વૈષ્ણવનુ કહેવાયરે,
જતા આવતા જન ઊતરે છે, વિશ્રાન્તિ લેવાય વેત્રવતી તીરે
દવાખાનુ છે દીપતુ રે, દરબારી કહેવાયરે,
દરદીને ઔષધ ત્યા મળતુ, દુઃખ તેનુ દૂર થાય. વેત્રવની તીરે
ત્યાથી ચાલ્યા દૂર જરા કે, હાટ તણી છે હારરે,
ગાધી કાપડીઆ ને કણીઆ, દરજી ને સોનાર. વેત્રવની તીરે.
ઘાચી મોચી ને પરજાપત, રંગરેજ સુથારરે,
ધમધોકારે ધંધો કરતા, ડરતા નહિ તલભાર વેત્રવતી તીરે.
આસપાસના ગામ વિષે તો, શહેર સમુ પંકાયરે;
માલ મળે છે મનનો માન્યો, જે, તે, લેવા જાય. વેત્રવતી તીરે.
અડબોલી ને હાથરોલી છે, બાર મુવાડુ રૂડુ રે,
સરસવણી ને છીપીઆલ છે, ભલુ ગામ ભરકુંડુ. વેત્રવતી તીરે.
એ સહુ ગામ તણી વચ્ચે છે, હળધરવાસ આબાદરે,
ગામડીઆ જન કેરૂ તે તો, નાનુ અમદાવાદ. વેત્રવતી તીરે
બજાર મુકી આગળ ચાલ્યા, મંદીર આવે મો'ટુ રે,
રાધા ને ઘનશ્યામ બિરાજે, દર્શન વિણુ સહુ ખોટુ. વેત્રવતી તીરે.

દરબાર આવ્યો દીપતોરે, ઠાઠજ તેનો ભારીરે,
મુખી તલાટી તેમાં બેસે, ઉતરે છે અધીકારી. વેત્રવતી તીરે.
મદીરનાથી પૂર્વ દિશાએ, વૈશ્ય તણા છે ધામરે,
ઉત્તરમાં પણ વૈશ્ય વસે છે, બ્રાહ્મણુનો મુકામ વેત્રવતી તીરે.
મદીર સ્વામીનારાયણનુ, તે પાસે હનુમાનરે,
વલ્લભ કુળની બેઠકમા, જન કરતા હરિનુ ગાન વેત્રવતી તીરે.
બેઠકની શોભા સુદીર છે, મૂખે કહી નવ જાયરે;
નવરાત્રીના નવ દિવસમાં, માડવડી મુકાય. વેત્રવતી તીરે
ત્યાથી આગળ ચૅારામા છે, અબાજીનુ ધામરે;
બળવતો હનુમાન બિરાજે, જોવા જેવું કામ વેત્રવતી તીરે.
ચૅારાની સ્હામે શેરીમા, બ્રાહ્મણુનો મુકામરે,
અબાલાલે બધાવેલુ ધર્મશાળાનુ ધમ વેત્રવતી તીરે.
વેત્રવતીના ઢાળ ઉપર છે, ગુજરાતી નિશાળરે,
ભણુતા ગણુતા પાઠ શીખતા, નાના મ્હોટા બાળ. વેત્રવતી તીરે
દક્ષિણુ ઉત્તર લીંબડી બડુચર, માત તણા છે ધામરે,
વેત્રવતી ગગા ઉતરીને, લરો ભૃગુરૂષીનુ નામ વેત્રવતી તીરે
ધન્ય ધન્ય છે ભૃગુરૂષીને, જગલના છે રસીયારે,
આગળ પાછળ ઝાડ ઝુડ છે, વચમા પોતે વસીયા વેત્રવતી તીરે
ભૃગુરૂષીની રૂડામી પાળે, પારાસુર બિરાજેરે,
દેવળની રચના રઢીઆળી, મનડું મારૂં રાચે. વેત્રવતી તીરે.

વ્યતિપાત જે દિવસે હોયે, મહા પૂજા અહી થાતીરે,
ભેગા થઇ બ્રાહ્મણ આવે છે, ભક્તિ ત્યા હરખાતી. વેત્રવતી તીરે.
ઘણા દાકતરોનો મત એ છે, હવા અહીની લેશેરે,
શરીર સપતિનુ સુખ પામે, દેહ નીરોગી રેશે. વેત્રવતી તીરે.
એ શકરની વચમા વાત્રક, પૂર્વ દિશાએ વહે છે રે,
અહીં ન્હાવાથી પુણ્ય ઘણુ છે, શાસ્ત્ર પુરાણો કહે છે વેત્રવતી તીરે
ગામ તણી ઊત્તર બાજુમા, કોડ કુવો વિખ્યાતરે,
બ્રાહ્મણ કેરો વાસ હતો ત્યા, બ્રહ્મપુરી પ્રખ્યાત. વેત્રવતી તીરે.
એ વીણ રચના અન્ય ઘણી છે, કહેતા ના'વે પારરે,
સર્વ મળીને જન્મ ભૂમિનો, બોલો જય ! જયકાર ! વેત્રવતી તીરે.
સવત ઓગણી પાંસઠ કેરા, ફાગણ સુદી બીજરે,
ગરબો ગાયો 'શકરલાલે,' હરિની ઇચ્છાથીજ વેત્રવતી તીરે

નિર્ભાગી નિર્મળા!

યાને

એક યુવકની કરૂણાજનક પ્રેમકથા !

સોરઠા.

નિર્મળ આપ્યું નીર, પાગલ ત્હેં પીધું નહિ !
ઢોળ્યું રેતી તીર, રે ! પસ્તાવો કા કરે ?

*

ખાવા આપી ખીર, ખતે કાં ખાધી નહિ ?
દિલ ! થા ના દિલગીર, ગયો સમય ના આવશે !

*

મણિમય મુક્તામાળ, મૂર્ખો કાં ફેંકી કુવે ?
પળ પળ ના સભાળ, યાદ કરીને કાં રૂવે ?

*

મનહર ને પ્રેમાળ, બાળા તરછોડી અરે !
દેહ તજ્યો તત્કાળ, માફ પાપ એ નહિ થશે !

*

ફરશો બની ફકીર, છતા ફિકર ટળશે નહિં !
કર્મે લખ્યું કથીર, કનક ગુમાવ્યું કર થકી !

"મણિકાન્ત"

" હવે પસ્તાઇ શું કરવું ? "

—ગઝલ—

ધરી કર પ્રેમની માળા સુકન્યા અર્પવા આવી;
 કરમહિણુ હાર ત્હે તોડયો, હવે પસ્તાઇ શુ કરવુ ?
સુધાની છે ભરી પ્યાલી કરી ઉંધી કરે ઝાલી,
 અલૌકિક લાભ કા છોડયો ? હવે પસ્તાઇ શુ કરવુ ?
મનોહર કાચનો પ્યાલો મુરખના હાથમા આપ્યો,
 પછાડી પૃથ્વિમા ફોડયો, હવે પસ્તાઇ શુ કરવુ ?
સુવાસિત પુષ્પ આપ્યા તે છરીથી ત્હે છુદી નાખ્યાં,
 કહે શુ લાભ ત્હે કાઢયો ? હવે પસ્તાઇ શુ કરવું ?
હતી સૌ હાથમા બાજી તથાપી દાવ તુ હાર્યો,
 ખરો પાસો નહિ પડયો, હવે પસ્તાઇ શુ કરવુ ?
હતુ પરમાર્થ કરવાનુ હતી હા ! સુખની આશા !
 તજી એ રાહ તુ દોડયો, હવે પસ્તાઇ શુ કરવુ ?
ભરૂસો તુજ પરે લાવી ગરીબ ગૌ આશરે આવી,
 દયામા જીવ ના જોડયો, હવે પસ્તાઇ શુ કરવુ ?
અરે ! અફસોસ કરવાથી હવે શુ હાથમા આવે !
 નકામી પાડય ના રાડયો, હવે પસ્તાઇ શુ કરવુ ?

" મણિકાન્ત "

નિર્ભાગી નિર્મળા !

યાને

એક યુવકની કરૂણાજનક પ્રેમ કથા !

પ્રેમ !

હરિગીત-છંદ.

પ્રિય પાઠકો ! મમ પ્રેમની કરૂણાજનક કથની સુણી,
નયને વહે ના નીર તો છે વજ્ર છાતી તમ તણી;
આસુ પડે છે આંખથી રે ! આ કથા આલેખતા,
કંપે કલમ મ્હારી અરેરે !! દગ્ધ થાઉ દેખતાં. ૧

* * *

કં કર્મના સંયોગથી છું બાળપણનો હું દુઃખી,
માતા પિતા સ્વર્ગે ગયા સંસારમાં મુજને મુકી;
નવ ભ્રાત ભગિની કે કુટુંબી કોણ મમ સંભાળ લે ?
હું એકલો અવની વિષે રે ! રે ! દિલાસો કોણ દે ? ૨
મમ વય વરસ નવની હતી ભણતો હતો નિશાળમાં,
મમ તાતના કો' સ્નેહીએ લીધો મને નિજ ભાળમાં;
પાળે મને તે પ્રેમથી બસ પુત્ર પોતાનો ગણી,
ઓછું મને આવે નહિ, સંભાળ લેતા તે ઘણી. ૩

કન્યા વરસ વય પાચની મેલી પતીને આશરે,
મમ પ્રેમી પોષકની પ્રીયા મ્હેલી ગઇ પ્રભુના ઘરે,
પત્નિ નવી લાવ્યા પિતા બાળા બિચારી પર બળે,
અ તર અદેખુ તેહનુ દિલમા દયા કૈ ના મળે. ૪
દરરોજ બાળાને દઇ મ્હેણા અતી સ તાપતી',
કન્યા કઠણ હૈયુ કરી ઉત્તર અરે ! ના આપતી,
દેખી હ્રદય મ્હારૂ બળે પણ હુ પરાધિન શુ કરૂ ?
મુજને રખે રખડાવશે એ બ્હીક અ તરમા ધરૂ. ૫
રમતાં અમે સાથે અહા ! વઢતા ઝઘડતા ના કદા,
રે ! સ્નેહ નિર્મળ એ હતો બસ સાભરે છે હા ! સદા,
એ રીત સુખ દુઃખમા દિવસ ચાલ્યા ગયા કૈ હા ! અરે!
કન્યા થઇ દશ વર્ષની હુ પણ થયો મ્હોટો ખરે ! ૬
રે ! નવિન વહુના પ્રેમમા પોષક પરાધિન મમ થયા,
જૂની પ્રિયાના પ્રેમને રે ! શેઠજી વિસરી ગયા,
મ્હારી અને કન્યા તણી નીદા સુણાવે શેઠને,
મુજને બતાવી બોલતી' "કાઢો હવે આ વેઠને." ૭
"મ્હોટો થયો માટે હવે આપો રજા તેને સહી,"
"ધ ધો કરીને પેટ ભરશે છેક ન્હાનો છે નહિ,"
અકળાવતી' અમને સદા ખાવા પુરૂ ના આપતી,'
બાળા બિચારીને નવી માતા બહુ સ તાપતી.' ૮
ઘરની પુ ઠે પુષ્પો તણી વાડી સુશોભિત હા ! હતી,
હુ પાણી પાતો' ઝાડને બાળા અરે ! ત્યા આવતી',

એકાંતમાં મળતાં અમે નિજ કષ્ટ વાત સુણાવતાં',
રોતાં' અમે બન્ને બહુ ચોધાર આસુ આવતા'. ૯
છાની રહે બાળા કહીને હું દિલાસો આપતો',
પણ હુ પરાધિન શુ કરૂ ? ના કષ્ટ તેનુ કાપતો,
અહા ! નામ સુંદિર "નિર્મળા" ભૂલાય ના સ્વપ્ને કદી,
કન્યા કનકની પૂતળી મૃગલોચની મનહર હતી. ૧૦
રે ! એક દિન ગુસ્સે થયા પોષક પ્રિયાના બોધથી,
"જા ! ત્હારૂ તું સંભાળી લે ! ન્હાનો હવે તુ કૈં નથી,"
લાગ્યુ બુરૂ મનમા મને હુ તુર્ત ચાલ્યો નીકળી,
પણ પોળના નાકે જતા પ્રિય "નિર્મળા" સ્હામી મળી. ૧૧
નિશાળમાથી આવતી'તી, ઘેર તે કન્યા ભણી,
નિરખી નયનમા અશ્રુ મ્હારા અજબ થૈ પોતે ઘણી
મુજને કહ્યુ "શશિકાન્ત" જાશો કયા ? નયનમા નીર શું ?
શુ તાતજી ગુસ્સે થયા ? કે માત બોલ્યા મમ કશું ? ૧૨
નિર્દોષ બાળા "નિર્મળા" ! મુજ પુણ્ય પરવારી ગયું,
રે ! દોષ કો'નો છે નહિ મ્હેં જે બન્યુ તે સૌ કહ્યુ;
બાળા સુણીને થૈ દુ:ખી "શશિકાન્ત' કૈં જાશો નહિ !
હુ જૈ પિતાને વીનવુ મમ અર્જ સાભળશે સહી. ૧૩
હે ! "નિર્મળે" મમ માટ કૈં તમ તાતને કે'શો નહિ !
પાછો ફરૂ હુ ના કદી તસ્દી તમે લેશો નહિ !
ત્હારી ભલામણ તાત પાસે લેસ પણ નવ ચાલશે !
કટુ વચન માત સુણાવશે ગુસ્સે અતીશે તે થશે ! ૧૪

બાળા બિચારી કરગરે દીન અર્જ આ મમ સાંભળો,
કટુ વચન સહન કરીશ હું કરૂણા કરી પાછા વળો:
તમ વણ મને ગમશે નહિ તમ વણ દિલાસો કોણ દે ?
દિલનો વિસામો એક છે તે પણ અરે જાતો રહે ! ૧૫
બાળા તજી રોતી કઠણ હૈયું કરી ચાલ્યો ગયો,
મમ ઉજડ ઘર ઉઘાડીને રે ! એકલો ત્યાં જે રહ્યો;
સ્નેહાળ એ બાળા મને બસ યાદ આવી ત્યા બહુ,
રોતાં ગઈ રજની બધી એ કષ્ટ હુ કો'ને કહુ ? ૧૬
ભણવુ હવે મૂકી દીધુ જ્યાં પેટ પીડામા પડયો,
રે ! ચાકરી કૈં શોધવા આખો દિવસ હુ આથડયો,
લાગી નહિ કૈં ભાળ તે નીરાશ હુ પૂરો થયો,
વિદ્યાગુરૂ મ્હારા હતા હુ તેમના મદિર ગયો ૧૭
ઊદાર દિલના તે હતા મમપર દયા બહુ લાવતા',
મ્હારા સમા દુખિયાપરે કરૂણા અતી દર્શાવતા',
મ્હે વાત વિસ્તારી કહી ગુરૂજી થયા દિલગીર ખરે !
મુજને કહ્યુ ગભરા નહિ રે'જે હવે મ્હારે ઘરે. ૧૮
મ્હે હસ્ત જોડીને કહ્યુ કરૂણા તમારી છે ઘણી,
મુજને અપાવો નોકરી એ યાચના સેવક તણી,
ગુરૂજી કહે આપુ ભલામણ હુ લખી તે લૈ જજે,
મમ મિત્ર અમદાવાદના છે શેઠ તેને આપજે. ૧૯
માલીક છે તે મીલના તુજને પગારે રાખશે,
મ્હારી ભલામણ માનીને કૈં નોકરીમા નાંખશે,

બે દિવસનો ભૂખ્યો હતો ભોજન કર્યું ગુરૂના ઘરે,
લૈ પત્ર અમદાવાદ જાવાનુ કર્યું નક્કી ખરે ! ૨૦
ગુરૂપત્નિ પણ ગુણિયલ હતાં મુજપર કરૂણા રાખતાં,'
મમ સ્વર્ગવાસી માતના સદ્‌ગુણોં તે સહિયર થતાં',
મુજ કર્મની કથની સુણી અંતર બળ્યુ તેનુ ઘણુ,
નિઃશ્વાસ નાખીને વધા ધાર્યુ ન થાયે આપણુ. ૨૧
એ નિર્મળાની માત ને તુજ માત મમ સહિયર હતી,
બન્ને સખી તમને લઇ મમ ઘેર મળવા આવતી',
તે સમય તુ ને નિર્મળા મમ બારણે રમતા હતા,
તે દેખતા અંતર અમારા હર્ષમા ડુબી જતા' ૨૨
શશિકાન્ત ને કન્યા તણુ જોડુ રૂડુ આ છે ઘણુ,
પ્રભુ જીવતા જો રાખશે તો લગ્ન કરીશુ તે તણુ,
એ નિર્મળાની માત ને તુજ માત આનંદી થતા',
વ્હેવાણ થૈશુ આપણે એવુ પરસ્પર બોલતા.' ૨૩
રે ! દિવસ તે ચાલી ગયા સ્વર્ગે ગઇ બન્ને સખી,
આશા ગઇ તે સાથ બનશે વાત જે કર્મે લખી,
ગુરૂપત્નિના મુખથી સુણી સૌ વાત હુ વિસ્મય થયો !
તે દિવસથી બસ સ્નેહ મ્હારો પ્યારમા પલટાઇ ગયો ! ૨૪
ઝણઝણ થયા સૌ હૃદય કેરા તાર બસ આવેશમા,
મમ શરિરની સઘળી નસોએ ખૂન ફરતુ જોસમા,
વમળે પડયો વિચારના નિદ્રા સૂતા આવી નહીં,
આલેખતો પ્રિય નિર્મળાની આકૃતી અંતર મહીં. ૨૫

હે ! નિર્મળે ! હે ! નિર્મળે ! તું પ્રેમમય બાળા ખરે !
મમ માટ તુજ અ તર વિષે શુ ચાહ કે હોશે ? અરે !
ના એ બને ! ના એ બને ! બાળા હૃદય ભોળું બરૂં,
ઉપકાર મુજ ઉપર કર્યો ઉપયોગ ખોટો કા કરૂ ? ૨૬
નિર્દોષ કન્યા નિર્મળા પર તુ કુદ્રષ્ટિ કા કરે ?
રે ! રે ! હૃદય બસ શાન્ત થા ! કા પાપના થેલા ભરે ?
એવા વિચારો યોજતા રજની ગઇ ઉજાગરે,
તત્કાળ અમદાવાદ હુ જાવા થયો તૈયારરે ૨૭

*　　　*　　　*　　　*

એ વાતને બે વર્ષ અમદાવાદમા વીતી ગયાં,
પણ નિર્મળાના પ્રેમ પુષ્પો હૃદયમા પ્રફુલિત રહ્યા,
કરમાય ના ! દુર થાય ના ! સુગ ધ પણ જાતી નથી,
બાળા તણી મનહર છબી રે ! દુર રજ થાતી નથી. ૨૮
સ્વપ્ના વિષે પણ નિર્મળા ! ફરવા જતા પણ નિર્મળા !
એકાતમા પણ નિર્મળા ! બસ યાદ આવે નિર્મળા !
જમતો હતો વીશી વિષે હુ નોકરી મીલમા જતો,'
ગુરૂના પ્રતાપે સર્વ વાતે હાલ તો સુખિયો હતો ૨૯
પણ સ્વપ્ન આવ્યુ એક દી ભયભીત હુ તેથી થયો !
મમ પાસથી પ્રિય નિર્મળાને સિહ ઉપાડી ગયો !
રે ! નિર્મળા પોકારતી' શશિકાન્ત વ્હારે આવજો !
જો પ્રેમ સાચો હોય તો આવી મને ઉગારજો ! ૩૦

હુ સીંહની પાછળ ગયો ઝટ સ્વાર ઘોડાપર થઇ !
પણુ એટલામાં હા ! અરે ! મમ આખ તો ઉઘડી ગઇ !
ના નિર્મળા! ના સીંહ છે! ના અશ્વને હું કયા પડયો ?
રે ! ભેદ શ્યો આ સ્વપ્નનો ? વીચારના વમળે ચ્હડયો ૩૧
ઉઠયો: સ્હવારે કામ અટપી નોકરી પર હુ ગયો,
પણુ સ્વપ્ન ના વિસર્યું અરે ! ઉદ્વેગ એ અ તર રહ્યો,
છે નિર્મળા કૈ ભય વિષે બસ ભાસ મુજને એ થયો,
દિન આઠની લીધી રજા મમ ગામમા સત્વર ગયો. ૩૨

* * * *

ગુરૂના ઘરે મળવા ગયો પતિ પત્નિને પાયે પડયો,
આવ્યો ભલે શશિકાન્ત તુ આન દ અમ અ તર ચ્હડયો,
ગુરૂજી ગયા શાળા વિષે વાતો કરી સુખ દુ.ખ તણી,
ગુરૂપત્નિ બોલ્યા નિર્મળાપર કષ્ટના વૃષ્ટી ઘણી. ૩૩
જે દિવસ તુ અહ્રીથી ગયો તે દિવસની બાળા દુ ખી,
મળવા મને તે આવતી' દીઠી કદી ના હસમુખી;
તુજને સદા સ ભાળતી' ત્હારી ખબર તે પૂછતી',
નિજ કષ્ટ વાત કહી રડે ! હું અશ્રુ ત્હેના લૂછતી'. ૩૪
પત્નિ નવીના પાસમા નિજ તાત પણુ પરવશ થયા,
પુત્રી સુખી છે કે દુ ખી વાત્સલ્ય સૌ વિસરી ગયા,
માતા નવી જે કષ્ટ દે કન્યા સહન તે સૌ કરે,
અવધી નથી દુ:ખની હવે બાળા બિચારી કયાં ઠરે ? ૩૫

વળી નિર્મળાના લગ્ન કેરી વાત પણ ચર્ચાય છે,
મ્હે સાંભળ્યુ છે કે વ્હીવા વ ઠેલ સાથે થાય છે;
રે ! દુર્ગુણી ને છે જુગારી લગ્ન ના કોઈ કરે,
છે એ નવીનો કો' સગો તે કાજ ખટપટ આદરે. ૩૬
છે લગ્ન થોડા દિવસમા એવુ બધે બોલાય છે,
પણ નિર્મળા માને નહિ તે રોજ ટ ટો થાય છે,
મુજને કહેતી એ હની માસિ નહિ એને વરૂ,
માબાપ કરશે જુલ્મ તો બસ ઝેર પીને હુ મરૂ ૩૭
એ રીત કન્યાના પરે ઘેરાય છે દુ.ખ વાદળુ,
સુણતા બળે અ તર અરે ! પણ ના ઈલાજે શું કરૂ ?
કરૂણાજનક કથની સુણી ગુરૂપત્નિના મુખથી અરે !
આસુ ન માયે આખમા શુ કષ્ટ આ કન્યા પરે ? ૩૮
બાળાપણે માતા મરી રે ! બાપ પણ વૈરી થયા ?
મોહાન્ધ શુ એવા બન્યા ? કે હૃદયથી ત્યાગી દયા !
કિરતાર જગદાધાર કરૂણાવ ત છો કેશવ તમે,
નિર્દોષ આ દ ડાય તે ગોવીદ કા તમને ગમે ? ૩૯

* * * *

નિજ કાર્ય પરવારી પ્રભાકર અસ્ત થાવા પરવરે,
પક્ષી પશૂ સૌ પ્રેમથી સ્થાનક ભણી પાછા ફરે,
સુદિર સરિતા તીર નિર્મળ નીર સૌ નારી ભરે,
ઠ ડી પવનની લ્હેર આવે નિરખતા નયનો ઠરે. ૪૦

ન્હાવા નદીમાં કૈ પડે સંધ્યા પૂજા કૈ જન કરે,
કપડાં ધુવે છે કૈક ને કૈ તો હવા ખાવા ફરે,
સરિતા કિનારે શીવનું મંદીર સુંદિર છે જહાં,
સંધ્યા સમય અવલોકતો ઊભો હતો હું તો તહાં. ૪૧
શિરપર ધરી ગાગર સુશોભિત હંસચાલે ચાલતી,
તારૂણ્ય વયમાં પેસતી દેખી સુકન્યા આવતી
બે વર્ષમાં આ શું તફાવત ! જોઇને વિસ્મય થયો,
કન્યા મટી તરૂણી થઇ રે ! રંગ બદલાઇ ગયો ! ૪૨
નિરખી મને આવી વદી શશિકાન્ત કયારે આવિયા ?
ના સ્મરણમાં આવી કદી હું ના હૃદયમાં લાવિયા ?
જે દિવસથી જૂદા પડયા તે દિવસની છું હું દુઃખી,
રે ! યાદ કરતી' રોજ હું ને ઇચ્છતી' તમને સુખી. ૪
એવું વદીને સ્તબ્ધ થૈ આંસુ ભરાયાં આંખમાં,
નિર્દોષ બાળા શાન્ત થા ! રે ! રે ! નિસાસા નાખ-મા !
તુજ કષ્ટની કથની સુણી માશીતણા મુખથી અરે !
અંતર બળે મ્હારૂં અતી, છે જુલ્મ ઝઝો તુજ પરે. ૪૪
હું ઊતર્યો છું ગામમાં વિદ્યાગુરૂજીના ઘરે,
મેળાપ મ્હારો ત્યાં થશે તું આવજે ફુરસદ મળે,
એવું સુણી બાળા ગઇ જળકાજ સરિતા પટ ભણી,
હું પણ પછી પુરમાં ગયો અંતર વિષે ચીંતા ઘણી. ૪૫
વળતે દિવસ આવી સુકન્યા નિર્મળા ગુરૂવાસમાં,
ગુરૂજી હતા શાળા વિષે ગુરૂપત્નિ ના અવકાશમાં,

બસ એકલાં બન્ને અમે વાતો કરી સુખદુઃખ તણી,
બાળા કહે હુ શરણુ છુ છે આશ અ તરમા ઘણી ૪૭
મા બાપના ધાર્યા પ્રમાણે લગ્ન કરવાની નથી,
માનીશ મીઠુ મ્હોતને રે ! લેશ ડરવાની નથી;
તુજ પ્રેમમય વાણી સુણી બાળા હ્રદય ઉભરાય છે,
મુજ શરણમા લેવા ખુશી છુ દિલ તને બસ ચ્હાય છે. ૪૮
ત્હારા પિતાજી પાસ આવી ને વિનવણી હુ કરૂ,
અ તર વસે હરિ એમને ઇલાજ છેલ્લો આદરૂ,
બાળા સુણી શરમાઇ મુખડુ લાલ કુન્દન સમ થયુ,
આન દની પળ એ હતી મન કષ્ટ સૌ વિસરી ગયુ. ૪૯
રે ! એ પળો ! રે ! એ પળો ! પાછી ફરી ના આવશે,
ના દગ્ધ થાતા હ્રદયને નિર્મળ જળે ન્હવરાશે,
હે ? નિર્મળા ! ઓ ! નિર્મળા ! તુ ટેક ત્હારો તોડજે !
ક ગાલ થૈને કરગરૂ રે ! રે ! સમાધી છોડજે !

* * * *

પાપ.

બીજે દિવસ ઉદાર પાલણહારને મળવા ગયો,
પાયે પડયો હુ તેમને કરજોડીને ઊભો રહ્યો,
શુ ખબર છે ? શશિકાન્ત ત્હારી તુ હવે સુખિયો થયો,
ના પત્ર ત્હે એકે લખ્યો ઉપકાર સૌ વિસરી ગયો ? ૫૦
તુજ કાજ જે ઠપકો દીધો માઠુ તને લાગ્યુ હશે,
ઘરબ્હાર કાઢયો એમ જાણી જીવન ત્હારૂ સુધરશે,

મ્હેં નમ્રતા ધારી કહ્યું ઉપકાર ભૂલું ના કદી,
પાળક પિતા મમ આપ છો શરમાવશો ના કૈં વદી. ૫૧
સેવક સદા તૈયાર છે તમ હુકમ શીર ચ્હડાવવા,
આ જીંદગી છે આપની માલીક છો વણસાડવા;
મ્હારી હકીકત શેઠને મ્હે સર્વ વિસ્તારી કહી,
પણ નિર્મળાની માગણી રસના થકીરે ! થાય નહિ ૫૨
તો પણ ધરી હિમ્મત કહ્યુ ઓ ! શેઠજી કરૂણા કરો !
હુ નિર્મળાનો હસ્ત માગુ અર્જ આ ધ્યાને ધરો !
રે ! શબ્દ છેલ્લો સાભળીને શેઠજી ગુસ્સે થયા !
ઓ મુર્ખ તુ આ શુ બકે ? આવે મને તારી દયા ! ૫૩
ના શર્મ કૈં મન આવતી આશા નકામી કા કરે ?
શુ ન્યાતમા વર છે નહિ ? કગાલને કન્યા વરે !
ઓ ! શેઠજી આ શુ વદો ? કગાલ પણ છુ સદ્દગુણી,
કટુ વચન ના કૈં બોલશો અતર બળે એવુ સુણી. ૫૪
હુ નિર્મળાને ચ્હાઉ છુ છે નિર્મળાની પણ ખુશી,
આશીષ લ્યો અતર તણી રે ! ના બતાવો નાખુશી,
શુ બોલતા બ્હેકી ગયો ? બાળા ભમાવી ત્હે ખરે !
પાળ્યો ત્હને મ્હે પ્રેમથી બદલો મળ્યો તેનો અરે ! ૫૫
રે ! સર્પ કેરા બાળને પય પાઇને જે પાળશે,
મ્હોટો થતાં માલીકને દે ડસ બદલો વાળશે,
પાળક પિતા ત્હારો બન્યો હુ નિર્મળા ભગિની સમી,
કપટી કુદ્રષ્ટી કા કરે ! બુદ્ધિ બધી ત્હારી ભમી. ૫૬

જા ! શ્યામ મુખ ત્હારૂં લઈ ના આવતો અત્રે ફરી,
ઉપકાર હૈયે હોય તો પરદેશ જા ! કરૂણા કરી,
મળતો હવે ન નિર્મેળાને વચન મ્હારૂ માનજે,
માગી લઉ છુ એટલુ આભારને રજ જાણજે ૫૭
વાણી સુણી પોષક તણી રે ! રે ! પરાધિન હુ થયો,
અ તર તર્યું તેથી અરેરે ! ! પ્રેમ પણ વિસરી ગયો,
રે ! ઘાત કીધો પ્રેમનો આજે ઘણો પસ્તાઉ છુ,
બળિદાન આપી રકતનુ હરદમ હવે સૂકાઉ છુ ૫૮
એ પાપની માફી કદાપી આ ભવે મળશે નહિ,
પ્રાયશ્ચિત તેનુ છે નહિ રે ! તાપ તે ટળશે નહિ,
મે હસ્ત જોડીને કહ્યું ઓ શેઠજી હુ જાઉ છુ,
રે ! નિર્મેળાથી હુ જુદો આ જીદગીમા થાઉ છુ ૫૯
પણ છે ભલામણ એજ કે, કન્યા કુવે ના નાખશો,
રે ! મા વિનાની નિર્મળા પર રે'મ માયા રાખશો;
એવુ કહી પાછો ફર્યો ના ત્યા ઘડી ઉભો રહ્યો,
બાળા તજી હરિ આશરે હુ ગામ ત્યાગીને ગયો. ૬૦

*   *   *   *

હુ હાલ અમદાવાદમા છુ આઠ દિન આવે થયા,
પણ નોકરી પર મન નથી દિન શોકમા જાયે વહ્યા,
ભોજન નથી કૈ ભાવતુ ફરવા જવાનુ ના ગમે,
નિદ્રા ન આવે નયનમાં રે ! નિર્મળામા મન ભમે. ૬૧

પણ પત્ર આવ્યો નિર્મળાનો દેખતાં ખુશ હુ થયો,
વાંચી હકીકત ને પછી દુઃખ અબ્ધિમા ડૂબી ગયો,
અશ્રુ ન માયે આંખમા રે! પોક મૂકીને રડયો,
રે! નિર્મળા! ઓ! નિર્મળા! બે ભાન થૈને હું પડયો. ૬૨

*   *   *

પત્ર!

" શશિકાન્ત મ્હારા લગ્નની કંકોતરી આ વાચજો!"
" કંકુ નથી મમ રક્તના છાટા પડયા અવલોકજો!"
" એ લગ્નની ચૉરી નથી પણ છે ચિતા તૈયારરે!"
" મમ લગ્ન કરશે કાષ્ટથી પામીશ દુ:ખનો પારરે!" ૬૩
" વાજા નહિં ત્યાં વાગશે રે! ગીત કો ગાશે નહિ!"
" રોશે કકળશે સ્નેહિયો આનદ વર્તાશે નહિ!"
" એ લગ્નમાં ના આવશો અતર દુખાશે આપનુ!"
" મેળાપ ના મ્હારો થશે દર્શન થશે ત્યાં શખનુ!" ૬૪
" જે વ્હાણમાં બેઠી હતી તે વ્હાણ વ ટોળે ચ્હડયું!"
" નાવિક તરી નાસી ગયો ના ફરજનું "નાળુ" નડયું!"
" રે! જૈ કિનારે તે ઉભો હિમ્મત વિના તે શું કરે!"
" દરિયે ડુબૂછું હાયં હુ આશા ભરી છુ હા! અરે!" ૬૫
" આ ઝેરનુ પ્યાલુ પિતા અટકાવનારૂં કો નહિ!"
" જનુની જતાં આ જગતમા રે! હાય! મ્હારૂં કો નહિ!"
" બસ ઝેરથી આરામ છે એ વીણ પ્યારૂં કો નહિ!"
" છે સ્વાર્થમય સસાર જીવડા જાણુ ત્હારૂં કો નહિ!" ૬૬

" બાપા બન્યા દુશ્મન અરે! રાખ્યો ભરૂસો તમપરે ! "
" ત્યાગી તમે ચાલી ગયા કર્મે લખેલું ના ફરે ! "
" જો પ્રેમ મુજપર હોયતો "શશિકાન્ત 'તે વિસરી જજો !
" નિર્ભાગી કન્યા નિર્મળાને કો' દિવસ સંભારજો ! " ૬૭

* * *

એ રાત્રિને એ દિવસ રે ! બેભાનમા ચાલી ગયા,
આંખો ઉઘાડી જોઉં તો ગુરૂદેવના દર્શન થયા,
ગુરૂપત્નિ પણ પાસે હતા હુ તો પથારીમા હતો,
રે ! નિર્મળા ! રે ! નિર્મળા ! એ શબ્દ હરદમ ઝખતો ૬૮

કો' સ્નેહિયે ઝટ તારથી ગુરૂદેવ તેડાવ્યા હતા,
મમ માતસમ ગુરૂપત્નિને નિજ સંગ તે લાવ્યા હતા,
મસ્તિક દવા તે યોજતા' ગુરૂપત્નિ છે ગુણિયલ ખરે !
હે ! માત ક્યા છે નિર્મળા ? એ પ્રશ્ન મે પૂછયો અરે ! ૬૯

ગુરૂપત્નિ ના બોલ્યા કશુ આંસુ ભરાયા આંખમા,
તબિયત બગડશે શાન્ત થા ! ગુરૂજી કહે કૈ ભાખમા,
ચેતી ગયો હુ નિર્મળાનો પ્રાણ પરલોકે ગયો,
રે ! નિર્મળા ! એવું વદી બેભાન પાછો હુ થયો. ૭૦

* * *

કૈ કૈ દવાઓ વાપરી ડૉકટર અને વૈદો તણી,
દિનરાત ગુરૂ ગુરૂપત્નિએ લીધી મહેનત હા ! ઘણી,
મમ દર્દ તો વાધ્યુ હતુ રે ! કેસ કબજે ના રહ્યા,
કૈ કૈ ઇલાજો યોજતા છઠ્ઠે દિને જાગ્રત થયો. ૭૧

ડૉકટર વિના મુજ પાસ બીજુ કોઇએ પણ ના હતુ,
ગુરૂપત્નિને જોવા થકી મમ દર્દ તો વધતુ જતુ,
તેથી અરે ! મુજ પાસ બીજુ કોઇએ પણ ના રહે,
મમ હૃદય ધટના રોકવા ડૉકટર નવિન વાતો કહે ૭૨
એ રીત દીન પદર ગયા સાજો શરિરે હુ થયો,
ગુરૂની રજા પુરી થતા ગુરૂસગ નિજ ગામે ગયો;
નિજ ગામમા આવી કથા મ્હે નિર્મળાની સાભળી,
હા ! લગ્નના પ્હેલે દિવસ રે ! ઝેર–પી–કન્યા મરી ' ૭૩
છટકેલ સાથે લગ્ન લીધુ તાત પણ નિર્દય થયા,
ના અર્જ બાળાની સુણી રે ! પ્રાણ કન્યાના ગયા,
કન્યા તણા કમભાગ્યની કરૂણાજનક કથની સુણી,
ધિ.ક્કાર આવ્યો મુજ પરે ! રે ! રે ! સુકન્યા મ્હે હણી ૭૪

* * * *

પ્રાયશ્ચિત !

રે ! રે ! હૃદય બસ જા બળી અગારમા, તુ રાખ થા !
પ્રાયશ્ચિત એ પૃરૂ નથી જા ! જા ! હવે દુમૂર્ખ થા !
બાળા ફસાવી ભોળી ત્હે, ઓ ! દુષ્ટ દિલડા દૂર જા !
એ જુલ્મ કૈં ઓછો નથી રે ! ઝેર ખા ! બસ ઝેર ખા ! ૭૫
દીધો દિલાસો ને પછી વિશ્વાસઘાતી કા થયો ?
કન્યા અરણ્યે એકલી ત્યાગી હુ તો નાસી ગયો !

કન્યા કપાણી વન વિષે ખૂની ખરે! તેનો થયો!
રે! રે! ભુસાયે ના કદાપી ડાઘ એ દિલમાં રહ્યો! ૭૬
શોધુ સકળ સંસારમા પણ નિર્મળા મળશે નહિં!
રે! નિર્મળા જો ના મળે ચાંતા કદી ચળશે નહિ!
રે'વુ ફીકરમા રોજ રે! શું કષ્ટ એ ટળશે નહિ!
શશિકાન્ત આ સસારમા શાન્તી તને મળશે નહિ! ૭૭
ડખે હ્રદય દરરોજ મ્હારે ડખ એ સ્હેવો નથી!
આ મોહમય સસારનો લ્હાવો હવે લેવો નથી!
સુખ સ્વપ્નમા દીઠુ ન કો' દુઃખવત મમ જેવો નથી!
કિસ્મત બન્યુ કગાલ કો'ને દોષ કૈં દેવો નથી! ૭૮
ફાટે હ્રદય મ્હારૂં અરે! લૈને ફકીરી હુ ફરૂં!
પણ જીદગી છે ઝેર જેવી તો જીવીને શુ કરૂ?
છે પાપમય કાયા બધી તો મર્ણથી શાને ડરૂ?
ના પાપ જાયે મ્હોતથી રે! રે! મરીને શું કરૂ? ૭૯
કર્મે બનેલો અધ છુ ના રાહ કો બતલાવશો!
અથડાઉ છો કૂટાઊ પણ રે! રે! દયા ના લાવશો!
નિર્દય ખુની બાડે પડે ના ના નહિ અટકાવશો!
પોકાર કરશે કાઢવા ના પાસ તેની આવશો! ૮૦

* * * *

રે! બાર વર્ષ થયા છતા પણ ઘા હજુ મટતો નથી!
પ્રાયશ્ચિતનો કીડો હ્રદય ત્યાગી જરા ખસતો નથી!

કોરે કલેજું તે કીડા આનંદ મન વસ્તો નથી !
રે ! રે ! દિવાનો છું જરા પણ કો' દિવસ હસતો નથી ! ૮૧
સ્નેહી મથે પરણાવવા પણ લગ્ન તો કરવુ નથી !
દુનિયા દિવાનો છો કહે એ દોષથી ડરવું નથી !
છે પ્યાર પર પૂળો મુકયો બસ પંથ એ પળવુ નથી !
રે ! મોહમાયાના સમુદ્ર મહીં હવે મળવુ નથી ! ૮૨
આ જીંદગીને ત્યાગવા બે વાર મ્હેં ખટપટ કરી !
આયૂષ્ય દોરી ના કપાણી રે ! ગયો હુ ના મરી !
રે ! મ્હોત નાસે દૂર મુજને દેખતા જાયે ડરી !
કંગાળ છું ! પાપિષ્ટ છુ ! છુટકો કરોને શ્રી હરિ ! ૮૩
મજનુ બન્યો છુ હાય હુ લયલી વિના ઘેલો ફરૂ !
લયલી વિના હુ શુ કરૂ ? લયલી વિયોગે હા મરૂં !
લયલી ભરૂસે છે ફસી મજનું હૃદય ડરતો નથી !
લયલી કબરમાં જૈ સુતી મજનુ હજૂ મરતો નથી ! ૮૪
" આવે સુકન્યા સ્વપ્નમા "શશિકાન્ત" છો શાણા તમે "
" શરણે રહેલાને તજી સંસારમા રે'વું ગમે ! "
" હુ તો સુખી છુ સ્વર્ગમા પણ રીત તમ સારી નહિં ! "
" વિશ્વાસઘાતી કા થયા ? દિલમાં દયા ધારી નહિ ! " ૮૫
પળમા હસે ! પળમા રડે ! પળમા ઘણી ગુસ્સે થતી !
પળમા છુપાવી મૂખ કન્યા નિર્મળા નાસી જતી !
હુ કરગરી પાયે પડુ પણ નિર્મળા માને નહિ !
મમ હૃદય કેરા કષ્ટને દેવાગના જાણે નહિં ! ૮૬

કો' વાર કાળી રાત્રીએ સમસાનમાં હું તો જતો !
ભડભડ ચિતાઓ જ્યાં બળે તે પાસ જૈ રોતો હતો !
લૈ રાખ તે સમશાનની આખા શરિરે ચોળતો,' !
હે નિર્મળા ! તુ ક્યાં ગઇ ? પોકાર પાડી બોલતો,' ! ૮૭

* * * *

પ્રિય પાઠકો ! મમ પ્રેમની કરૂણાજનક કથની લખી,
રે ! છે અધુરી તે હજુ આગળ લખાઇ ના શકી,
પુસ્તક ભરાયે કૈંક પણ ઉદ્દગાર મ્હારા ના ખુટે,
હરિ હાથ લે ! પ્રભુ મ્હોત દે ! આ દેહથી આત્મા છુટે, ૮૮

* * *
* * *

છેવટ— * *

એ રીત એ શશિકાન્ત ભૂલી ભાન દિવાનો થયો,
વર્ષો વિત્યા પણ નિર્મળાની યાદ ના વિસરી ગયો,
ના દેહનું કૈં ભાન છે સૂકાઇ કાષ્ટ સમો થયો,
રે ! રક્ત સૌ ઉડી ગયુ બસ અસ્થીનો માળો રહ્યો. ૮૯
દિન એક આવ્યુ પૂર સરિતા જોસમા વ્હેતી હતી,
વાદળ છવાયુ ગગનમા વરસાદની વૃષ્ટિ થતી,
ચમકે વિજળીઓ નભ વિષે ગગડાટ વાદળ ગાજતા,
આવે સપાટા પવનના સૌ ઘર વિષે પેસી જતા. ૯૦
તે સમય સાધીને દિવાનો તીર સરિતાને ગયો,
ઓ ! નિર્મળા ! એવુ વદી તે તુર્ત જળવાસી થયો,

પત્તો મળ્યો ના તેહનો જળની સમાધી છે કરી,
શશિકાન્ત આ સંસારમા શોધ્યો મળ્યો ના કૈ ફરી. ૯૧
તે જાણતાં સૌ લોક શોકાતુર અંતરમા થયું,
રે ! દિવ્ય પ્રેમી જોડલુ સંસારને છોડી ગયુ;
હે ! દેવ તુ સૌ દમ્પતીમા પ્રેમ એવો સ્થાપજે,
એ યુગલ આત્માને સદા શાન્તી પ્રભૂ તું આપજે. ૯૨

* * * *

જે દિવસ પુત્રી નિર્મળાનો પ્રાણ પરલોકે ગયો,
તે દિવસથી ભોળો પિતા દુઃખથી પથારી વશ થયો,
ઓ પ્યારી પુત્રી કયા ગઇ ? હુ મોહમાં અંધો રહ્યો,
રે ! દીવ્ય મ્હારો દીવડો ! મુજ પાપથી ગુલ થૈ ગયો. ૯૩
ના પાસ કો'ને આવવા દે પત્નિને ગાળો દીયે,
તુજ વીણ પ્યારી પુત્રીનુ રે ! રક્ત પાપી કો પીયે ?
જા દૂર થા ! જા દૂર થા ! ઓ દુષ્ટ રંડા મુજ થકી,
તુજ ફંદમા હા ! હું ફસાયો વાત થૈ કર્મે લખી. ૯૪
એ તીવ્ર પશ્ચાતાપથી પ્રેમી પિતા પાગલ થયો,
ત્રણ માસ સેવી માંદગી સંસારને છોડી ગયો,
લોકો તણા અપવાદથી પત્નિ પિયરમા જૈ રહી,
એ રીત એક કુટુંબની કરૂણાજનક કથની કહી. ૯૫

કુંદન અને કુસુમમાં શું છે?

—ગઝલ—

કથાઓ કૈં હશે વાંચી નવિન નાટક નિહાળ્યાં કૈ;
તથાપી તત્વ એ સૌનું અહા! કુંદન કુસુમે છે!
સુતાનું દ્રવ્ય લેનારા કસાઇનું કામ કરનારા,
બની બાપા રગડનારા અહા! કુંદન કુસુમે છે!
સુતાને સ્નેહથી પાળે પછી ભવ તેહનો બાળે,
હરામી દ્રવ્ય હરનારા અહા! કુંદન કુસુમે છે!
સુધારો ઘર વિષે ઘાલે કુધારે આંધળા ચાલે,
બની ફૂટકેલ ફરનારા અહા! કુંદન કુસુમે છે!
ચિરૂટ ન્હા બ્રૅન્ડિ ને બીડી ગણે છે સ્વર્ગની સીડી,
અભક્ષા ભક્ષ કરનારા અહા! કુંદન કુસુમે છે!
પ્રસાદો રાય થઇ ભેળા કરે બબ્બા તણા મેળા;
વળે શું દેશની વેળા! અહા! કુંદન કુસુમે છે!
પિતા માતા ગણે ઘેલા ચતુરાના બને ચેલા,
પુરાણો પંથ તજનારા અહા! કુંદન કુસુમે છે!
બનાવે બૈરીને લેડી જણાયે ઝાખતા ઢેડી;
જીવનમા ઝેર દે રેડી અહા! કુંદન કુસુમે છે!
ગમન ગુણિકા ગૃહે કરતા ધુમાડો દ્રવ્યનો કરતા,
મદીરાથી ઉદર ભરતા અહા! કુંદન કુસુમે છે!
રહે આધિન નિજ દારા ઝરાવે પ્રેમની ધારા,
તથાપી તર્ત તજનારા અહા! કુંદન કુસુમે છે!

બ્રહ્મહત્યા.

યાને

આપઘાત કે, ખુન ?!

(એક કરૂણાજનક કથા)

સોરઠા.

બ્રહ્મહત્યાનું પાપ, છાપ પડી ત્હારા શિરે,
ન્યાયી જગનો બાપ, માફ કરે ના મૂરખા !

*　　*　　*　　*

પડી પટોળે ભાત, ફાટે પણ ફીટે નહિ,
પાપ તણી છે માત, બ્રહ્મહત્યા નહિ છૂટશે !

*　　*　　*　　*

આશા ! આશા ! હાય ! કામ કરાવ્યું ત્હે કુડું,
"લોભે લક્ષણ જાય," હાય ! વિધાતા શું કરે ?

"મણિકાન્ત"

ભુંડાની ભુંડાઇ !

--ગઝલ--

કર્યો ઉપકાર તે બદલે ભર્યો અપકાર ત્હેં ભૂંડા !
વયોવૃદ્ધ વિપ્ર ગરદન પર, ધસી તલવાર ત્હેં ભૂંડા !

+ + + +

તપેલો શાન્ત થાવાને, વિસામો વૃક્ષનો લીધો !
કુહાડાથી પછી કાપ્યું, દગો કાં વૃક્ષને દીધો ?

+ + + +

અરે ! પય પાઇને પાળ્યો, વળી મ્હોટો ત્હને કીધો !
ફણીધર હા ! બનીને ત્હેં, અરેરે !! ડંસ કાં દીધો ?

+ + + +

મુસાફર હા તને માની, સુવાડયો ગૃહ વિષે જ્યારે !
કરી ચંડાળ ! ત્હેં ચોરી ! પડયા સૌ નિંદમાં ત્યારે !

+ + + +

અરે ! જગદીશ જાણે છે, અયે ! ઝાલિમ જુલમ ત્હારો !
કદી નહિ માફ કરશે તે, અદલ ઇન્સાફ કરનારો !

"મણિકાન્ત"

॥ શ્રીહરિ ॥

બ્રહ્મહત્યા !

યાને

આપઘાત કે ખૂન ?

નોટ:--સદરહુ કથામાં ટુંકી લાઇનો છે તે ચોપાઇમાં લેવી તથા વચ્ચે મ્હોટી લાઇનો છે તે ગરબી (સાંભળજો સજ્જન નરનારી હિતશિખામણ સારી-જી) ના રાહમાં લેવી.

ઇષ્ટ દેવને પાયે પડી,
વાત સુણાવુ સૌને વડી,
કેક વર્ષની છે આ કથા,
દાદા મ્હારા કહેતા હતા
નિશાળમાથી આવું ઘેર,
દાદા વાત સુણાવે પેર,
સુણી વાત આસુડાં ઢળે,
કુમળુ અતર મ્હારૂ બળે.

* * * *

શ્રી સરખાપુર ન્હાનુ ગામ,
ભીલ લોકનુ ભારે કામ;
અન્ય વરણુ ત્યાં થોડી ઘણી,
વધુ વસ્તી ઠાકરડા તણી.
વેત્રવતીની સુ દિર તીર,
ગામ સદા દીસે ગ ભીર,
ગામ શેઠ છે મોતીલાલ,
વ્હેપારે પામ્યો ધનમાલ.
બીજા વણીક વસે દસબાર,
ગામ શેઠ સૌનો સરદાર,
શેઠ તણી ઉમ્મર છે ત્રીસ,
શેઠાણી વર્ષે ત્રેવીસ.
સાત વર્ષનો પુત્રજ એક,
માત પિતાને વ્હાલો છેક,
કૃષ્ણુલાલ છે ત્હેનુ નામં,
નામ પ્રમાણે અ ગ તમામ
મુનિમ શેઠના અંબારામ,
છે વિશ્વાસુ ચોખ્ખુ કામ,
વયે વૃદ્ધ છે વર્ષે સાઠ,
વિપ્રતણી ઉત્તમ છે નાત.

ઘણા વર્ષથી વહિવટ કરે,
શેઠ તણુ અંતર તો ઠરે.

\+ + + +

બાર વર્ષના શેઠજ હતા,
પાટી લઇ ભણુવાને જતા,
પિતા શેઠના ગયા સ્વધામ,
મુનિમને સોપ્યુંજ તમામ.
સાભળો સઘળો વ્હેપાર,
મમ બાળકની લ્યો સભાળ,
તમપર મારો છે વિશ્વાસ,
હવે નથી જીવવાની આશ
મુવા શેઠ મૂકી જજાળ,
થયા વર્ષ તેનેજ અઢાર,
પૈસા સારા પેદા કર્યો,
શેઠ તણા ભડારો ભર્યા
ગણો પુત્રસમ પાળ્યો બાળ,
ભણાવવા લીધી સભાળ,
વ્હેપારે પાવરધો કર્યો,
સોળે વર્ષે કન્યા વર્યો
થયો તરૂણ ત્યા મોતીલાલ,

ત્રેવીસ વર્ષે પ્રગટયો બાળ,
મુનિમને મુરબ્બી ગણે,
મુનિમની હા, એ હા, ભણે.
પુછ્યા વિણુ પાણી નવ પીયે,
ખપતી વસ્તુ પૂછી લીયે,
એમ અઢારે પૂરા થયા,
શેઠ મુવે વર્ષો વહી ગયા.
વર્ષ ત્રીસનો મોતીલાલ,
સાત વર્ષનો ત્હેનો બાળ,
હવે મુનિમની કહુછું કથા,
દેવ સમા ડોસા તે હતા.
ભોળાને ભગવત્ પર ધ્યાન,
સતોનું કરતા સન્માન,
ગામ તેમનુ ગગાવાસ,
છે સરખાપુર કેરી પાસ.
ગગાતીરે સુદિર ગામ,
યાત્રા કેરૂ મ્હોટુ ધામ,
વસે કુટુબ ત્યા મુનિમ તણુ,
સુખિયુ ને સતોષી ઘણુ.
ત્રણુ પુત્રોને પુત્રી એક,

પરણાવ્યાં સૌ કરી વિવેક,
પુત્ર તણે ઘર પુત્રો થયા,
સૌ નિજ ધંધે વળગી ગયા.
મૂકી ભર વાડી વસ્તાર,
ગયાં ડોસી હરિને દરબાર
સદ્‌ગુણવાસી મુનિમ તણી,
ગામ વિષે કીર્તિ છે ઘણી,
એક વખત પુત્રો ને પિતા,
નિજ ઘરમાહી બેઠા હતા

(ગરબી-સાંભળજો સજજન નરનારી-એ રાહ.)

પુત્ર કહે છે તાત અમારા, વાત અમારી માનોજી.
મ્હોટા રળતા પુત્ર થયા તો, જગદીશ્વરને જાણો-
સાચુ માનોજી.
શેઠ હવે તો મ્હોટા થયા છે, સઘળો વહીવટ સોંપોજી.
મુક્ત થઇને નિજ ઘર આવો, સૌ જ જાળો કાપો-સાચુ.
તાત કહે છે પુત્ર તમારી, વાત હૃદયમા ધારીજી,
રજા માગતા શેઠ દુભાયે, એ ચિંતા છે ભારી-સાચુ.
તોપણ 'મોતીને' સમજાવી, મુક્ત થઇને આવુ જી,
સૌ જ જાળો ત્યાગ કરીને, હરગુણ હરનિશ ગાવુ-સાચુ.

ગયા માસ બીજા ત્યાં ચાર,
"મોતી" શેઠ થયાજ બિમાર,

ક્ષય વ્યાધી મોતીને થયો;
દિન પરદિન તે ગળતો ગયો.
ઐાષધ કીધાં અપરપાર,
પણ ના સારૂ થયુ લગાર,
રોગ વધ્યો ને શક્તી ગઇ,
મુનિમની હિમ્મત ના રહી.
છતા દિલાસો દે છે ઘણો,
રાખ ભરૂસો ભગવત તણો,
તુજને સારૂ થશે વિચાર,
હિમ્મત ત્યાગીશ ના તલભાર

શેઠ કહે છે કાકા મારા, મૃત્યુ માથે આવ્યુ જી,
તાબે થાવું પડશે તેને, જે ભગવતને ભાવ્યુ–
મૃત્યુ આવ્યુ જી.
આ જગમા જન્મીને જાવુ, તેમા શાને રોવુ જી.
પણ અધવચમા ન્હાવ ડુબે તો કયમ આસુડા લ્હોવું–મૃત્યુ૦
જેવો મુજને તાતે સોપ્યો, તેવો તમને સોપુજી;
મમ બાળકની રક્ષા કરજો, હસ્ત હુ તેનો આપુ–મૃત્યુ૦
જેવુ મારૂ જતન કર્યુ'તુ, તેવુ તેનુ કરજોજી,
જગતપિતા એ જગદીશ્વરજી, તમ અંતરમા ઠરજો–મૃત્યુ૦
એમ કહેતાં મોતીલાલે, દેહ તજી ત્યાં દીધોજી,
મુનિમને આસુ ના માયે, કોપ પ્રભુ શ્યો કીધો ?–મૃત્યુ૦

ઘરડાને મૃત્યુ ના આવે, કેમ યુવાનો જાયેજી ?
અવળી ગંગા કેમ ચલાવો ? આ-દુઃખ ના સ્હેવાયે-મૃત્યુ૦

ડોસે સૌને શાન્તજ કર્યા,
ક્રીયા કરી સૌ ઠામે ઠર્યા;
ડોસે વહિવટ ચાલુ કર્યો,
કૃષ્ણુલાલને હાથે ધર્યો.
ભણાવવા મુકયો નિશાળ,
પુત્ર તુલ્ય લેતા સંભાળ,
શેઠાણીને આપે આશ,
થાશો નહિ કે તમે નિરાશ.
પુત્ર કાલ તુજ મ્હોટો થશે,
કષ્ટ તમારા સર્વે જશે,
વર્ષ વિત્યા બીજા ત્યાં આઠ,
ડોસે ઠીક કર્યો છે ઠાઠ
આગળથી વ્હોળો વ્હેપાર,
કરી કમાયા પૈસા સાર;
શેઠ તણી મિલકત તો વધી,
મુનિમની મહેનત છે બધી.
કૃષ્ણુલાલનાં લગ્નજ કર્યા,
ડોસાએ દિલ સૌના હર્યા,

વૃદ્ધ થઇ ડોસાની કાય,
આખે ઝાઝુ ના દેખાય.
નામુ લખવા માટે એક,
મ્હેતો રાખ્યો કરી વિવેક,
શેઠ તણા સગપણમા હતો,
દરિદ્રતાથી દુ.ખિયો થતો.
ચાર હતા તેને સતાન,
પણ પૈસા વણ દુખની ખાણ,
ડોસાને દીલ આવી દયા,
દઇ નોકરી શાન્તજ થયા
પાવરધો વ્હેપારે કર્યો,
અ દેશો ના અતર ધર્યો.
નામ તેહનું કાળીદાસ,
નામ પ્રમાણે અવગુણ ખાસ
લોભીને લુચ્ચો છે ઘણો
ડર ના રાખે ઇશ્વર તણો,
અદેખાઇનું પુરૂ જોર,
અતર તેનુ હતુ કઠોર.
પાપ પુણ્ય ના ગણે લગાર,
ચોરી એ ચોખ્ખો વ્હેપાર,

વળી કુછંદી પૂરો હતો,
નવ કરવાનું કરવા જતો
શરિર પણ લાગે ભયકાર,
હબસી સમ તેનો આકાર,
આંખ્યો દેખી બાળક બ્હીયે,
ભુલે ચુકે કો નામ ન લીયે.
પણ ઉજળો તેનો વસ્તાર,
તેની આવે દયા લગાર,
બાર માસ નોકરીએ થયા,
દુખના દા'ડા સર્વે ગયા
દુકાનમાથી ચોરી કરે,
દાણા વસ્તુ હરદમ હરે,
મુનિમથી ડરતો હદબાર,
પણ અતર ઇર્ષા અગાર.
લાચ લઇ ગ્રાહુકથી મળે,
હિસાબમા ગોટાળો કરે,
મુનિમજી વિશ્વાસે રહ્યા,
એમ દિવસ કૈ ચાલ્યા ગયા.

પાપ ઘડો જ્યા પુર્ણ ભરાયે, તુર્ત પછી છલકાયેજી,
કે ક ઇલાજો કામ લગાડે, પણ ના તે ઢકાયે–સાચું માનોજી

ચોરી કરશે ચોર સદા પણ, એક દિવસ પકડાશેજી;
માન ભંગ ને થાયે દુખિયો, ન્યાયવિષે સપડાશે—સાચુ મા
તે જાણે ના જોતુ કોઇ, પણ જોતો જગરાયજી;
અવધી થાતા અલ્પ સમયમા, પાપ પ્રગટ સૌ થાયે—સાચુ

મુનિમને તો થઇ છે જાણ,
કે, મ્હેતાએ કાઢયો ધાણ,
ઓ મુરખા ! શું કીધું કામ ?
નિમકહરામી થયો તમામ.
તારા વિશ્વાસે હુ રહ્યો,
ઘાતી તુ એવો કા થયો ?
દિન જાણીને રાખ્યો પાસ,
તેનો બદલો આપ્યો ખાસ.
રજા તુજને આપુ સાહી,
હવે કદિ ના આવીશ અહીં,
નિમકહરામી શેઠજ તણો,
ધમકાવ્યો ડોસાએ ઘણો.
કરગરતો ત્યા કાળીદાસ,
માફ કરો આ સમયે ખાસ,
બચ્ચા મારા થાશે દુઃખી,
શુભ આશિષથી થાશો સુખી

હવે કરૂં ના એવું કામ,
ના કરશો મુજને બદનામ;
ડોસાને મન આવી દયા,
શિખ દઇને શાન્તજ થયા.
કૃષ્ણલાલને ડોસે કહ્યુ,
હવે બાળપણ તારૂં ગયું;
મુજને આખે હવે કચાસ,
માટે વહીવટ સર્વ તપાસ.
પુત્રો કહે છે "આવો ઘેર,
રામ રટોને રૂડી પેર,"
તેથી તારૂ તુ સભાળ,
મ્હારો પાસે આવ્યો કાળ

કૃષ્ણલાલ બોલ્યો દિન થઇને, કાકા કરૂણા રાખોજી,
આ ઘરબાર ગણો કા જુદા ? શું મુખથી આ ભાખો ?–
કરૂણા રાખોજી.
રામ રટો આ ઘરમા રહિને, પુત્ર મને નિજ ધારોજી,
પુણ્ય દાન પ્રિતેથી કરજો, સર્વેને સભાળો–કરૂણા.

એમ દિવસ કૈ થયા પસાર,
કૃષ્ણલાલને પ્રગટયો બાળ,
આવ્યા દીવાળીના દીન,
ડોસા આવ્યા નિજ વતન.

દીવાળી કરવા શુભ પેર,
પુત્રો પણુ આવ્યા નિજ ઘેર,
હશી ખુશીથી દિવસો ગયા,
તહેવારો ત્યા પુરા થયા.
પુત્ર કરી આજીજી કહે,
હવે જશો ના શેઠજ ગૃહે,
નિજ ઘરની ના કૈ દરકાર,
તજો હવે ત્યાંની જજાળ.
નહિ જવા દઇશુ ત્યા અમે,
સૌ ખટપટને ત્યાગો તમે,
ડોસા બોલ્યા દિકરા સુણો,
હવે નથી રહેવાનો ઘણો
કૃષ્ણલાલને સોપી સહી,
જુજ વખતમા આવુ અહી
દઇ દિલાસો ડોસો ગયા,
પુત્રો પણુ પરદેશે વહ્યા.

યત્ન કરોને ક્રોડ કદાપિ, ટેવ પડી ન તજાયેજી,
તેમ સ્વભાવ નહિ બદલાયે, મણે થના દુર થાયે–સાચુ
ધુવો કોયલા બહુ સાબુથી, પણુ ધોળા નવ થાશેજી,
હીંગ વિષે સુગધી ભેળો, વાસ નહિ બદલાશે–સાચુ

બુદ્ધિ બગડી મ્હેતા તણી,
અદેખાઇ અંતરમાં ઘણી,
વિચારતો પોતાને મન,
ડોસો વચમા નડે વિધ્ન.
જુવાન સાસુ મરશે નહિ,
વહુનો દહાડો વળશે નહિ,
ડોસાનુ જો કાસળ જાય,
મન ગમતો પૈસો લુટાય
ડોસો દેશ જવાનો નથી,
પ્રપચ કૈ નભવાનો નથી,
જ્યા ત્યા ડોસો પામે માન,
મારૂ ના થાયે સન્માન.
રકમ એક ઉચાપત કરી,
જો ડોસાની દ્રષ્ટે પડી,
તો, તો, થાશે બૂરા હાલ,
ફજેત કરશે તે તત્કાળ.
રસ્તા વચ્ચે આવે આડ,
કેમ કાપવી ઘટે ન વાડ ?
દુનિયા છે દોરગી બધી,
સાર અસાર સમજતી નથી.

મ્હારે શુ બીજાથી કામ ?
કરવુ મ્હારે કામ તમામ,
ડોસો મ્હોચાડુ ચમત્કાર,
પડે પછી પાસા પોબાર,
કૃષ્ણુલાલ છે ભોળો છેક,
નવ સમજે તે બે કે, એક,
મનમાહી મનસુબો કરી,
મ્હેતાએ મન આશા ભરી.

ડોસા આવ્યા સૌ મન ભાવ્યા, રોજ ગયા અગીયારજી,
કાર્તિકને સુદ અગીયારસનો, દીન હતો નિરધાર–સાચુ.
પેઢી ને રહેવાનુ મદિર, બન્ને એક મકાનેજી,
આગળ પેઢી પાછળ ઘર છે, દ્વાર બે રાખ્યાં તેને–સાચુ.
શેઠ શેઠાણી સાત દિવસથી, ગામ ગયા છે બીજેજી,
ડોસા વણુ ઘરમા ના કોઇ, વાત હૃદયમા લીજે–સાચુ.

અગીયારસની શાન્ત સ્હવાર,
મુનિમજી ઉઠયા તત્કાળ,
તુર્ત ગયા સરિતાને તીર,
ન્હાયા ડોસા નિર્મળ નીર.
આજે ડોસાને ઉપવાસ,
અગિયારસ તે કરતા ખાસ,

સ્નાન ધ્યાન પ્રિતેથી કર્યું,
ધરણીધરનુ ધ્યાનજ ધર્યું.
સ્નાન કરીને ગયા મુકામ,
દુકાનનુ ઉકેલ્યુ કામ,
મ્હેતાજી પણ હાજર હતા,
અંગે આજ અતી ધ્રૂજતા.
સાંઝ પડીને દીવા થયા,
મ્હેતાજી નિજ મંદીર ગયા,
ડોસે થોડુ કર્યું ફરાળ,
જપવા બેઠા શ્રી ગોપાળ
જપ તપ કરતા વાગ્યા અઠ,
ઠીક જમાવ્યો ડોસે ઠાઠ,
દુકાનને મ્હોટો છે ચોક,
રાત પડે ત્યા આવે લોક.
મિત્ર મંડળી ત્યાંજ ભરાય,
ડોસાનુ હૈયુ હરખાય,
ડોસો કહેતા સુંદર વાત,
શિખામણની તે સાક્ષાત.
ડોસે વાત ચલાવી છેક,
બાર ઉપર ત્યા વાગ્યો એક;

સૌ સૌને ઘર ચાલ્યા ગયા,
ડોસો દ્વાર દઇ સુઇ રહ્યા

લોક કહે છે યમના દૂતો, જનને લેવા આવેજી,
પણ ના કો' ની દ્રષ્ટે પડતા, ના કો' ને ગભરાવે-સાચુ.
પણ ડોસાએ નિજ દ્રષ્ટીએ, બે જણ દીઠા પાસજી,
એક હતો કો પુષ્ટ ભીલડો, બીજો કાળીદાસ- સાચુ.
પુષ્ટ ભીલડે ડુચો દીધો, ડોસાજીના મૂખેજી,
છાતીપર મ્હેતાજી બેઠો, ડોસા નિર્બળ ભૂખે- સાચુ
ભીલ્લ કહે છે ઓ મ્હેતાજી, કામ કરોજ બક્ષાસજી,
પાસ ગળાપર દીધો મ્હેતે, સુણતા ઊપજે ત્રાસ-સાચુ.

મ્હેતે કીધુ કામ ખલાસ.
ડોસા પામ્યા સ્વર્ગે વાસ
ડોસાને ઉપાડયા ત્યાય,
દુકાનની માગી છે જ્યાય
ગળે દોરડુ બાધી એક,
લટકાવ્યા નીચાણે છેક;
ગુઠણ પર બેસાડયા ધરા,
દુષ્ટો ભુલ્યા કરતા કળા.

* * * *

પાછળ દ્વારે પેઠા હતા,
ડોસો જ્યારે કહેતા કથા,

તે અવસરમાં કાળીદાસ,
ઉઠી સાંકળ ખોલી ખાસ.
ભીલુ ઉભો'તો પાછળ દ્વાર,
ત્હેને લીધો અંદર સાર,
સંતાડયો ત્હેને એકાંત,
કથા સુણવા બેઠો શાન્ત.
સૌ સૌને ઘર જ્યારે ગયા,
મ્હેતાજી સૌ સાથે વહ્યા,
સમય થયો અડધો કલાક,
મહેતાજીએ સાંધ્યો લાગ.
પાછળ દ્વારે ધીમે ગયો,
ભીલુ બીજો ત્યાં ભેગો થયો,
ભીલુ કહે ' કયાં જાઓ દાસ ? "
નામું છે લખવાનું ખાસ,
ચઢી ગયું છે નામું છેક,
માટે લખવું ધરી વિવેક,
દહાડે ના મળતી નવરાશ,
માટે જાવું આજે ખાસ.
સુણી વાત ઠાકરડો ગયો,
મ્હેતાજી મંદીરમાં વહ્યો;

ત્યાર પછી શું કીધું કામ?
તે જાણો છો આપ તમામ.
કરી કામને નીકળ્યા બ્હાર,
જુજ વખતમાં થયુ સ્હવાર,
પ્રભાતમા ડે.સો દે દાન,
દાણા ફેરૂ રોજ નિદાન.
ભીખારી સૌ ભેગા થયા,
ચોક ઉપર સૌ બેસી ગયા,
મુનિમજી ઉઠયા નહિં હજુ,
કેમ નહિ બિછાનું તજયુ?
દાણા મોકલવા'તા બ્હાર,
ખર લઈને આવ્યો કુંભાર,
કાકા કહીને પાડી બૂમ,
કમાડ ખખડાવીને ધૂમ
ગરબડ કરતા વાગ્યા આઠ,
ઠીક જમાવ્યો લોકે ઠાઠ,
કોટવાલ ત્યા આવ્યો સાર,
તેડાવ્યો તત્પર સુતાર.
કમાડ તોડી અંદર ગયા,
શય્યા સૂની વિસ્મય થયા;

તપાસ સૌ ઠેકાણે કરી,
ખુણે ખાંચરે જોયુ ફરી.
મ્હેતાજી પણ લેતા ભાગ,
સાકળ દીધી સાધી લાગ;
ગભરામણુની ચાલે ઘડી,
કોટવાલની દ્રષ્ટે પડી
શ સય આવ્યો ત્હેને એમ,
મ્હેતે સાકળ દીધી કેમ ?
માળ પરે સૌ જોવા ગયા,
શબ દેખીને વિસ્મય થયા.
શુ દુ:ખ દેખી ડોસો ડર્યો ?
આપઘાત ભોળાએ કર્યો,
મ્હેતાજી ઉભા છે જ્યાય,
કોટવાલની દ્રષ્ટિ ત્યાય
થરથર ધ્રુજે કાશીદાસ,
કોટવાલ સમજ્યો છે ખાસ,
ત્રાસ પામતા સૌ કો ત્યાય,
આખ વિષે આંસુ ના માય
ડોસા દેવ તણા અવતાર,
શા દુ:ખે છોડયો સસાર ?

જે દેખે તે અચરજ થતો,
પાસ દોરનો ઢીલો હતો.
ડોસાની ગરદન ચોપાસ,
ડાઘ ઉઝરડા મળે ન ખાસ;
પડે સમજ ના કોને કશી,
કોટવાલના હૈયે વશી.
કોટવાલ રજપૂતજ હતો,
મુનિમ કેરો મિત્રજ થતો;
મ્હેતો બોલાવ્યો એકાત,
કોટવાલ તો થયો કૃતાન્ત
ઓ ! કાળા ! પાપી ચડાળ !
આણ્યો ત્હેં બ્રાહ્મણનો કાળ,
શ્યા સુખ માટે કીધુ પાપ,
ઉત્તર સાચો મુજને આપ.
ઇર્ષા તુ કરતો'તો ઘણી,
દેવ સમા ડોસાજી તણી,
સાકળ દ્વારે દીધી સહી,
તુ જાણે કો દેખે નહિ
વળી જગા નીચી છે બધી,
આપઘાત ના થાયે કદી,

મુજ પાસે પૂરાવો એક,
નથી છુટવાનો તુ છેક.
જો મણકા મુજ પાસે ઘણા,
તુજ તુળસીની કઠી તણા,
મુનિમની શય્યાની પાસ,
પડયા હતા મે લીધા ખાસ.
કયા કઠી તુજ જૂની અરે !
નવી પહેરી આવ્યો ખરે !
રાત્રે ખૂન કરતા નિરધાર,
તુટેલી તુળસીની માળ
મુખ ત્હારૂ છે મ્લાનજ થયુ,
તેજ બધુ તુજ જાતુ રહ્યુ,
આવ્યો પાસે ત્હારો કાળ,
આશ્રયની ત્હે તોડી ડાળ
મ્હે તો ત્યા ગભરાયો ઘણો,
ભય પેઠો પકડાવા તણો,
કોટવાળને પાયે પડયો,
પોકેપોક મુકીને રડયો.
તુમે બચાવો મુજને આજ,
કૃપા કરીને રાખો લાજ,

કોટવાળની પાસે જઇ,
વાત સુણાવી છાની કંઇ.
થયો શાન્ત ત્યા તે રજપૂત,
મંત્ર સુણી એવો અદભૂત!

લક્ષ્મી દેખી મ્હોટા જન પણ, લાલચમા લપટાયેજી,
ના ડર રાખે દેવતણો એ, જાળ વિષે ઝપટાયે—સાચુ માનોજી.
દોષિત તે નિર્દોષ ગણાયે, નિર્દોષી દંડાયેજી,
જુઠો તે સાચો થઇ બેસે, સાચો જન સપડાયે—સાચુ.
પણ સદ્‌ગુણી ને ન્યાયી જન કર્મ કરે નહિ એવુંજી,
નથી અમર કો આ અવનીમા, પાપ શિરે શીદ લેવું? સાચુ.

છાની વાત કરી એકાંત,
કોટવાલને કીધો શાન્ત,
રજપુત રાજાની પાસે ફર્યો,
આપઘાત ડોસાએ કર્યો.
પંચક્યાસ પ્રપંચે કર્યો,
દેવ થકી—ના દીલથી ડર્યો,
વિપ્રજનોને આજ્ઞા ભણી,
અગ્નિદાહજ દેવા તણી.
વિપ્રોએ આટોપ્યુ કામ,
ઘણુ કકળતુ આખુ ગામ,

જ્યાં ત્યાં એવી વાતો થાય,
મ્હેતે કીધી બ્રહ્મહત્યાય.
પાપ કદી ના છાનુ રહે,
વાત વાયરે તુર્તજ વહે,
સઘળે શોક છવાઇ રહ્યો,
અરે ! દેવ અવતારજ ગયો
મુનિમ પર સૌનો છે પ્યાર,
મ્હેતાને દેતા ફીટકાર।
મ્હેતે કીધુ કામ તમામ,
પત્ર લખ્યો ડોસાને ગામ.
પત્ર બધા પરદેશે હતા,
વાત સુણીને વિસ્મય થતા;
શુ દુ:ખ આવ્યુ ડોસા શિર,
આપઘાતથી તજ્યુ શરિર.
દુ:ખી હૃદય નિજ ગામે ગયા,
સર્વે સહોદર ભેગા થયા,
સૌ જન બોલે જ્યા ત્યા ઘણુ,
થયુ ખૂન તમ ડોસા તણુ.
ક્રીયા ખર્ચ પરવારી કરી,
ગયા પુત્ર સરખાપુર ભણી,

કૃષ્ણુલાલ ત્યા આવ્યો હતો,
રડી રડીને નગળો થતો.
શુ કીધુ ત્હે ઓ ભગવાન !
ડુબ્યા મ્હારા બારે વ્હાણુ,
ઓ કાકા ! તમને કહુ કથી,
મ્હારો દોષ જરાયે નથી
મુનિમ પુત્ર ત્યા બોલ્યા વાત,
ત્હારો વાક નથી સાક્ષાત,
જે ભગવાનને ભાવ્યુ સહી,
ત્હારે દીલગીર થાવુ નહી.
મુનિમના પુત્રોએ ખાસ,
ચાલુ કીધી ગુપ્ત તપાસ,
મ્હેતો પાછળ દ્વારે ગયો,
ભીલ્લ બીજો જે ભેગો થયો.
તે આવ્યો મળવાને ખાસ,
મુનિમના પુત્રોની પાસ,
કહી વિસ્તારી સર્વે કથા,
સાક્ષી મ્હારી સાચી સદા.
મળ્યો પુરાવો માગી દાદ,
પુત્રોએ માડી ફરિયાદ.

\+ \+ \+ \+

તપાસ ચાલી માસજ ચાર,
પણ ના નીકલ્યો કે એ સાર,
કોટવાલ ને મ્હેતે મગી,
શાક્ષી ફોડયા દ્રવ્યે કરી.
કોટવાલ ના દિલથી ડર્યો,
કૃષ્ણલાલને કબજે કર્યો,
સમજાવ્યો ધમકાવ્યો ઘણુ,
ઘર ભેળાશે રે ! તુજ તણુ
માટે અમને આપ મદદ,
ખુનનો કેશ કરાવુ રદ,
સર્વ પાપમા ભેગા થયા,
મ્હેતાજી તો છુટી ગયા.
મુનિમ પુત્રો થયા નિરાશ,
ગામ ગયા નિજ છોડી આશ

* * *

પાપીનું ઢકાયુ પાપ,
પણ ના છોડે જગનો બાપ,
પ્રપચથી જો છુટી જાય,
પણ કુદરતની શીક્ષા થાય

વર્ષ ચાર તો વીતી ગયાં,
પણ મ્હેતાને ભારે થયા,
ગઇ ચાકરી નિર્ધન થયો,
પુત્ર એક યમદ્વારે ગયો
પુત્રી એક પતિ વિણ થઇ,
મ્હેતાની આંખ્યો પણ ગઇ.

અંધ થઇને પેટજ ભરવા, પર ઘરમા અથડાતોજી,
પામે છે અપમાન અતિશે, સહુન કરી સૂનાતો-સાચુ.
સૌ બોલે વાવ્યુ તે લણશે, તેમા કોઇ શુ કરશેજી ?
બ્રહ્મહત્યાનુ પાપ ન ન્હાનું, બહુ દુઃખ પામી મરશે-સાચુ

બહુ દુખ પામ્યો કાળીદાસ,
તે સુણતા ઉપજે છે ત્રાસ,
આઠ વર્ષ બીજા પણ ગયા,
મ્હેતાના દુખ પૂરા થયા.
વર્ષ થયા જ્યાં ખૂનને બાર,
કાળીદાસ ગયો યમદ્વાર.
શીક્ષા અહીંની પૂરી થઇ,
ત્યાની શીક્ષા બાકી રહી.
કૃષ્ણલાલ પણ દુ.ખિયો થયો,
ધધો સર્વે તૂટી ગયો,

રહી નહીં પહેલાની શાખ,
હતા મુનિમ પેઢીનુ નાક.

+ + + +

હે ! દિનબંધુ ! દેવદયાળુ, કરૂણા કેશવ કરજોજી,
મુનિમના ભોળા આત્માને, હરદમ શાન્તી મળજો–કરૂણા૦
આ જગમા જન જેવું વાવે, તેવું ફળ તે પામેજી,
બાવળ વાવી આંબો ઈચ્છે, એ આશા નવ જામે–કરૂણા૦
હે ! સદ્‌ગુણી વાચક પ્યારા ! છે તુજનેજ સલામજી,
ભુલચુકની હુ માગુ માફી, જય જય આત્મારામ–કરૂણા૦

સમાપ્ત.

કુંદન અને કુસુમમાં શું છે ?

-ગઝલ-

ધરે પોશાક પરદેશી બને છે જાંગલા વેષી;
  ફરે સાઇકલ પરે બેસી અહા ! કુંદન કુસુમે છે !
ભણેલી આર્યની બાળા કરે ચસકેલ સમ ચાળા;
  ગણે ના પુર્વના ધારા અહા ! કુંદન કુસુમે છે !
તજે ગુણિયલ પતિ પળમા પડે વ્યભિચારના છળમા,
  કુધારો ઘાલતી ઘરમાં અહા ! કુંદન કુસુમે છે !
ફસે ફૅશન તણા ફંદે ચ્હડે છટકેલના છંદે,
  પુરાણી રીતને નીંદે અહા ! કુંદન કુસુમે છે !
પુનર્લગ્નો કરે કોડે બીજો મૂકી ત્રીજો જોડે,
  પતિવૃત ધર્મને તોડે અહા ! કુંદન કુસુમે છે !
મળી જ્યાં ડીગરી બી એ પતિથી લેશ ના બ્હીએ,
  મદીરા પ્રેમથી પીએ અહા ! કુંદન કુસુમે છે !
અવર નરને અવર નારી પરસ્પર આપતા તાળી,
  ઘુંઘટ ને લાજ સૌ ટાળી અહા ! કુંદન કુસુમે છે !
નહિ ઘર કામ કરનારી નણંદ સાસુથી લ્હડનારી,
  મિટીંગોમા રખડનારી અહા ! કુંદન કુસુમે છે !

*　　*　　*　　*

અહા ! કુંદન કુસુમે તો નીતિના પાત્ર પણ ન્યાળ્યા;
સુવિધાનેજ શોભાવી કુધારો કાપતા ભાળ્યા.
પતિવૃત ધર્મ ધરનારી પતિને દેવ ગણનારી,
અહા ! **કુંદન કુસુમ** નારી, શિખામણ આપતી સારી,
અરે ! ઓ જગતના લોકો ? તમે કુંદન કુસુમ વાંચો,
કથા અદ્‌ભુત અવલોકો સમય કૈ એ વિષે રોકો !

વધુ માટે-"**કુંદન અને કુસુમ**" ના ભાગો વાંચો !

સ્તુતિ-કાવ્ય.

—ગઝલ—

જગતમા ધર્મની પડતી અધર્મે થાય છે જ્યારે,
નિરાકારી છતા ભારત ! લઉં અવતાર હુ ત્યારે.

* * * * *

ભજે જે ભાવથી મુજને ત્રિવિધિ તાપ-કાપુ છુ !
કરે પરમાર્થ જે પ્રેમે પ્રથમના પાપ-કાપુ છુ !
સદ્દાચરણે સદા ચાલે દિધેલા શ્રાપ-કાપુ છું !
જીગરમા તે જનો કેરી ભલી હુ છાપ-છાપુ છુ !

* * * * *

કરે આરાધના મ્હારી પછી તપની—નથી પરવા !
રહ્યો જેના હ્રદયમા હું પછી જપની—નથી પરવા !
પિછાને જે મ્હને ત્હેને અવર લપની—નથી પરવા !
પુરાણો કે, પુરાણીની અગર ગપની—નથી પરવા !

"મણિકાન્ત."

ગણપતિની સ્તુતિ !

—ગીતિ—

ગુણ નાયક ગુણવંતા, ગજદંતા હે ! દયાવંત દેવા,
પ્રથમ નમું હું તમને, કરો સ્હાય શ્રી ગજાનંદ ગરવા

*

વસંત તિલકા—છંદ.

આરંભતા પ્રથમ હું પડું તુજ પાય,
ગૌરી કુમાર ગણરાય થજો સહાય,
મ્હારી સ્વિકાર કરજો મનની સુ-સેવા,
પ્રીતે નમું તમ પદે ગણનાથ દેવા.

સરસ્વતિની સ્તુતિ !

સોરઠ-તાલ-કેરબા. (કામણ દીસે છે અલબેલા તારી આંખ)

હુ ચરણુ શરણુ શીશ નામી વદુ સરસ્વતિરે. (૨)
સર્વ જગતની તુ છે જનુની,
આશ પુરો છો સહુના મનની,
વૃદ્ધિ કરો છો—ધનની,
ત્હારી ગહન ગતરે. હુ.
નામ તમારૂ મગલકારી,
કીર્તિ સર્વે વ્યાપી ત્હારી,
મયૂર ઊપર કરી સ્વારી,
તુજમા મહા મતિરે. હુ.
શીવ બ્રહ્મા ત્હારા ગુણ ગાતા,
સર્વ જગ્તની તુ છે દાતા,
મ્હેર કરોને માતા,
આપો શુભ મતિરે હુ.
તુજ ગુણનો મા પાર ન પામુ,
તુજ દર્શનથી સહુ દુઃખ વામુ,
દયા કરી જો સ્હામુ,
ટાળી આપત્તિરે. હુ

દેવી દયાળી દયા તુ કરજે,
કહે 'શંકર' દુઃખ સૌનાં હરજે,
મમ જીંહ્વાએ વસજે,
આપો સુખ અતિરે. હુ.

ઇશ્વર સ્તુતિ !

(સૈયાં પડું મેં તોરે પૈયાં—એ રાહ.)

વા'રે સ્વામી, રટુ હુ શીશનામી, માયાળુ છો મોરારી—વા'રે.
તમે સલ્યા અહલ્યા કરી દીધી,
વળી સ્હાય સુધન્વાને કીધી,
કીધી છે સ્હાય સ્વામી, દર્શન દ્યોને અભિરામી,
રઘુવરજી, સુદરજી, દીન અરજી, દિલ ધરજી. વા'રે
સ્હાય કરો ત્હમે સ્હાય કરોને,
ભવમાંથી તરવા મ્હને સ્હાય કરોને,
તમે મોહન મુરલીવાળા, ભક્તિ આપો છોગાળા,
'શંકર'ના, સુખકર્ત્તા, દુ:ખહર્તા, જગકર્તા. વા'રે

મોહનની માયાની સ્તુતિ !

(કામી શું ન કરે ? કુકર્મ રે ! એને મળતો—રાહ.)

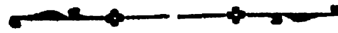
મોહન ત્હારી માયા, છે મધુરીરે....મોહન ત્હારી માયા !
શીવ બ્રહ્મા તુજ ધ્યાન ધરે છે,
સરસ્વતિ ત્હારૂ સ્તવન કરે છે;
ઋષિ મુનિએ જશ ગાયા................મોહન ત્હારી માયા ! છે.
ભવાબ્ધિ તારક ભૂધર સ્વામી,
પ્રણુમુ તુજને હુ શીશ નામી,
જસોમતીજીના જાયા .. ..મોહન ત્હારી માયા ! છે.
જે દર્દિને દર્શન તું દે,
દુ.ખડા ત્હેના સર્વે છેદે,
સુખમય ત્હેની કાયા ... . .મોહન ત્હારી માયા ! છે.
પાડવની પ્રતિમા ત્હમે પાળી,
દ્રુપદ સુતાની કરી રખવાળી;
ભાજી વિદુર ઘર પાયા..... .. ..મોહન ત્હારી માયા ! છે.
સુધન્વાને સ્હાયજ કીધી,
તેલ કઢા શીતળ કરી દીધી,
વ્હારે ગજની ધાયા.... ....મોહન ત્હારી માયા ! છે.
જે ત્હારી માયા મેળવશે,
તે જનને ઝટ મુક્તિ મળશે;
જદુનદન જગ રાયા. . ... મોહન ત્હારી માયા ! છે.
દીન "શકર"ની સૂણુજો વાણી,
ભક્તિ સદા દો સારંગપાણી,
માગું ત્હારો—માયા........... ......મોહન ત્હારી માયા ! છે.

સૂર્યની સ્તુતિ !

શાર્દૂલ વિક્રિડિત છંદ.

જેના તેજ થકી ત્રિલોક ઝળકે, એવા પ્રતાપી ત્હમે,
ટાળોછોજ તિમીર સૌ જગતનું, સૃષ્ટી તમોને નમે;
ત્હારો છે ઉપકાર સૌ જગપરે, છે તુ દયાનો નિધી,
વંદુ શ્રી રવિ દેવ નિત્ય તમને, ટાળો દુઃખો ત્રીવિધી.

સાગરની સ્તુતિ !

શિખરિણી છંદ.

ઘણો ગાજે ઘૂકે, અતિ બળ કરી તુ ઉછળતો
નહિ માઝા મુકે, કળયુગ મહીં દેવ તુ છતો,
ઘણાં રત્નો પાકે, ઉદર મહીં ત્હારા સરિ-પતિ,
નમું નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૧
મળી દેવો દૈત્યે, મથન તુજ કીધુ શ્રમ કરી,
દીધા રત્નો ચૌદે, વિષ સહુ ગયુ દૈત્યજ ભણી,
લીધા રત્નો દેવે, સકળ સ્થળ આનંદજ અતિ,
નમુ નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૨
હરિનો વાસો છે, પરમ પદવાળા તુજપરે,
પ્રતાપી એવો તું, સકળ જગને પાવન કરે,

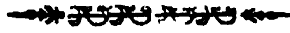
ગુણો ત્હારા ગાયે, સકળ જગદેવો મુનિ જતી,
નમુ નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમા સાગર પતિ. ૩
સરિતાઓએ તો, શરીર તુજને અર્પણ કીધુ,
થયા શર્ણે ત્હેને, વિપદ સહુ ટાળી સુખ દીધુ,
કદી કોપે તો તુ, સકળ મહિ જાણે નહિ હતી,
નમું નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમાં સાગર પતિ. ૪
સદા સભાળું હું, અચળ મનવાળા દધિ તને,
મયા માગુ ત્હારી, સરસ મતિ આપો દધિ મ્હને,
કરે ભક્તિ ભાવે, અચળમનથી "શકર" અતિ,
નમુ નિત્યે હેતે, ચરણ તુજમા સાગર પતિ ૫

પ્રભુ સ્તુતિ !

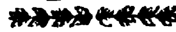
—ગઝલ—

અરે ! ઓ ! વિશ્વના રચનાર, ને હરનાર ઓ સ્વામી,
સકળને સુખના દેનાર, ને લેનાર ઓ સ્વામી !
ગહન ત્હારી ગતિ પ્યારા,
ગણાયે ના ગુણો ત્હારા,
અહો ! આ વિશ્વના આધાર, ને સુખકાર ઓ સ્વામી !
શશિ ને સૂર્ય આ જગમાં,
વળી તારા કીધા ખગમા,
અમારા સુખને માટે, કીધા ત્હે સર્વ ઓ સ્વામી !
પવન પાણીજ ત્હે કીધા,
નિરખવા નેત્ર આ દીધા,

દયાના તો અહા ! ભંડાર, ને ઉદ્દાર ઓ સ્વામી !
પ્રભુ તુજ ગુણ છે ઝાઝા,
કરે તું રંકને રાજા,
અમીરોને ફકીરો તુ, કરે પળમાહ્ય ઓ સ્વામી !
સગા છે સ્વાર્થના સ્વામી,
ખરો છે તુ સગો નામી,
જગે નિઃસ્વાર્થી ને પરમાર્થી છે તુ એક ઓ સ્વામી !
અરે ! ઓ તાત ઈન્સાફી,
બખસ મુજ પાપની માફી,
અમારી દીનની ફરિયાદના લેનાર ઓ સ્વામી !
દયાળુ તુ દયા કરજે,
કુબુદ્ધિ માહ્યરી હરજે,
કહે "શંકર' વિમળ આ વાણીના દેનાર ઓ સ્વામી !

સ્તુતિ !

(નાથ કૈસે ગજકો બંધ છોડાયો--એ રાહ.)

ધ્યાન નિરંતર ધરીએ, નાથ તમ ધ્યાન નિરંતર ધરીએ.
કાયા ખોટી માયા જૂઠી, પાપ કર્મ પરહરીએ,
એક તમારી અમિની નજરથી, ભવસાગર આ તરીએ નાથ.
માફ કરો સૌ પાપ અમારાં, ભાવે ભજન તુજ કરીએ,
સ્હાય કરો હે દેવ દયાળુ ટળવળીએ ભવ ફરિયે. નાથ.
અકળ કળા જગદીશ્વર ત્હારી, નાથ મૂખે શુ ઉચરીએ,
સંસાર ત્યાગી થશું વૈરાગી, હેતે સ્મરણ તુજ કરીએ નાથ.

મહાદેવનો ગરબો !

(પુનમ ચાંદનીનો—રાહ)

આવો પ્યારી બ્હેનો, ગરબો ગાઇએ શિવનોરે,
ઉભા રહીને ગોળ કુંડાળે સૌ આજ, હળીમળી ગરબો ગાઇએ
સહીએરો સહુ આપણે રે.
ભોળાનાથ આપે બ્હેની સારૂં સાસરૂં રે,
વળી સ્વામી આપે, ચતુર સુજાણ. હળીમળી

સાખી

અર્ધાંગે ઉમીયા ધર્યા, ગણપતિ જમણે પાસ;
સર્પ કંઠમાં શોભતા, છે કૈલાસે વાસ.
સહીઅર બળધ ઉપર કરી સ્વારી શિવે હેતથીરે;
સજની ગંગાજી બિરાજે જટામાંહ્ય હળીમળી

સાખી.

ડાક ડમરૂ છે હાથમાં, નંદી ભૃંગી સાથ,
ખાખ શરીરે ચોળીને બેઠા શંભુ નાથ.
સખીઓ એવા શિવને ભજેથી સુખ સહુને થશેરે,
કાપે કષ્ટ આપણા ત્રિલોક કેરા નાથ. હળીમળી

સાખી.

બ્હેનો ગરબો શિવનો, ગાયે મન ખુશ થાય,
રટણ કરો તે નાથનું, નક્કી કરશે સ્હાય.
માટે સ્મરણ કરોને સજની ઉમિયા ઇશનું રે,
સરવે વદો મુખેથી શિવનો જય ! જયકાર ! હળીમળી

શિવ સ્તુતિ !

માલિની--છંદ.

જય, જય, જય, જોગી, શિવ કૈલાસ વાસી,
હર, હર, હર, ભોળા ભાગના છો વિલાસી,
વિભુતિ સરવ અંગે, નાથ આપે લગાવી,
જળ હળ મય જ્યોતિ જોગની છે જગાવી. ૧
કર કમળ વિષે તો, ડાક ત્રિશુળ ધાર્યા,
શિરપર સ્વરગેથી, આવી ગંગા પધાર્યા
ગણપતિ ગજદંતા, આપ અંકે બિરાજે,
હિમગિરિ તનયા તો, વામ અંગેજ છાજે ૨
ત્રિનયન ત્હમને છે, તાપસી ત્રિપુરારી,
વૃષભ પર સવારી, આપની સુખકારી,
સકળ જગત દેવો, ધ્યાન ત્હારૂં ધરે છે,
રવિ, શશિ, ઋષિઓ સૌ, સ્તુતિ ત્હારી કરે છે. ૩
સ્મરણુ તમ કરેથી, પાપ સૌ નાશ થાયે,
સકળ ભય તજાયે, આપને જો ભજાયે.
શરણુ તમ તણુ છે, પાર્વતી કાન્ત મ્હારે,
તમ વિણુ કર ઝાલી, તાતજી કોણુ તારે ? ૪

શંકરના ગુણનું ગાન!

દ્રુત વિલંબિત છંદ.

હરઘડી હરનામ ઉચ્ચારશો,
સકળ પાપ અને ભય ટાળશો,
ગણપતિ પિતુ પાર્વતીના પતિ,
સુખકરા શિવશંકર દે મતિ. ૧
કર વિષે ડમરૂં વળી ડાક છે,
ત્રિભુવને હરની અતિ હાક છે,
સરપ કંઠ ધરેલ નિહાળીયા,
વિભુત અંગ ભરેલજ ભાળીયા. ૨
શિર પરે નદી ઉત્તમ ગંગ છે,
ગણપતિ ઊભીયા ગણ સંગ છે,
બળધના પર નાથ બિરાજતા,
હિમગિરિ તનયા પતિ છાજતા. ૩
તપ કરી શિવનું નર કૈં તર્યા,
ભજનથી સુખીયા જન કૈં કર્યા,
શરણુ દેવ અને મુનિ જ્હાય છે,
શિવ ગુણો દાન 'શંકર' ગાય છે. ૪

અંબિકા દેવીની સ્તુતિ !

વસંતતિલકા—છંદ.

અંબા ભવાનિ જગદંબ કરો સહાય,
આરાસુરી મન સદા તમ ભક્તિ ચ્હાય;
હસ્તે ત્રિશુળ ધરીને અસુરો વિદાર્યો,
સંકષ્ટમાંથી નિજ સેવકને ઊગાર્યો. ૧

હનુમાનની સ્તુતિ !

ગઝલ સોરઠી—(હરિગીતમાં પણ ગવાશે.)

વાયુ તનય ત્હમને નમુ, હનુમંત છો બળવંતજી,
કીધુ પરાક્રમ કારમું, કથતા ન આવે અંતજી. વાયુ.
સાગર કુદી લંકાં ગયા, રાક્ષસ અતિ સંહારીઆ,
લંકા લગાડી લ્હાય ને રાવણ સુતોને મારીઆ. વાયુ
લઇ શોધ સીતાજી તણી, રઘુનાથ પાસે આવીઆ,
છે જાનકી અતિ શોકમાં, એવી ખબર તો લાવીઆ. વાયુ.
શ્રી રામની કરૂણા થકી, પથ્થર સમુદ્રે તારીઆ,
સૈન્ય ઊતારી સાગરે, સહરામ લંક પધારીઆ વાયુ
અતિ યુદ્ધ રાવણથી થયું, મુર્છીત થયા લક્ષ્મણ અરે !
ગિરિ દ્રોણ લાવીને ત્હમે, મુર્છા ઊતારી હા ! ખરે. વાયુ.

રામે દશાનન મારીઓ, સીતા સતીને લાવીઆ,
પૂરી મદદ આપે કરી, શ્રી રામને મન ભાવીઆ. વાયુ.
અંગે અતિ બળવંત ને, છો બાળ બ્રહ્મચારી ત્હમે,
શ્રી રામના વ્હાલા કહી, સૃષ્ટિ સકળ ત્હમને નમે. વાયુ.
દાબી પ'નોતી પાયથી, દુનિયાં ત્હમોને ન્હાય છે,
બજરંગ શ્રી હનુમતનું, શુભ ગાન 'શંકર' ગાય છે. વાયુ

ગુરૂ સ્તુતિ!

(શિષ્યોને સ્કુલમા બોલવાની.)

ભુજંગી છંદ.

નમું હુ નમુ હુ ગુરૂજી ત્હમોને,
ભણાવી ગણાવી સુધાર્યા અમોને,
હતા ઠોઠ ઠાલા, થયા ગુણવંતા,
અમારી ત્હમોએ હરી સર્વ ચિન્તા. ૧

નહિ હું પહેલા જરા કાંઇ જાણુ,
ત્હમારી કૃપાથી હવે સૌ પ્રમાણું,
નહિ પાડ' ભૂલુ ગુરૂ જ્ઞાનવંતા,
અમારી ત્હમોએ હરી સર્વ ચિન્તા. ૨

શિખી ઇતિહાસો ઘણી વાત જાણી,
બધા દેશની રીતભાતો પ્રમાણી,
હતા આકળા તે થયા ધીરવંતા,
અમારી ત્હમોએ હરી સર્વ ચિન્તા. ૩

આ કવિતા મુંબઈમાં કેટલીક સ્કુલના શિષ્યોની
દરરોજ [illegible] છે.
" પ્રકાશક "

ભૂગોળો ખગોળો ભણી ભેદ જાણ્યો,
ભણાવી નીતિ દોષનો અ ત આણ્યો;
ન ભૂલું કદીએ ગુરૂ હેતવ તા,
અમારી ત્હમોએ હરી સર્વ ચિ ન્તા. ૪
ગુરૂજી રૂડુ જ્ઞાન આપ્યુ અમોને,
શિશુઓ સુ-આશીષ આપે ત્હમોને,
ઘણા વર્ષ જીવી થજો કીર્તિવ તા,
અમારી ત્હમોએ હરી સર્વ ચિ ન્તા ૫

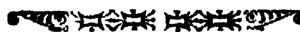

રણછોડજીની સ્તુતિ !

(બલીહારી રસીયાજી ગીરધારી સુંદર શ્યામ—એ રાહ)

સુખકારી, દુ ખડારી, મોરારી, શ્રી ઘનશ્યામ,
ઓ અવિનાશી, ડાકોરના વાસી, સ્હાય કરો રણછોડ
બોડાણા કાજે વ્હાલા, દ્વારિકા છોડીરે (૨)
ડ કપુરીમા પધારી, શ્રી ઘનશ્યામ, ઓ અવિનાશી. ડાકોર
ગ ગાબાઇનુ વ્હાલા, માન વધાર્યુ રે (૨)
વાલે તોળાયા વનમાળી, શ્રી ઘનશ્યામ, ઓ અવિનાશી. ડાકોર
ગોમતી કેરૂ વ્હાલા, માહાત્મ્ય વધાર્યુ રે (૨)
કીધુ સજીવન વારિ, શ્રી ઘનશ્યામ, ઓ અવિનાશી. ડાકોર
સેવક 'શ કર' ના વ્હાલા, અરજ સ્વીકારોરે (૨)
ભક્તિ આપો ગિરધારી, શ્રી ઘનશ્યામ, ઓ અવિનાશી. ડાકોર

સર્વેની સાથે પ્રભુ સ્તુતિ !

લલિત છંદ

જય વિભુ વડા વદીએ અમે,
સકળ વિશ્વના તાત છો ત્હમે:
તમ દયા થકી આપદા ટળે,
તમ કૃપા થકી સ્હાય તે મળે. ૧
રવિ શશિ ગ્રહો પ્હાડ ને નદી,
પવન ઝાડ ને સૃષ્ટિ આ બધી,
અજબ એ કૃતી વિશ્વ બાપની,
વિસરશે નહિ મ્હેર આપની ૨
સ્મરણ આપનુ ના ઘડી કર્યું,
અખૂટ પાપનુ ભાથુ છે ભર્યું,
કપટ જૂઠમાં જીંદગી ગઇ,
ભજનની નહિ પ્રેરણા થઇ ૩
ધન જમાવવા ઢોગ કૈ કર્યા,
છળ પ્રપચમાં ઠામ ના ઠર્યા,
સકળ દોષની માફી આપજો,
જય દયાનિધી કષ્ટ કાપજો. ૪

ગોવિંદના ગુણનું ગાન !

બહિર્લાપિકા મનહર—છંદ.

શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ, કર ધર્યા કિરતારે,
કમળ વદન જોઇ, હૈયુ હરખાય છે,
રક્ષા પાંડવોની કરી, કૌરવોનો કાળ આણ્યો,
લાજ રાખી દ્રૌપદીની, ભારતે ભણાય છે,
લક્ષ્મણને સંગ લેઇ, રામ રૂપે લંકા ગયા,
મહા ગર્વી રાવણને, માર્યાનુ મનાય છે,
ગજને સહાય કરી, પ્રલ્હાદનુ દુ:ખ હરી,
નખવતી હીર્ણાકસ્ય, હણ્યો એ વંચાય છે. ૧

લાજ રાખી વીદુરની, ભાજી તો ભૂધર જમ્યા,
લખી વાત શાસ્ત્રમા તે, ના કો’થી કે’વાય છે ?
હણીને રાક્ષસો દુ:ખ, દેવતાનુ હર્યુ વ્હાલે,
લઇ હરિ નાવ ભવસાગર તરાય છે,
ધર્મના ભંડાર એ, ઉદાર કિરતાર તણુ,
રટણ કરે છે તેનુ, મહા દુ:ખ જાય છે,
વાણી ના પહોચે મ્હારી, વખાણુ વિભુના કરે,
સત્યનો બેલી રંગીલો, રણછોડરાય છે ૨.

પ્રભુ સ્તુતિ !

પુષ્પિતાગ્રા છંદ.

જય ! જય ! વિભુજી, દયાળુ દેવા,
ભય હર ભૂધર હું કરૂ સુ-સેવા,
તમ દરશનથી સદા સુખી છુ,
શરણ તજે હરિ હુ ઘણો દુ.ખી છું. ૧
સકળ જગતને બનાવનારા,
ગુણ ગણી કેમ શકાય નાથ ત્હારા,
અજર અમર છો ત્હમે કૃપાળુ,
કર ધરી "શંકર" તારજો દયાળુ.

ગીતિ.

જય ! જય ! શ્રી જદુનંદન, વંદન ત્હમને કરૂં વિભુ પ્યારા.
ભવ બંધનનુ ખંડન, કરી બચાવો મુરલીધર મ્હારા

પ્રભુને વિનંતી !

એક કામ અમારૂ કરજોરે, શામળીઆ,
અંતરમા આવી ઠરજોરે, શામળીઆ.
શામળીઆ મોહન મળીઆરે (૨) એક કામ

ભજન ત્હમારૂ ભૂધર ભાવે-લોભ મોહ માયા મુકાવે;
સંકટ સર્વે ભૂલાવેરે-શામળીઆ. એક કામ.
નામ તમારૂ મંગલકારી, શર્ણે લેજો શ્રી ગીરધારી.
'શંકર' અરજ સ્વીકારીરે-શામળીઆ. એક કામ.

પ્રાતઃકાળમાં પ્રભુની પ્રાર્થના!

—ગઝલ—

નમુ કિરતાર કરૂણાળુ, કુબુદ્ધિ કાપજો પ્યારા,
અમોને સ્વર્ગ સંચરવા, સુબુદ્ધિ આપજો પ્યારા!
ભૂખ્યાને અન્ન દેવાને, પ્રીતે પરમાર્થ કરવાને,
દયાળુ દેવ અમ દિલમા, દયાને સ્થાપજો પ્યારા!
હળાહળ ઝેરના જેવા, જૂઠાથી જાળવો રાખી,
હૃદયમા સત્યતાની છાપ સત્વર છાપજો પ્યારા!
ત્હમારા ગુણ ગાવાને, ભજનમા લીન્ન થાવાને,
અમારા દેહમા ભકિત રંગે રંગ વ્યાપજો પ્યારા!
કુડા છે કામ ને ક્રોધ, બૂરા છે મોહ ને લોભ,
કહે "શંકર" અમોને દૂર એથી રાખજો પ્યારા!

હળધરવાસમાં પવિત્ર વેત્રવતી તીરે મહર્ષિ પરાશર સ્થાપિત મહાદેવ પારાશુરના શુભ સ્થાનનું સ્મરણ!

—ભુજંગી—

મહર્ષિ પરાશર તણુ ઠામ—આ છે!
સદા સુખકારી અહા! નામ—આ છે!
જુઓ દેવ ૐ મહા ધામ—આ છે!
નહિ માનુષી દેવનું કામ—આ છે!
મહા પુણ્યશાળી વહે પાસ—ગંગા!
અહાહા!! કરે પાપનો નાશ—ગંગા!
વહે પૂર્વમા પ્રેમથી ખાસ—ગંગા!
કરાવે જુઓ તીર્થનો ભાસ—ગંગા!
કરી સ્નાન તેમા મહાદેવ આવો!
જળે ચંદનેથી કરો સેવ આવો!
ધરી પુષ્પ ને આરતી તો ઊતારો!
વદો દેવ "ત્રાતા હમે તાત તારો!"
સુગંધી મધુરી હવા મંદ આવે!
મહા રોગ હોયે નિરોગી બનાવે!
અહા! પક્ષીઓ શબ્દ મીઠા સૂણાવે!
વિભુની ખુબીનો ખજાનો બનાવે!

ડાકોરના રણછોડજી વિષે !

મનહર છંદ.

ભાઇ ! ભાઇ ! ભાળ્યો મ્હે તો ડાકોરના ઠાકોરને,
જેના દરશન થકી દુઃખ દૂર થાય છે;
પૂનમે પૂનમે સઘ કાઢી લોક આવે ઘણા,
આસોની પૂનમે મો'ટો મેળો ત્યા ભરાય છે;
આનદ ઉત્સવ થાય ગોમતીમા કૈક ન્હાય
સ્થળે સ્થળે ગોવિદના ગીત તો ગવાય છેઃ
રગીલો એ રણછોડ સેવકના પૂરે કોડ,
'શકર'નુ ચિત્ત સદા ડાકોરમા જાય છે

(તોરી કલબલ હય પ્યારી—એ રાહ.)

ગુજરાતે છે ગામ, રૂડુ ડાકોર ધામ,
ભાઇ ! ત્યાતો જોયા વનમાળી સ્યામ
લોક આવે છે જગ, કૈક કાઢીને સગ,
હે પાપોને કાપી, દયાળુ ઘનશ્યામ. ગુજરાતે
જાઓ ! જાઓ ! ભ્રાતા ! ભુધરના દર્શન કાજ,
સ્નેહિ શામળીઓ છે, સૌનો શીરતાજ,
કેવો સ્વામી સોહાય ? કરે સૌને સહાય, રૂડો રણછોડરાય,
ઝટ જાઓ જાઓ જાઓ (૩) ગુજરાતે

(માનવીઓ પરિશ્રમ લ્યો શાને--એ રાહ.)

ડકપુરી દીનબંધુ બિરાજે,
નામ રૂડું રણછોડ શ્રી રણછોડ છે;
ત્રિકમજી પણ ત્યાંજ બિરાજે,
બાધવ બેની જોડ છે, શુભ જોડ છે.
છોગાળા નામની, ધૂન છે કામની, સુખના ધામની,
આ......આશ ધરો, ભક્તિ કરો. ડકપુરી.

(માટે દર્શને ડાકોર જજો, અને હરિ ભજી સુખીઆ થજો)

અલબેલો જગનાથ જોવાના,
અંતરમાં મ્હને કોડ છે, બહુ કોડ છે,
કામને બાળવો, લોભને ટાળવો, ક્રોધ પ્રજાળવો,
આ.....સુખ થશે, દુઃખ જશે. ડકપુરી.

એક અરજી !

(નાથ કેસે ગજકો બંધ છુડાયો--એ રાહ.)

નાથ ધરી હાથ અધમને ઉગારો !
મ્હને એક ભરૂસો ત્હારો નાથ ધરી હાથ અધમને ઉગારો.
માયા મોહ વિષે લપટાયો, સુઝયો નહિ પંથ સારો;
પુણ્યનું કામ કર્યું નવ એકે, પાપનો કીધો વધારો. નાથ ધરી

ધામ ધરા ને ધન મેળવવા, યોજ્યા ઇલાજ હજારો;
પળ પણ ત્હમને યાદ કર્યો નહિ, નાથ કૃપા કરી તારો. નાથ ધરી.
મનુષ્યાદેહ ધરીને ખોયો, હરિ ભજવાનો વારો,
જન્મ ગુમાવ્યો જગ જ જાળે, ભૂલ્યો સહુ ઉપકારો. નાથ ધરી.
જ્ઞાન થયું કોઇ સંત કૃપાથી, લાગે હવે જગ ખારો;
દીન બધુ શરણે હું આવ્યો, સેવક અર્જ સ્વીકારો. નાથ ધરી.
ભવ દરિયામા ભૂલો ભટકુ, પ્રીતમ પાર ઉતારો,
'શંકર'ના સ્વામી છે મુજને, ભવ્ય ભરૂસો ત્હારો. નાથ ધરી.

ભવદરિયેથી ઊગારો !

(દાસ પરે દયા લાવોરે--એ રાહ.)

વ્હાણુ વિભુજી ઊગારો રે !
ભવ દરિયેથી વ્હાણુ વિભુજી ઊગારો.
ભવ અરણવમા અથડાતુ, ગમે તેમ ગોથા ખાતુ;
નથી નાથ એકે આરો આરો રે....ભવદરિયેથી.
મોહરૂપી મોજા વાગે, લોભના ઝપાટા લાગે,
ત્હમે તાત આવી તારો તારો રે...ભવદરિયેથી.

પ્રાર્થનાષ્ટક!

શિખરણી-છંદ.

સુધન્વાની સ્હાયે, ઊલટ ધરી ધાયા હરિ ત્હમે,
પુર્યા પચાળીને, પટકુળ પ્રભુજી અણિ સમે,
છતાં છોડી છાયા, ચપળ ચિત્ત આ કેમ ચળતુ ?
દયાળુ ઓ દાતા! તમ ભજનમા તે ન ભળતુ. ૧
કરી સ્હાય સ્વામી, પ્રકટ થઇ પ્રલ્હાદ તણી ત્હે,
થયા ભીરૂ વ્હાલા, અરજુન તણા પ્રેમ ધરીને,
છતા ભક્તિ ત્હારી, હૃદય રસ લાવી નવ કરૂં,
ઘણા ગોથાં ખાઇ, ઊદર ભરવા કારણ ફરૂં ૨
સ્વિકારી ત્હે હુડી, અરજ સૂણીને નરસિંહ તણી,
અહલ્યાને તારી, પરમ ઇશ ઓ લાયક ધણી!
તજી બીજી આશા, જગત પતિને હુ નવ ભજુ,
પડે ઊંધા પાસા, તદપિ તુચ્છ આશા નવ તજુ. ૩
મળ્યા મીરાને તો, સરસ જશ પામી જગ વિષે,
મળ્યા બાળા ધ્રુને, અચળ પદ પામ્યો દશ દિશે,
ઘણા ગોદા ખાતુ, અધમ મન મ્હારૂં નવ ડરે,
છતા હે સ્વામિજી! નજર અમિ રાખો દીન પરે. ૪
સુદામાની સાથે, વડીલ ગણી વર્ત્યા વિભુ ત્હમે,
બચાવ્યો હા! આપે, ગજ જળ વિષે ડુબતો સમે,
છતાં છોગાળાજી! ભજન તમ ભાવે નવ કરૂં,
ફરે મૃત્યુ માથે, તદપિ દિલ માહી નવ ડરૂં ૫

જમ્યા ભાજી ભાવે, વિદુર તણી દાતા વશ થઇ,
બચાવ્યા ત્હેં સ્નેહે, ધરમ, ભીમ, લાખાગ્રહ મહિ,
વળી આપી ગાદી, વિજય વરતાવ્યો દશ દિશે,
બિરાજોને પ્યારા ! મુરલીધર મ્હારા મન વિષે ૬
કરે સેવા ત્હારી, પરમ દુઃખ ત્હેનું ઝટ ટળે,
તરે આ સંસારે, અચળ સુખ ને વૈભવ મળે,
ગુણો ત્હારા ગાતા, સકળ જગ દેવો રૂષી મુનિ,
લગાવીને બેઠા, ભજન ધુન ત્હારી પશુપતિ ૭
ત્હમે ત્રાતા ! દાતા ! શરણ મુજને દ્યો જગપતિ,
વિભુજી વિખ્યાતા ! રહમ દિલ રાખો દીન પ્રતી,
ભણે વૃત્તો આઠે, મનન કરીને 'શંકર' સદા,
કરૂ નિત્યે પાઠે, વય વિષે ન આવે ભય કદા ૮

ઈશ્વરની અદ્ભુત રચના !

કનરો (ઈસ તન ધન કી કોન બડાઈ—એ રાહ.

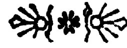
અજબ ખૂબી અવનિ પતિ ત્હારી, પાર શું પામું હું સંસારી ? અ.
કોણ ક્રીયાથી સૂર્ય પ્રકાશે ? કોણ ક્રીયા થકી વરસે વારિ ? અ
ઝાડ પ્હાડ કણ કો' નિપજાવે ? કોણ કરે સૌની રખવાળી ? અ.
પવન વાય છે કોણ કૃપાથી ? શ્રીફળમાં પ્રગટે કેમ વારિ ? અ
ગર્ભે વિષે જીવ કોણ જીવાડે ? કોણ કરે ઉત્પન્ન નરનારી ? અ
સકળ સૃષ્ટિને કો' નિપજાવે ? કોણ પલકમાં દે સંહારી ? અ
પામર નર 'શંકર' શું જાણે ? પ્હોંચી શકે ના કમી મતિ મ્હારી ! અ.

વસંતતિલકા-છંદ.

ત્રાતા તમે સકળના કરૂણા કરો છો,
દાતા તમે જગતના દુઃખને હરો છો,
આપો સુબુદ્ધિ અમને દરરોજ પ્યારા !
સ્નેહે નમુ સુખકરા પ્રભુજી અમારા.

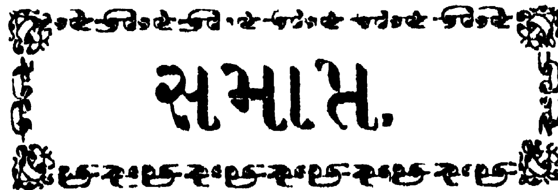

આરતી !

જયદેવ ! જયદેવ !

જય ! જય ! પરમાત્મા, પ્રભુ જય ! જય ! પરમાત્મા,
અશરણ શરણ વિભુજી (૨) શ્રીધર ધરમાત્મા જયદેવ.
સુખ કર્તા, દુ.ખ હર્તા, દીનબંધુ દેવા—પ્રભુ દીનબંધુ દેવા,
ભવતારક ભૂધર છો (૨) સદા કરૂ સેવા જયદેવ.
વિશ્વભર, વનમાળી, સુખકર શામળીયા-પ્રભુ સુખકર શામળીઆ,
નરહરિ, નટવર, નાગર (૨) બળદાયક બળીઆ જયદેવ
જગકર્તા, જગનાયક, જગદીશ્વર સ્વામી-પ્રભુ જગદીશ્વર સ્વામી,
અકળ કળા કરનારા (૨) નમુ હુ બહુ નામી. જયદેવ.
દીન 'શંકર'ની અરજી, અંતરમા ધરજો-પ્રભુ અંતરમાં ધરજો,
સદ્ગુણ ભક્તિ ભરજો (૨) મમ દુર્ગુણ હરજો. જયદેવ.

ઘરના ગાંડા અને બહારના ડાહ્યા !

મનહર--છંદ.

કેળવણી ખાતા વિષે કેળવણી લીધી અમે,
કેળવણી આપી આખા દેશને સુધારીશુ !
" કન્યાનો વિક્રય બંધ કરો " એવુ બોલવાના,
અમારી કન્યાઓ વેચી મૂડી તો વધારીશુ !
ભાષણ ભરડવાના " બાળલગ્ન બંધ કરો, "
અમારી બાળાને નાની વયમા વરાવીશુ !
સુધારાના સાથી અમે પારકુ બુઝાવા જૈશુ,
અમારા પોતાના ઘેર હોળી સળગાવીશુ ! ! ૧

ઊત્તમ પુરૂષ અમે નાતરા નક્કી કરીશુ,
અન્ય જો કરે તો ઝટ તેને અટકાવીશુ !
" ગૃહીણીને સુખી રાખો " એવી શીખ આપવાના,
અમારી પત્નિને ઊંધે માથે લટકાવીશુ !
હરામનુ મેળવવા હિમ્મત અમોને ઘણી,
પારકુ પડાવા માટે પ્રાણ પટકાવીશુ !
અમારા પોતાના દોષ દબાવી રાખીશુ અહા !
બીજાઓના દોષ કાઢી તેને ફટકાવીશુ ! !

દોહરો.

દોષ જુએ ના આપનો, દે બીજાને શીખ,
શીખ દીએ ઝખ મારવા, એ જીવતરને ધીક.

લી-મોહનલાલ લલ્લુભાઇ, સોજીતરીયા.

આ પુસ્તક નીચેને ઠેકાણેથી મળશે.

—અમદાવાદ—

બુકસેલર હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ.

૨૬૩૦, પાનકોર નાકા—અમદાવાદ.

—મુંબઈ—

વસનજી પરમાનંદ ચાહવાળા બુકસેલર.

ઠે ઝવેરી બાગ—કાલબાદેવી રોડ—મુંબઈ.

તથા

શંકરલાલ મગનલાલ પંડયા.

ઠે ગાયવાડી માધવજી ઠાકરસીનો માળો.

કાન્હેલ સ્ટ્રીટ, પોસ્ટ નંબર ૨—મુંબઈ.

તથા

મોહનલાલ લલ્લુભાઈ સોજીતરીયા.

ઠે. મેસર્સ મંચેરજી—વાડીઆવની કુંપની—કોલાબા

ગુડસ આફીસ બી બી એન્ડ સી આઈ રેલ્વે—મુંબઈ.

કીંમત રૂ. ૧—૪—૦ પોસ્ટેજ જુદું.